

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО”**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

№ 4 (56)

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, протокол № 8 від 12 грудня 2022 року.

Наказом МОН «Про затвердження рішень атестаційної колегії міністерства» від 24 вересня 2020 р. № 1188 збірник включено до переліку наукових фахових видань України (категорія Б) зі спеціальностей 052. Політологія, 054. Соціологія, 081. Право.

*Вісник Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право
включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).*

www.socio-journal.kpi.kiev.ua

Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – Київ, 2022. – № 4(56). – 78 с.

Георгій Дерлуг'ян – головний редактор, PhD з соціології, професор соціології та публічної політики філіалу Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі, ОАЕ (головний редактор);

П.В. Федорченко-Кутуєв – заступник головного редактора, д. с. н., професор, зав. кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

А.А. Мельниченко – к. філос. н., доц., проректор з навчальної роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.А. Мисливий – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.П. Степаненко – д. с. н., Манчестерський університет (Великобританія), головний науковий співробітник Інституту соціології НАНУ;

Г.О. Коржов – к. с. н., доцент кафедри соціології, доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.І. Голосніченко – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.Д. Лук'янчиков – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.І. Головаха – д. філос. н., професор, директор Інституту соціології НАНУ;

М.Н. Єнін – к. с. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.А. Фісун – д. політ. н., професор, зав. кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

О.Г. Злобіна – д. с. н., професор, зав. відділу соціальної психології Інституту соціології НАНУ;

О.Д. Куценко – д. с. н., професор кафедри соціальних структур і соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

О.О. Кравчук – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С.О. Макеєв – д. с. н., професор, заступник директора Інституту соціології НАНУ;

Т.Д. Брік – PhD з економічної історії, ректор Київської школи економіки;

Я.Ю. Цимбаленко – к. н. з держ. упр., доцент кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.О. Маріц – д. ю. н., доц., завідувач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.М. Головко – к. ю. н., старший дослідник, старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Абель Полезе – PhD з соціальних наук, ст. науковий співробітник Інституту політичних наук та врядування Талліннського технічного університету, Таллінн, Естонія;

Войцех Рафаловський – PhD з соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Варшава, Польща;

Джесіка Зиховіч – PhD зі слов'янських студій, директорка Представництва Інституту міжнародної освіти в Україні та офісу Програми імені Фулбрайта;

Джеффри Александер – PhD з соціології, професор соціології Йельського університету, США;

Ерік Райнерт – PhD з економіки, професор управління технологіями Талліннського технічного університету, Естонія, Норвегія;

Інес Супуле – докторка з політичної соціології, Інститут соціології та філософії Латвійського університету, Рига, Латвія;

Інта Меєріна – PhD з соціології, директор центру досліджень діаспори та міграції Латвійського університету;

Іренеуш Садовський, PhD з політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних досліджень ПАН, Польща;

Кеван Харріс – PhD з соціології, асистент професор соціології університету Каліфорнії в Лос-Анджелес, США;

Кімітака Мацузато – професор політичних наук Токійського університету, Японія;

М.А. Мінаков – доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту Дж. Кеннана, Міжнародний науковий центр Вудро Вільсона, США;

Миколай Павляк – PhD з соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Сальваторе Бабонес – PhD з соціології, асоційований професор соціології та соціальної політики Сіднейського університету, Австралія;

Едіт Ханке - доктор політичних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу Баварської академії наук, Німеччина;

Сара Вітмор - PhD з політичних наук, доцент політології в університеті Оксфорд-Брукс, Велика Британія;

Моніка Еплінгер - PhD з антропології права, доцент Школи права Університету Сент-Луїса, США;

Адріана Міка - PhD з соціології, доцентка і керівниця відділу досліджень дій і наслідків в Інституті соціальної профілактики та ресоціалізації Варшавського університету (Польща).

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

Зубченко О. С.

Конструювання штучної повсякденності у російських пропагандистських телеграм-каналах (на прикладі тимчасово окупованих територій Запорізької області).....6

Федорченко В. К., Федорченко-Кутуєв П. В., Федорченко Н. В., Василюк О. І.

Туризм – потенціал відновлення та модернізації українського суспільства.....17

ПОЛІТОЛОГІЯ

Агафонова Г. С., Ірха К. О.

Внутрішній і зовнішній виміри співробітництва територіальних громад в Україні.....30

Гольцов А. Г.

Перспективи «русского міра» в геополітичному вимірі.....37

Крупеня І. М.

Політика країн АСЕАН щодо України в контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації.....43

Мироненко В. В.

Гене́за ракетно-ядерних програм США.....50

ПРАВО

Маріц Д. О., Грачова О.

Особливості укладання договору купівлі-продажу нерухомого майна в умовах воєнного стану в Україні.....56

Уberman В. І., Васьковець Л. А.

Правові особливості басейнового регулювання скидання забруднювальних речовин у поверхневі води.....62

Янішевська К. Д., Крисько А. С.

Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища.....71

CONTENTS

SOCIOLOGY

Zubchenko O.

Construction of artificial everyday life in Russian propaganda telegram channels
(on the example of the temporarily occupied territories of Zaporizhzhia region).....6

Fedorchenko V., Fedorchenko-Kutuev P., Fedorchenko N., Vasilets O.

Tourism as a potential for restoration and modernization of Ukrainian society.....17

POLITICAL SCIENCE

Ahafonova H., Irkha K.

Internal and external dimensions of cooperation of territorial communities in Ukraine..... 30

Goltsov A.

Prospects for the “Russian world” in the geopolitical dimension..... 37

Krupenya I.

The policy of the ASEAN countries toward Ukraine following Russia’s full-scale invasion..... 43

Myronenko V.

The genesis of the US nuclear weapons programs.....50

LAW

Marits D., Grachova O.

Features of conclusion of an agreement for the purchase and sale of real estate in the conditions
of marital state in Ukraine..... 56

Uberman V., Vaskovets L.

Legal features of basin-wide regulation of pollutants discharges into surface waters..... 62

Yanishevskaya K., Krysko A.

General theoretical aspects and classification of collaboration activities as a criminal phenomenon.....71

УДК 316.277 + 316.776.23

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269573](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269573)

КОНСТРУЮВАННЯ ШТУЧНОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ У РОСІЙСЬКИХ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ (НА ПРИКЛАДІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Зубченко О. С.,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри філософії та соціології

Маріупольського державного університету

ORCID ID: 0000-0001-6748-3981

zubchenko2016@online.ua

Статтю присвячено дослідженню повсякденного життя тимчасово окупованих територій Запорізької області. Автор доводить, що після окупації місцеві мешканці опинилися в інформаційній та фізичній блокаді, а їхній звичний світ сповнено страху та невизначеності як жити, працювати і здійснювати соціальні інтеракції. Спираючись на наукові здобутки П. Бергера, Т. Лукмана та Н. Еліаса, автор визначає штучну повсякденність як змодельований комунікатором процес життєдіяльності індивідів, що розгортається у звичних соціальних ситуаціях, проте додатково містить спеціально створений змістовно-емоційний контекст. У ході неформалізованого аналізу змісту 11 телеграм-каналів за жовтень-листопад 2022 року, описано неproblemатичний та проблематичний виміри штучної повсякденності та охарактеризовано смислові елементи кожного із них. З'ясовано, що російська пропаганда комбінує проблемно-ідеологічні месиджі із позитивними темами з метою створення паралельної інформаційної реальності. За допомогою такого підходу пропагандисти намагаються поєднати окупаційну владу та новий інституційний порядок із колишнім, довоєнним життям.

Автор доходить висновку, що порівнюючи медійну картину та реальне життя через дихотомії «повсякденності – не-повсякденності» та зміни у мікросередовищі спілкування, люди починають сприймати навколишній соціальний простір та соціальні відносини у ньому як незнайомі та чужі. Показано, що найбільшою мірою це стосується міського середовища, яке через мілітаризацію, обмеження свободи пересування, військовий та поліцейський терор, перетворюється на простір небезпеки із загрозами ув'язнення, викрадення та пограбування. Констатовано, що за таких умов, для людей, що залишаються в окупації, можливі дві стратегії пристосування до нових реалій – колабораціоністська та пасивного спротиву.

Ключові слова: повсякденність, штучна повсякденність, проблематичне та неproblemатичне, телеграм-канали, повсякденне та не-повсякденне.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Після початку повномасштабної російської агресії Запорізька область однією із перших опинилася в епіцентрі наступу кремлівських військ. Війна прийшла до наших земляків по-різному. У південних громадах, вздовж автодороги Одеса-Новоазовськ та на заході області ворог закріпився майже без збройного протистояння, оскільки через саботаж місцевої влади та сильні проросійські настрої тут не було сформовано загони територіальної оборони. Кілька днів місцеві патріоти вели стримуючі бої у Мелітополі та Пологах, а підрозділи Збройних Сил чинили спротив у Токмаку та східних районах.

Разом з тим, зважаючи на значну перевагу рашистів у особовому складі та техніці, до середини березня фронт сформувався за лінією Василівка – Оріхів – Гуляйполе – Велика Новосілка Донецької області. Протягом двох тижнів ворог взяв під контроль майже три чверті території регіону, три із п'яти

© Зубченко О. С.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

районів та десять із чотирнадцяти міст. В окупації опинилися понад 700 тис. запоріжців, у яких наставало нове життя, сповнене трагічних та карколомних змін.

Вводячи поняття «повсякденне», А. Шюц запропонував відмовитися від сприйняття світу, в якому ми живемо, як наперед заданого, та складати його картину, виходячи із оцінок, реакцій, емоцій, спогадів та уявлень людей про минуле та майбутнє. Велику роль у цьому процесі відіграють повсякденні шаблони поведінки, які відрізняються за часовими, просторовими та історичними рамками (Шюц, 1988, с. 131-132).

Повсякденність військової доби характеризується постійною небезпекою для життя і здоров'я, численними загрозами мілітарного та терористичного характеру, цілеспрямованими репресіями окупантів проти представників цілих соціальних груп (учасники АТО, співробітники правоохоронних органів, журналісти, громадські активісти, волонтери), необхідністю пристосовуватися до нових життєвих та соціальних правил.

Нині зовнішній світ сприймається та інтерпретується нами, виходячи не тільки із власної трудової діяльності та соціальної активності (згідно з марксистською та веберіанською традиціями), але й через потужне інформаційне поле. З перших днів окупації російські загарбники взяли курс на системну інформаційну, економічну та фізичну ізоляцію захоплених районів від вільної України. Вони викрадали та примушували до співпраці журналістів, відключили українське телебачення та радіомовлення, поступово обмежували роботу нашого мобільного зв'язку та інтернету, змушуючи населення купувати SIM-картки операторів із Росії або ДНР. За короткий проміжок часу окупанти створили розвинену мережу пропагандистських ЗМІ регіонального та локального значення. Всі ці ресурси мають особливе значення у створенні штучної повсякденності, що ставить за мету легітимізувати і посилити ворожу владу.

О. Васіна відзначає, що соціальні мережі являють собою новий простір спілкування, де співіснують стратегії, що розраховані одночасно на публічність, віртуальність, на відгук і залучення в комунікацію (Васіна, 2014, с. 202-203). Специфіка інтернет-середовища передбачає постійну активність реципієнта та вимагає від комунікатора оперативного вироблення, оновлення та структурування власного контенту. Завдяки цьому, з одного боку, відбувається популяризація та поширення соціальних практик, які, за задумом ворога, мають стати звичними для жителів «звільнених територій», а з іншого – проявляється дисфункціональність медіа, що набувають невластивих функцій нівелювання національної ідентичності, поширення панічних настроїв на тлі вигаданих загроз, масової дезінформації та формування конформізму до влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Учні А. Шюца – Т. Бергер та П. Лукман вперше сконструювали ланцюжок трансформації суб'єктивної реальності у повсякденне знання. Конструювання повсякденності відбувається через об'єктивізацію життя у речах та символах, які змушують людину підкорятися певним стандартам; дозволяють типізувати свої емоції, передати їх іншим; сполучають різноманітні сфери повсякденного життя. За такого підходу, як об'єктивна реальність суспільство проявляється через соціальні інститути, а як суб'єктивна – у ході соціалізації та самоідентифікації особистості (Бергер, Лукман, с. 13).

Серед сучасних українських дослідників значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили О. Васіна (механізми творення штучної повсякденності у соціальних мережах) (Васіна, 2014), Н. Зражевська (комунікативні технології політейменту та гіперінтерпретації) (Зражевська, 2009), І. Малик (пропагандистські наративи у терористичних організаціях «ЛДНР») (Малик, 2021), О. Даниленко (проблеми візуалізації повсякденності) (Даниленко, 2013) та М. Окрут (схематичне структурування повсякденної реальності) (Окрут, 2006).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим у спеціальній літературі поки що не приділялося належної уваги висвітленню способів та інструментів формування штучної повсякденності на тимчасово окупованих територіях, де тривають бойові дії та активно діє народний спротив загарбникам.

Мета статті – визначити тематичні напрями, по яких російські пропагандисти створюють штучну повсякденність, сформулювати її основні месиджи, виявити протиріччя між медійною картинкою та реальним життям в окупації.

Методологічна та емпірична база дослідження. У контексті нашої наукової розвідки штучну повсякденність можна розглядати як змодельований комунікатором процес життєдіяльності індивідів, який розгортається у звичних для широкого загалу соціальних ситуаціях, проте містить спеціально створений змістовно-емоційний контекст (перший раз у перший клас під гімн Росії, продуктивний набір із листівкою від Путіна, дитячий майданчик, який пофарбовано у триколон). Традиційна форма, до якої люди звикали від покоління до покоління, раптом наповнюється чужим та ворожим змістом.

Спираючись на методологічний доробок соціології знання, ми розрізняємо два виміри конструювання штучної повсякденності – непроблематичний та проблематичний. Перший із них описує

рутинний, статичний порядок нашого життя, те, що на перший погляд не зазнає суттєвих змін порівняно із довоєнними часами, а другий – незвичайні, неординарні моменти соціальних взаємодій, що пов'язані із загрозами життю та здоров'ю, побутовими складнощами, необхідністю пристосовуватися до соціального укладу, який принесла із собою держава-агресор (Бергер, Лукман, с. 14). Окрім цього, варто згадати про дихотомії повсякденного та не-повсякденного Н. Еліаса, що проявляються через протиставлення буднього дня та свята, рутинних та непересічних подій, приватного та публічного, справжніх переживань і штучних, нав'язаних думок, та дозволяє відрізнити реальні настрої людей від пропагандистського туману окупантів (Головко, 2007, с. 91-92).

Центральне місце у регіональній медіа-імперії окупантів займають телекомпанія «ЗаТВ», що була створена на базі телеканалу «МТВ плюс» у м. Мелітополь, телеграм-канал «Запорожский вестник» (<https://t.me/zpvestnik>), а також пабліки російського гауляйтера краю Є. Балицького (<https://t.me/BalitskyEV>) та члена окупаційної адміністрації В. Рогова (<https://t.me/vrogov>). Вони зосереджуються на описанні загальних російських наративів про мету «спеціальної військової операції», підступний Захід та українських «нацистів», аналіз яких не входить до завдань нашої статті. Саме тому емпіричною базою дослідження став контент локальних пропагандистських каналів, які працювали в усіх найбільших громадах, і набагато більше уваги приділяли висвітленню повсякденної життєвої проблематики. За період з 1 жовтня по 15 листопада 2022 року методом неформалізованого аналізу було опрацьовано зміст 11 телеграм-каналів – «Каменка сегодня» (https://t.me/vga_kd), «Администрация города Васильевка» (<https://t.me/vasylevka>), «INFO Днепрорудное» (<https://t.me/INFOdniprorodno>), «Администрация города Мелитополь» (<https://t.me/melitopoladmin>), «Бердянск наш» (https://t.me/brd_nash), «Новое Веселое» (<https://t.me/newVeseloe>), «Типичная Акимовка» (https://t.me/akimoVka_online), «Приазовское сегодня» (<https://t.me/priazto>), «Новости Константиновки и Вознесенки» (<https://t.me/konstantinovkanovosti>), «Розовка. Новости» (https://t.me/info_rozovka) та «Токмак пресс-центр» (https://t.me/tokmak_today).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми визначаємо повсякденність як впорядковану сукупність соціальних явищ та процесів, які постійно повторюються у житті людини, стають для неї звичайними та видаються автономними від тих соціальних інститутів, до яких вони належать. В онтологічному аспекті вона виступає стрижневим елементом, що впливає на формування інституційних, нормативних, соціокультурних, духовних практик буття, а також є визначальною у становленні й зміні меж життєдіяльності суб'єктів (Кононенко, 2015, с. 98). У соціологічному плані повсякденність найчастіше описуються через категорії типовості, локальності, консервативності, належності до приватного життя та протиставлення публічності, турботи про хліб насущний, майже підсвідомо, автоматично відпрацьованих навичок тощо. На емпіричному рівні повсякденність виявляється через ставлення до своєї родини, оселі, домашнього господарства, побуту та відпочинку, через наші інтереси, страхи, тривоги і переживання.

Повсякденний світ запоріжців наразі розділено на дві частини – війна та окупація. Перша прийшла до них о 04.30 24.02.2022 із ракетними ударами по Мелітополю, Бердянську, прикордонним заставам на узбережжі Азовського моря, нескінченними колонами російської техніки, жорстокими обстрілами Василівки, Токмака, Полог, десятків сіл та хуторів. Друга почалася за кілька тижнів, коли бойові дії відсунулися на північ, а на зміну їм прийшли жорстокі розгони проукраїнських мітингів, масові викрадення людей, тотальний терор, залякування та пограбунок людей.

Аналізуючи конфігурацію сприйняття повсякденності, А. Шюц акцентував увагу на тому, як складається у людей картина світу, виходячи з їхніх прагнень, сподівань та реакцій на певні події. Велику роль у окресленні змісту та меж повсякденності відіграє наша поведінка, адже спочатку ми переживаємо соціальний світ як певне поле дій і лише згодом – як об'єкт мислення (Шюц, 1988, с. 134). Не кожному із мешканців тимчасово окупованих територій дано стати героєм – ставати перед танками окупантів, виходити на площі із синьо-жовтими прапорами або передавати в чат-бот ЗСУ координати ворога. Проте із дефіцитом найнеобхідніших продуктів, ліків, безгрошів'ям та важкими випробуваннями, на які перетворилися поїздки до Запоріжжя, стикнулися майже всі наші земляки.

Зовнішніми проявами нової «влади» стали триколори на адмінбудівлях, чужі солдати на вулицях, цінники у гривнях та рублях, справжній квест із пошуком місць, де ловить «Київстар» або «Водафон», і звичайно страх. «Найстрашнішим було відчуття свого безсилля перед озброєними окупантами... У перші секунди мені здавалося, що я в кіно про Другу світову війну. Але згодом прийшло усвідомлення, що все відбувається насправді, а всі ці люди, які промовляють абсолютно фашистські гасла, це росіяни» – розповідав відомий мелітопольський журналіст Михайло Кумок (Ромалийская, 2022).

За таких умов основним завданням російської пропаганди стає інтегрувати проблематичний сектор до непроблематичного. Адже кожна мить життя від нашого народження до смерті породжує проблематичні ситуації та сприяє їхньому перетворенню на непроблематизоване знання. Маленька

дитина, кілька разів впавши із тонкої гілки, неодмінно залізе на саму верхівку дерева. Людина в окупації, після кількох затримань та побиттів за українські телеграм-канали навчиться ретельно чистити історію відвідувань у своєму телефоні. Загальна мета рашистських загарбників лишається незмінною – сформуванню ненависті до України, яка начебто завжди грабувала та експлуатувала Запорізький край. Але в процесі її досягнення вони вдаються до хитрощів, комбінуючи проблемно-ідеологічні месиджі із абсолютно життєвими, емоційно позитивно темами, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Тематика російських пропагандистських телеграм-каналів у жовтні – листопаді 2022 року

Тематичний блок	Загальна кількість повідомлень	У відсотках
Проблематичні		
Нові свята та традиції	180	10,1
Військовий стан	170	9,5
Тепло в оселях	139	7,8
Гуманітарна допомога та пільги	140	7,8
Нові закони та документи	94	5,2
Тарифи та ціни	64	3,6
Непроблематичні		
Житлово-комунальний сектор	413	23,1
Діти	126	7,0
Робота	110	6,1
Освіта, культура, спорт	301	16,8
Медицина	67	3,7

Наведені дані свідчать, що окупанти багато уваги приділяють популяризації своїх свят, зокрема Дня народної єдності, який відзначається у Росії з 2005 року. „Свято – первинна і незнищенна категорія людської культури. Воно може виродитися, але не зможе зникнути взагалі”, – писав М. Бахтін про народні свята (Бахтин, 1990, с. 243). Саме тому Новий рік, Різдво та Великдень настільки яскраво виділяються із рутинних соціальних практик повсякденності, характеризуються радістю, урочистістю, сакральністю та незвичним плином часу. «Свято може виникнути лише з фундаменту життя, звичайну форму якому надає саме робочий день, це своєрідна ілюзія, втеча від буденності», – наголошує Й. Пайпер (цит. за Козловська, 2022, с. 153).

На відміну від народних свят, офіційно призначені червоні дати виконують значно обмеженіші соціальні функції, серед яких комунікативно-інтегративна (засвідчення лояльності до «нової батьківщини»), ціннісно-орієнтаційна (постановка ідеологічних акцентів – « ми тепер такі ж самі росіяни, як і наші воїни-визволителі») та політико-легітимізаційна (позиції окупаційної адміністрації вже настільки сильні, що можна і святкувати). Також рашистські загарбники в контексті т.зв. «денацифікації України» намагаються популяризувати у масах ще одну вигадану дату – Міжнародний день боротьби проти фашизму, расизму та антисемітизму. Тут знову не обійшлося без оруелівського – фашисти майбутнього будуть називати себе антифашистами.

Ще один посил до радянських практик – це відзначення днів звільнення міст та сіл від нацистських загарбників, що орієнтовано на людей похилого віку («свято як в часи нашої молодості»). Звідси і помпезні демонстрації (у сел. Веселе навіть під дощем із парасольками), акції «Безсмертний полк» із фото загиблих загарбників і сюрреалістична історія про «виховну» роботу із школярами, яку провів ватажок василівських поліцаїв на прізвисько «Берія».

Важливе місце у нових повсякденних традиціях займає скасування переходу на зимовий час. Це зовсім не випадково, адже однакове переживання часу різними людьми зближує їхній життєвий світ одне з одним та віддаляє від інших (Нестик, 2006, с. 138). За логікою рашистів, якщо над Запоріжжям – синьо-жовтий прапор, а над Мелітополем – триколон, то і час у їхніх мешканців не може співпадати. Ця ідея реалізується через низку кліше: «В нашем регионе остается летнее время навсегда», «Теперь не будет путаницы из-за перевода часов», «Запорожская область начинает жить по московскому времени, в полной синхронизации с ритмом нашей Родины».

Військові події висвітлюються у ворожих телеграм-ресурсах по-різному. Найбільше вигаданих історій про «подвиги» окупантів, підступність Заходу та жорстокість «укронацистів» розміщує «Наш Бердянск» (53 повідомлення за 6 тижнів). Натомість поблизу лінії зіткнення на ці теми пишуть значно рідше («Каменка сегодня», «Администрация города Васильевка» і «Токмак пресс-центр» – 6, 12 та

14 повідомлень відповідно). Основна увага приділяється новим правилам виїзду до вільної України, мета яких – максимально обмежити міграцію населення, примусити людей зрозуміти серйозність нового «кордону» та запустити нову порцію фейкових звинувачень на адресу «київського режиму», що нібито блокує контрольні-пропускні пункти. Причому ці заборони стосуються також пересувань між окупованими населеними пунктами, що відчують на собі понад 40% жителів тимчасово окупованих територій (Звіт, 2022, с. 25).

Також вимогами «військової цензури» пояснюється абсолютно дика для вільної України перевірка мобільних телефонів із пошуком підписок на «націоналістичні» соціальні медіа та іншого «підозрілого» контенту. «Зустріли людину на вулиці... беруть телефон, перевіряють на наявність, як вони кажуть, «груп київського режиму» у Telegram. Записують прізвище, ім'я та по батькові, створюють якусь свою базу даних.... Коли виїжджаєш (з міста –авт.) знімають відбитки пальців, фотографують», – розповідає один із бердянців (Багато ППО, 2022).

Такими діями окупанти перетворюють звичне міське середовище на простір небезпеки, де прогулянка центральними вулицями, зустріч у парку чи посиденьки в кафе можуть завершитися побиттям, викраденням або з'валтуванням російськими загарбниками. «Міська хореографія» кардинально змінюється. Замість транзитних місць (вокзалів, автостанцій), які раніше відкривали шлях до Варшави, Одеси, Києва та Львова, з'являються «не-місця», які варто обходити десятою дорогою, – блокпости, комендатури, адміністрації та місця дислокації ворога (Запорожець, Лавриненко, 2009, с. 51-53).

При цьому по мірі наближення Збройних Сил України спостерігається посилення терору, у багатьох селах Мелітопольського району людей виганяють із будинків, куди одразу заселяються ново-прибулі російські військові. Після кожного вдалого відпрацювання української артилерії по позиціях росіян у прилеглих населених пунктах розпочинаються тотальні обшуки, чоловіків жорстоко б'ють і забирають до катівень або на примусову працю. Терористичні прояви окупаційного режиму все більше входять до повсякденного життя навіть тих, кому раніше було байдуже, яка у країні влада.

Тепло і затишок – одна із базових потреб людини згідно з пірамідою А. Маслоу. На початку літа через ворожі обстріли поблизу м. Пологи було перебито магістральний газопровід, що подавав блакитне паливо на окуповану частину області. Майже півроку мешканці регіону жили без елементарних благ цивілізації, готували їжу на електроплитах (коли було світло) або на вогнищі. Подачу газу по новозбудованому трубопроводу із Донецької області російська пропаганда інтерпретує у кількох ракурсах: прояв турботи Росії про «співвітчизників; ознаку того, що нова влада тут назавжди; символ нового «щасливого» життя, адже куб палива коштує близько гривні, що у вісім разів дешевше, ніж в Україні. Окрім цього, під приводом допуску ремонтних бригад, окупанти отримали законну можливість зламувати, грабувати та займати помешкання людей, які виїхали.

З перших днів загарбники активно прагнули отримати хоча б мінімальну підтримку мешканців окупованих територій, пропонуючи їм чимало «бонусів»: скасування боргів за комунальні послуги та по кредитах українським банкам, однакові для всіх пенсії у 10 тис. рублів, разову матеріальну допомогу, виплату при народженні дитини у 20 тис. рублів, безкоштовне вугілля та телевізійні приставки. І це зовсім не випадково, адже ще з часів сумнозвісних «білих» конвоїв на Донбас 2014-2015 років, тематика гуманітарної допомоги займає одне із чільних місць у російській пропаганді.

За даними соціологів, з початку війни майже 56% респондентів із загарбаних земель не отримували жодної «гуманітарки» від України (Звіт, 2022, с. 28). Органи місцевого самоврядування та міжнародні організації могли масштабно завозити продукти, ліки та засоби гігієни лише кілька тижнів, згодом фури почали блокувати, а до початку осені 2022 року окупанти заборонили перевозити посилки навіть у легкових авто. Одночасно тривали викрадення та побиття активістів українських гуманітарних штабів на місцях, через що більшість із них були змушені виїхати.

Натомість окупанти, демонструючи піклування про «звільнений» народ, роздають «гуманітарку» під камери російських телеканалів, часто із залученням завезеної із Криму або «ЛДНР» масовки. Спочатку пропагандистські шоу влаштовувались на головних майданах міст та сіл, а згодом – у штабах руху «Мы вместе с Россией», які стали осередками підготовки псевдореферендуму та незаконного збирання персональних даних українців.

Нові «законодавчі» процедури, окрім хіба що добровільно-примусової паспортизації, поки що торкнулися життя населення незначною мірою. Найбільше від них постраждали малий та середній бізнес, а також сільгосптоваровиробники, до яких із погрозами щодня з'являються представники різних військових формувань агресора, вимагаючи грошей, викрадаючи техніку та змушуючи за безцінь продавати врожай.

А ось нові фінансові реалії не обійшли нікого. До повсякденного вжитку увійшли поняття «обнал» (знаття готівки у банкоматах на підконтрольній території за певний відсоток), «вигідний курс» (обміну рублів на гривні), «зручна здача» (з гривень – гривнями, з рублів – рублями) тощо. З одного боку, офіційні особи окупантів декларували прагнення якнайшвидше позбутися українських грошей,

обмежуючи до мінімуму економічні зв'язки із вільними землями, з іншого – гривня вже встигла стати невід'ємним елементом корупційних схем як серед військових, так і у середовищі місцевого «істеблішменту». Саме тому рашисти оголосили «бівалютну» зону до 1 січня 2023 року. При цьому співвідношення рубля та гривні прямо залежить від успіхів Збройних Сил України, і чим ближче просуваються наші війська, тим більше знецінюється «дерев'яний».

Непроблематичний вимір повсякдення, за задумом пропагандистів, має викликати у людей позитивні емоції, поєднувати нову владу та новий інституційний (а точніше дисфункційний) соціальний порядок із колишнім, довоєнним життям. Відповідні дихотомії штучної повсякденності та реального життя відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Смислова структура «непроблематичного»

Категорія	Пропаганда (мовою оригіналу)	Реальність
Житлово-комунальний сектор	Автопарк комунального городского хозяйства Мелитополя пополнился специализированной техникой	У березні 2022 року на комунальному підприємстві «Чистота» окупанти викрали всю спеціальну техніку
Діти	В кинотеатре «Современник» сегодня целый день – бесплатные мультфильмы	Під час сеансу дітей не випускають із кинотеатру, а батьків не випускають до зали
Робота	Бердянский городской центр занятости проводит семинар на тему "Как избежать обмана при поиске работы за границей"	Жителі тимчасово окупованих територій можуть вільно виїхати лише до Росії
Культура	В ДК "Горняк" готовится открытие нового стенда "Зелёный пояс Днепрорудного"	Окупанти перетворили лісовий масив на військову базу, завдали великої шкоди флорі та фауні
Освіта	Мелитопольцы писали обращения к мобилизованным на защиту Родины солдатам. Дети и взрослые благодарят своих героев – освободителей	Тринадцятирічній школярці, яка відмовилась писати листа окупантові, погрожують виключенням зі школи

Як видно із таблиці, пропагандисти формують власну картину не-проблематичного. У ній щасливі діти з радістю поспішають до школи, де не лише дадуть безкоштовний чай з булочкою, але й ретельно обшукають на вході-виході, а після початку занять замкнуть двері, немов у в'язниці; біля центру зайнятості вишукується черга бажаючих працювати у «міській адміністрації» (замість колишніх співробітників, які перебувають в еміграції чи в ув'язненні); відважні поліцейські «денацифікують» музей у Токмаку, з ризиком для життя вилучаючи «особливо небезпечні» експонати – символіку УПА, УНР, ЗУНР і навіть Австро-Угорської імперії та Великого князівства литовського.

У штучній реальності запоріжцям пропонують специфічні «адміністративні послуги»: «В Розовской администрации проходит запись людей на фильтрацию. Далее будет бесплатно предоставлен автобус на Володарск, где вы пройдете все необходимые процедуры, и вас привезут обратно» (щоправда, квиток може виявитись тільки в один кінець). Десь поруч «героїчно» працюють комунальники – відновлюють дошку оголошень у сквері біля Свято-Успенської церкви у м. Токмак, замітають дитячий майданчик у м.Василівка, зафарбовують українську символіку, а фейковий голова Якимівки винагороджує маленьких переможців конкурсу цінними подарунками – крихітними пакетами найдешевших цукерок.

Таким чином, пропагандистські телеграм-канали вибудовують низку спеціальних конструкцій, які за формою нагадують соціальні відносини при Україні, а за змістом – кардинально відрізняються. Замість ID-картки та можливості попиту кави у Відні – ризик валити ліс поблизу Хабаровська, замість якісного диплому міжнародного зразку – нікому не потрібний папірець із двоглавим орлом, замість роботи за фахом у міжнародній компанії – прибирання кладовища за 2,5 тис. грн. на місяць. Окупанти намагаються культивувати нові псевдосоціальні практики у рамках старих зразків повсякденних взаємодій.

Ці протиріччя проявляються через дихотомії повсякденного та не-повсякденного. «Потьомкінські селища», які наполегливо будує російська пропаганда за допомогою місцевих колаборантів, розлітаються на друзки, щойно бачимо справжній стан справ (таблиця 3).

Повсякденне и не-повсякденне на окупованих територіях (за Н. Еліасом)

Повсякденність		Не-повсякденність	
Загальна характеристика	Реальні прояви	Загальна характеристика	Реальні прояви
Події із життя звичайної людини	На базарі обманули із курсом, військові на вулиці забрали телефон, третій тиждень стоїмо у черзі на виїзд, у «адміністрації» погрожують націоналізувати квартиру	Події історії	Референдум, «воз'єднання» з Росією, запровадження військового стану, візити російських високопосадовців
Приватне життя	Поїхав до Криму за товаром, влаштували доньку до університету (фейковий МГУ), в сільраді дали нормальну «гуманітарку»	Суспільне життя	Відзначення Дня народної єдності, видача перших російських атестатів, підняття російського прапора
Правдиві переживання і думки	Страх за сьогоднішнє та майбутнє, ненависть до окупантів, бажання виїхати та неможливість це зробити, намагання пристосуватися, «нехай вже буде Росія, аби не стріляли»	Штучні, нав'язані переживання та думки	ЗСУ обстрілює мирне населення, Київ бомбить Запорізьку АЕС, дякуємо Росії за звільнення від нацистів, тепер заживемо із російськими зарплатами та пенсіями, треба йти працювати на Росію, бо вона тут назавжди

Традиційно ми сприймали історію як комбінацію епохальних подій, великої політики, завоювань та колонізацій, здобутків видатних державних і культурних діячів. Наші земляки, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, стали заручниками найбільшої за останні 80 років війни та відчули на собі відоме китайське прислів'я «Не дай тобі Боже, жити у часи змін». За таких умов більш людиноцентричним виглядає підхід Ф. Броделя, на думку якого мікроісторія кожного із нас складається із двох рівнів – матеріального (речового) та нематеріального життя (Айтов, 2013, с. 48).

Багато солдатів і військової техніки, нові товари на полицях магазинів, незвичний смак масла та цукерок, захмарні ціни на дріжджі, картопля за ціною бананів, низька якість російських аналогів українських та зарубіжних ліків поєднуються із новим сприйняттям звичного із дитинства візуального простору, де замість «АТБ» з'являється незрозуміла «Мера», а на місці привітання з Днем захисника України висить плакат «Навіки з Росією». На цьому тлі неподієва історія видається Ж. Ле Гофу сумішню суспільної психології та колективної поведінки, уважно вивчаючи яку, навіть всередині високорозвинених індустріальних суспільств, можна відшукати архаїчні елементи (Головко, 2007, с. 95). І чим триваліша окупація, то їх дедалі більше – під страхом покарання батьків дітей женуть до школи, за синьо-жовту стрічку можна потрапити до буцегарні, необережне слово стає приводом для «депортації» тощо.

А. Людке (Людтке, 1999) та Х. Медик (Медик, 1994) акцентують увагу на тому, як «маленька» людина освоює суворий навколишній світ та пристосовується до нього. Такий підхід дозволяє багато в чому зрозуміти психологію колабораціонізму. Хочеш якісних продуктів у «гуманітарці» – приходь піднімати триколон, бажаєш безкоштовного вугілля – оформи російський паспорт, сподіваєшся зберегти своє колишнє життя – йди на службу до окупантів.

Однак є і зворотній бік цього процесу – пасивний, тихий спротив звичайних запоріжців: передати в чат-бот ЗСУ координати ворога, викинути до смітника російський прапорець, через вигадану хворобу не прийти на окупантське свято тощо. Імена більшості цих людей ніколи не потраплять до «великої» історії, проте спогади про власний двобій із рашистами будуть передаватися із покоління до покоління у родинному колі та обговорюватись у дружній компанії, обростаючи з кожним роком все новими та новими подробицями. Погоджуючись із М. Зінчук, зазначимо, що саме так індивідуальні, випадкові та разові явища стають відправним пунктом відтворення нових, множинних і гнучких соціальних ідентичностей (Зінчук, 2010, с. 50).

Важливою частиною нашого повсякденного життя є емоційне сприйняття соціальних та побутових обставин. На думку Б. Вальденфельса, повсякденність постає перед нами як місце обміну

думками (Вальденфельс, 1991). Пропагандистські телеграм-канали концентрують свої зусилля на створенні паралельної реальності, де населення начебто ненавидить колишню українську владу, скаржиться на утиски «націоналістів» та щиро радіє приходу Росії. Штучна радість начебто охоплює представників різних категорій: молоді батьки «дякують» за повернення обов'язкового медогляду в школах, діти у захваті від можливості написати листа «справжньому» Діду Морозу, а колісь високооплачувані працівники залізниці щиро вдячні за кілька банок дешевих консервів у чорному сміттєвому пакеті.

У той же час звичайні люди бачать геть інше. «Центр міста (Мелітополя – авт.) буквально заповнено кавказцями та циганами. І двох кроків не пройти, щоб не натрапити на чергового мігранта. Важливо, що ці кавказці – не військові. Вони всі у цивільному... почувуються господарями, зависають у кальянних та барах. Загалом, живуть собі у кайф. Тепер вони – «нові мелітопольці», – говорить жителька черешневої столиці України (Оккупанти возят, 2022). Такі повсякденні спостереження свідчать не лише про спроби ворога змінити етнічну структуру на тимчасово загарбаних землях, але й демонструють наростаюче відчуження громадян від своєї малої Батьківщини. «Наше перебування в місті само по собі є постійною інтерпретацією: будучи читцями міського простору, ми наслідуємо граматику соціальних стосунків, що розгортаються», – влучно зауважує К. Складенко (Складенко, 2018). І дійсно, заповнений чужинцями Мелітополь навіть місцевим жителям може здаватися набагато менш своїм, аніж щільно оздоблене блокпостами та протитанковими їжаками, але нескорене Запоріжжя або темний, холодний, проте український Київ.

У ході нашого дослідження ми дійшли таких **висновків**. По-перше, із настанням окупації мешканці значної частини Запорізької області опинилися в інформаційній та фізичній блокаді, що з кожним днем посилюється. Невід'ємними рисами повсякденності за нової «влади» стали страх, невизначеність, як жити, працювати та здійснювати найпростіші соціальні інтеракції. Звичайний світ із рутинного та зрозумілого перетворився на простір небезпеки. За таких умов, широко використовуючи можливості соціальних мереж, окупанти намагаються сформувати у людей штучну, спотворену картину повсякденності, основне місце у якій займають ненависть до України та абсолютна лояльність до рашистських порядків.

По-друге, важливим завданням для комунікаторів ворога стає поєднання проблематичних та непроблематичних моментів у викривленому сприйнятті повсякденності. Необхідність у XXI ст. готувати їжу на вогнищі пробують приховати за дешевою «комуналкою», промивання мізків та русифікацію у «школі» – за стимулюючими виплатами родинам, які повели дітей на офлайн-навчання, безрадісність існування – за новими, запозиченими із Росії «святами». Мілітаризацію міського середовища, військовий та поліцейський терор ворожі пропагандисти виправдовують начебто піклуванням про безпеку людей, боротьбою з українськими диверсантами та корегувальниками. Позитивне емоційне тло для «правильних» новин злочинці намагаються сформувати за допомогою образів щасливих дітей на безкоштовному мультику, задоволених безробітних, які наводять ідеальний порядок на... кладовищі та фантазера-гауляйтера, що до кінця року надумав оновити сотні кілометрів лісосмуг.

По-третє, у нашому сприйнятті явищ та процесів зовнішнього світу велику роль відіграє антиномія «повсякденне» та «не-повсякденне», описана Н. Еліасом. Адже людина бачить власне життя не через помпезний офіціоз, а зміни у мікросередовищі спілкування, роботі та споживанні. Саме на цьому рівні проявляється, з одного боку, багатоманіття адаптаційних практик, зокрема, різних форм колабораціонізму – від адміністративно-поліцейського до побутового, а з іншого – емоційність сприйняття того, що відбувається навколо, чутливість до справжнього та надуманого, гостре відчуття «свого» і «чужого».

Серед **перспектив подальших досліджень** – вивчення проявів повсякденності через призму функціонування провідних соціальних інститутів на тимчасово окупованих територіях.

Zubchenko O. Construction of artificial everyday life in Russian propaganda telegram channels (on the example of the temporarily occupied territories of Zaporizhzhia region)

The article is devoted to the study of everyday life in the temporarily occupied territories of the Zaporizhzhia region. The author proves that after the occupation, the local residents found themselves in an informational and physical blockade, and their usual world is full of fear and uncertainty about how to live, work and carry out social interactions. Based on the scientific achievements of P. Berger, T. Lukman and N. Elias, the author defines artificial everyday life as a process of life activity of individuals modeled by a communicator, which unfolds in usual social situations, but additionally contains a specially created content-emotional context.

During the informal analysis of the content of 11 Telegram channels for October-November 2022, the non-problematic and problematic dimensions of artificial everyday life were described and the semantic elements of each of them were characterized. It was found that Russian propaganda combines problem-ideological messages with positive topics in order to create a parallel informational reality. With the help of such an approach, propagandists try to connect the occupying power and the new institutional order with the former, pre-war life.

The author concludes that by comparing the media picture and real life due to dichotomies of "everyday – non-everyday" and changes in the microenvironment of communication, people begin to perceive the surrounding social space and social relations in it as unfamiliar and foreign. It is shown that to the greatest extent this applies to the urban environment, which due to militarization, restrictions on freedom of movement, military and police terror, turns into a space of danger with threats of imprisonment, kidnapping and robbery. It was established that under such conditions, two strategies of adaptation to new realities are possible for the people remaining in the occupation – collaborationist and passive resistance.

Key words: everyday life, artificial everyday life, problematic and non-problematic, Telegram channels, everyday and non-everyday.

Література:

1. Айттов С.Ш. Філософія історії Фернана Броделя: історико-антропологічний аналіз. *Гуманітарний журнал*. 2013. № 4. С. 44-48.
2. «Багато ППО та окопів». Окупанти готуються оборонятися у Бердянську? Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-berdyansk-okori-pop-okupanty-borona/32144149.html?fbclid=IwAR2ZjY1qVViJPt-pPmRIWrXk4Pm_0lvjuFY4Oa51HvvC7xULfFuXVnkuszg, дата звернення 27.11.2022
3. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса (2-е изд.). М.: Художественная литература, 1990. 543 с.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Пер. с англ. М.: Медиум, 1995. 97 с.
5. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности. *СОЦИОЛОГОС: сб. ст.* Сост., общ. ред. и предисл. В.В. Винокурова, А.Ф. Филиппова. М.: Прогресс, 1991. С. 39-50. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/460633/page:3>, дата звернення 26.11.2022
6. Васіна О. Специфіка створення штучної повсякденності в новітніх медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 202–209.
7. Головки В. «Риба та м'ясо» історії повсякденності: теоретичні засади напрому. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип.17. К.: ІУ НАНУ, 2007. С. 87–101. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12544/6-Holovko.pdf?sequence=1>, дата звернення 27.11.2022
8. Даниленко О.А. Парадоксы повседневности: осмысление в русле визуальной социологии. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2013. № 1053. С. 94-108.
9. Запорожец О., Лавриненко Е. Хореография беспокойства в транзитных местах: к вопросу о новом понимании визуальности. *Визуальная антропология: городские карты памяти*. Под ред. П. Романова, Е. Ярской-Смирновой. М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2009. С. 45-67.
10. Звіт «Актуальна ситуація на тимчасово окупованих територіях Запорізької області липень – серпень 2022 року». Авт. кол. В. Овчарова, О. Пасько, А. Ашурбеков, Ф. Хрустальов. Запоріжжя, 2022. 29 с. Режим доступу: https://ngoyes.org/?smd_process_download=1&download_id=147, дата звернення 28.11.2022
11. Зінчук М. Історія повсякденності як новий напрям гуманітарних досліджень. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Історія*. 2010. Вип. 18. С. 391-395. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2010_18_78, дата звернення 27.11.2022
12. Зражевська Н.І. Мас-медіа і технологія «повсякдення». *Актуальні питання масової комунікації*. 2009. Вип. 10. С. 10-15
13. Козловська М.В. Свято і буденність: соціокультурні виміри протиставлення. *Питання культурології*. 2022. Вип. 39. С. 151-159 <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256915>.
14. Кононенко О.В. Повсякденність у масовому суспільстві. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2015. № 1. С. 98-101.

15. Людтке А. «История повседневности» в Германии после 1989 года. *Казус: индивидуальное и уникальное в истории*. 1999. Вып. 2. С. 117–126.
16. Малик І. Міністерства Правди: формування та підтримка базових наративів інформаційними міністерствами так званих «ЛДНР». *Грані*. 2021. Т. 24. № 1. С. 80-88.
17. Медик Х. Микроистория. *THESIS*. 1994. Вып. 4. Т. 2. С. 193-202.
18. Нестик Т.А. Социальное конструирование времени. *Социс*. 2006. № 7. С. 137-140.
19. Оккупанты возят по Мелитополю местных путан в машинах с мигалками. Режим доступа: https://ria-m.tv/news/304911/okkupanty_vozyat_po_melitopolyu_mestnyih_putan_v_mashinah_s_migalkami.html, дата звернення 27.11.2022
20. Окрут М.С. Повсякденна реальність: пошуки визначення. *Український соціум*. 2006. № 5. С. 30-41 <https://doi.org/10.15407/socium2006.05.030>
21. Ромалийская И. Не дай Бог одеться в желто-голубое: мгновенно улетишь на беседу. Рассказ отца и дочери о жизни в оккупированном Мелитополе. Режим доступа: <https://www.currenttime.tv/a/ne-day-bog-odetsya-v-zhelto-goluboe-mgnovenno-uletaesh-na-besedu-rasskaz-otsta-i-docheri-ozhizni-v-okkupirovannom-melitopole/32035104.html>, дата звернення 28.11.2022
22. Склярєнко К.О. Методологічний потенціал концептуалізації повсякденності в соціологічних теоріях. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2018. Вип. 10. № 1-2. С. 79-86 <https://doi.org/10.15421/351810>.
23. Шюц А. Структура повседневного мышления. *Социологические исследования*. 1988. № 2. С. 129-137.

References:

1. Aitov, S.Sh. (2013). *Filosofia istorii Fernana Brodelia: istoryko-antropolohichniy analiz*. [Fernand Braudel's philosophy of history: historical and anthropological analysis] *Humanitarnyi zhurnal*, № 4, 44-48 [in Ukrainian].
2. «Bahato PPO ta okopiv» Okupanty hotuiutsia oboroniatysia u Berdiansku? (2022) ["A lot of air defense and trenches." Are the occupiers preparing to defend themselves in Berdyansk?] [in Ukrainian] Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-berdyansk-okopi-pop-okupanty-oborona/32144149.html?fbclid=IwAR2ZJY1qVVIJPT-pPmRIWrxk4Pm_0lvjuFY4Oa51HvvC7xULFuXVnkuszg
3. Bahtin, M.M. (1990). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura Srednevekovyia i Renessansa* [The work of Francois Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance]. (2-e izd.). Moskva: Hudozhestvennaya literatura. [in Russian].
4. Berger, P., Lukman, T. (1995). *Socialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sociologii znaniya*. [Social construction of reality. Treatise on the sociology of knowledge]. (Trans. in Eng.). Moskva: Medium. [in Russian].
5. Valdenfels, B. (1991) *Povsednevnost kak plavilnyy tigl racionalnosti*. [Everyday life is like a melting pot of rationality]. *SOCIOLOGOS: sb. st.* (V.V. Vinokurova, A.F. Filippova, Ed). Moskva: Progress, 39-50. [in Russian].
6. Vasina, O. (2014). *Spetsyfika stvorennia shtuchnoi povsiakdennosti v novitnikh media*. [The specifics of creating artificial everyday life in the latest media]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Zhurnalistyka*, Vyp. 39, 202–209 [in Ukrainian].
7. Holovko, V. (2007). «Ryba ta miaso» istorii povsiakdennosti: teoretychni zasady napriamu. ["Fish and meat" of the history of everyday life: theoretical foundations of the direction]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats*. Vyp.17. Kyiv: IIU NANU, 87–101 [in Ukrainian].
8. Danilenko, O.A. (2013). *Paradoksy povsednevnosti: osmyslenie v rusle vizualnoj sociologii*. [Paradoxes of everyday life: reflection in line with visual sociology]. *Visnik HNU im. V.N. Karazina. Seriya «Sociologichni doslidzhennya suchasnogo suspilstva: metodologiya, teoriya, metodi»*, № 1053, 94-108.
9. Zaporozhec O., Lavrinec E. (2009). *Horeografiya bespokojstva v tranzitnyh mestah: k voprosu o novom ponimaniy vizualnosti*. [Choreography of restlessness in transit places: to the question of a new understanding of visuality]. *Vizualnaya antropologiya: gorodskie karty pamyati*. (P. Romanova, E. Yarskoj-Smirnoj, Ed). Moskva: OOO «Variant», CSPGI, 45-67. [in Russian].
10. Zvit «Aktualna sytuatsiia na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Zaporizkoi oblasti lypen – serpen 2022 roku» [Report "Current situation in the temporarily occupied territories of the Zaporizhzhia region July – August 2022"]. Avt. kol. V. Ovcharova, O. Pasko, A. Ashurbekov, F. Khrustalov. Zaporizhzhia, 2022. [in Ukrainian]. Retrieved from https://ngoyes.org/?smd_process_download=1&download_id=147https://ngoyes.org/?smd_process_download=1&download_id=147

11. Zinchuk, M. (2010). Istoriiia povsiakdennosti yak novyi napriam humanitarnykh doslidzhen. [The history of everyday life as a new direction of humanitarian research]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia Istoriiia*, Vyp. 18, 391-395 [in Ukrainian]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2010_18_78
12. Zrazhevska, N.I. (2009). Mas-media i tekhnolohiia «povsiakdennia». [Mass media and "everyday" technology]. *Aktualni pytannia masovoi komunikatsii*, Vyp. 10, 10-15 [in Ukrainian].
13. Kozlovska, M.V. (2022). Sviato i budennist: sotsiokulturni vymiry protystavleniia. [Holiday and everyday life: sociocultural dimensions of opposition]. *Pytannia kulturolohii*, Vyp. 39, 151-159 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256915>.
14. Kononenko, O.V. (2015). Povsiakdennist u masovomu suspilstvi. [Everyday life in mass society]. *Visnyk NAU. Seriiia: Filosofiia. Kulturolohiiia*, № 1, 98-101 [in Ukrainian].
15. Lyudtke, A. (1999). «Istoriya povsednevnosti» v Germanii posle 1989 goda. ["History of everyday life" in Germany after 1989]. *Kazus: individualnoe i unikalnoe v istorii*, Vyp. 2, 117–126. [in Russian].
16. Malyk, I. (2021). Ministerstva Pravdy: formuvannia ta pidtrymka bazovykh naratyviv informatsiinymy ministerstvamy tak zvanykh «LDNR». [Ministries of Truth: formation and support of basic narratives by the information ministries of the so-called "LDNR".] *Hran*,. T. 24, № 1, 80-88 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/172108>
17. Medik, X. (1994). Mikroistoriya. [Microhistory]. *THESIS*, Vyp. 4, T. 2, 193-202. [in Russian].
18. Nestik, T.A. (2006). Socialnoe konstruirovaniie vremeni. [The social construction of time]. *Socis*, № 7, 137-140. [in Russian].
19. Okkupanty vozyat po Melitopolyu mestnykh putan v mashinah s migalkami. (2022). [Invaders carry local prostitutes around Melitopol in cars with flashing lights]. [in Russian]. Retrieved from https://ria-m.tv/news/304911/okkupanty_i_vozyat_po_melitopolyu_mestnykh_putan_v_mashinah
20. Okrut, M.S. (2006). Povsiakdenna realnist: poshuky vyznachennia. [Everyday reality: the search for a definition]. *Ukrainskyi sotsium*, № 5, 30-41 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/socium2006.05.030>
21. Romalijskaya, I. (2022). Ne daj Bog odetsya v zhelto-goluboe: mgnovenno uletish na besedu. Rasskaz otca i docheri o zhizni v okkupirovannom Melitopole. [God forbid to dress in yellow and blue: you will instantly fly away for a conversation. The story of a father and daughter about life in occupied Melitopol]. [in Russian]. Retrieved from <https://www.currenttime.tv/a/ne-day-bog-odetsya-v-zhelto-goluboe-mgnovenno-uletaesh-na-besedu-rasskaz-ottsa-i-docheri-o-zhizni-v-okkupirovannom-melitopole/32035104.html>
22. Skliarenko, K.O. (2018). Metodolohichniy potentsial kontseptualizatsii povsiakdennosti v sotsiolohichnykh teoriiah. [Methodological potential of conceptualizing everyday life in sociological theories]. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 10, № 1-2, 79-86 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/351810>.
23. Shyuc, A. (1988). Struktura povsednevnogo myshleniia. [The structure of everyday thinking]. *Socis*, 1988, № 2, 129- 137. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022

Стаття рекомендована до друку 06.12.2022

ТУРИЗМ – ПОТЕНЦІАЛ ВІДНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Федорченко В. К.,

*доктор педагогічних наук, професор,
президент Асоціації навчальних закладів України туристського і готельного профілю,
Заслужений працівник культури України
ректор
Київського університету туризму, економіки і права
ORCID ID: 0000-0002-5388-4968*

Федорченко-Кутуєв П. В.,

*доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-6997-6306*

Федорченко Н. В.,

*доктор юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права;
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем взаємодії держави
та громадянського суспільства
Київського регіонального центру Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0002-8964-8959*

Василець О. І.,

*викладач кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-0753-3665*

Предметом дослідницького інтересу у даній статті є вивчення можливостей унаочнення та розкриття того, яким чином саме у туристичній діяльності досягається взаємообумовленість зростання економічного, соціального і культурного. Як за умови діяльності держави, що сприяє розвитку, опертя на методологічні засади ціннісного менеджменту, можна обґрунтувати необхідність пріоритетних інвестицій у туристичну галузь. Яким чином диверсифікація та оновлення видів туристичної діяльності, його локацій, та вдосконалення зв'язків адміністративного, економічного, культурного підпорядкування, можуть сприяти відновленню усієї системи суспільних практик. Це є особливо значущим у добу боротьби із біологічними загрозами (пандемія Ковіду, її наслідки), та продовженням системних кризових явищ у глобальному просторі світової економіки і геополітики, загостренням дестабілізації суспільного життя під впливом російської військової агресії. При розкритті заявленої теми, увага зосереджувалась, зокрема, на питаннях: 1) взаємовигідного співробітництва регіонів та центру у комплексному відновленні та зростанні спроможностей країни через задіяння туристичних практик; 2) питання сучасного трактування ефективності як оптимізації взаємодій різних соціальних акторів і структур, рахуючи сферу туризму; 3) особливостей діяльності у туристичній сфері як об'єднуючого чинника для різних галузей та соціальних акторів. Стаття зосереджена на дослідженні питань того, яким постає форсайт можливостей туристичної галузі при синергії небезпек у державі, що зазнає викликів і необхідності трансформацій. Зроблено наголос на необхідності дієвого розвитку

правил та механізмів суспільної взаємодії як інституційного забезпечення функціонування кожної сфери соціуму, туристичної, зокрема. Окреслені нові можливості для її розгортання в умовах надання Україні статусу кандидата до вступу в ЄС.

Ключові слова: туризм, суспільне благо, держава, інституціональний розвиток, солідарність, децентралізація, синергія, екологія, соціальні програми.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства має свої гострі розломи, перехід від однієї форми буттєвості до іншої відбувається через загострення різного виду протиріч. Агресія російської федерації чинить деструктивний вплив на усі сфери суспільного життя України, поглиблюючи ті проблеми, що не відмінилися для нашого соціуму як частини глобального світу. Це і питання відновлення після епідемії Ковід -19, і небезпека нових хвиль інфекційних захворювань (у тому числі, і мутації попереднього вірусу), і кліматичні негаразди, і несправності різного виду технологій та нестача ресурсів. Необхідною є аналітика та опрацювання нової «дорожньої карти» взаємин різних суспільних структур та інституцій, щодо оптимізації узгодженого функціонування. Завважаючи, що «тільки економічне зростання дає можливість державі виконати свою соціальну місію», а, відтак, зусилля соціуму, влади мусять бути налаштовані на «створення українського економічного дива – зростання на рівні 7% ВВП щорічно на довгому проміжку часу» міністерка економіки України Свириденко Ю. (2022) підкреслила важливість ініціативи малих та середніх бізнесів, що ми повною мірою можемо віднести і до сфери туризму.

Мета даної статті полягала у тому, щоб показати можливості та значущість туристичної сфери у інституційному перезавантаженні взаємин суспільних практик в системі реформування та укріплення держави на шляху до солідаризації суспільства в умовах небезпекової синергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вимушена ізоляція, доместикація праці, зниження рівня життя і зростання конфліктності комунікацій як всередині спільнот, так і держав, і у глобальному просторі наднаціональних структур – усе вищеперераховане підводить до актуалізації пошуку тієї сфери, галузі, формату суспільної практики, що буде спроможна стати драйвером системної розбудови. Мислячи діалектично, ми можемо сподіватися на те, що та царина, що є найбільш вразливою щодо нестабільності соціуму (воєн, епідемій, протистоянь будь-якого штибу), водночас має і потенціал, здатний до підйому не тільки неї самої, але й інтеграції певних його рис та характеристик у інші області функціонування соціуму. Такий потенціал, на нашу думку, є у галузі туризму. Для цього дослідницька увага має бути зосереджена на відбудові та розвитку самої системи зв'язків, інституціалізації домовленостей, суголосній взаємодії центру та периферії, оптимізація чого в Україні, стане підґрунтям відбудови та модернізації різних сфер діяльності, а не лише туристичної. Адже і та сторона, що надає туристичні послуги, і та, що їх отримує у сенсі громадянської суб'єктності, реальності існування, має бути «включена у певні інституціональні відносини, тобто такі, що є «впорядкованими й регульованими відповідно до спільних до сторін взірців соціальної дії» (Суська О., 2013 С. 261).

Для України досягнення цілей сталого розвитку стає все більш значущим в умовах військової навали, а воно «неможливе без поглибленого вивчення кожної його (розвитку) складової та розробки рекомендацій щодо їх покращення в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування» (Славкова О.,2022, Сухоставець А.,2022). Так, туристична діяльність у її освітнянській, рекреаційній, а у сучасних умовах ще й безпековій, миробудівничий вимірності, може бути інклюзивно врахована аспектом будь-якого виду суспільно-корисної практики, що є логічним доповненням розвитку туризму у його класичному форматі.

Доцільним, з нашої точки зору, є розвиток міждисциплінарного підходу до вивчення можливостей туризму, коли і фахівці з економічних питань (Сіра Е., 2022), і географії (Зарубіна А., 2022), і педагогіки (Демчук Л., 2022) поєднують свої зусилля у дослідженні особливостей функціонування туристичної сфери в умовах воєнного стану. Адже туризм не просто об'єднує людей, але і «виступає в ролі каталізатора соціально-економічного розвитку через стимулювання інших секторів економіки: транспорту, сфери громадського харчування, тощо». Тому «програми післявоєнного відновлення, які розробляються українським Урядом, повинні включати туризм».

На необхідності виокремлення пріоритетних галузей, які повинні бути готові не просто до відновлення, а й до виходу на нові ринки, де, зокрема, умовою успіху є поєднання якості та інноваційності, наголошують Онешко С.,(2022), Башлай С. (2022), Короленко О. (2022) Той факт, що розвиток туристичної галузі є пріоритетним для зростання економіки України, відзначалося дослідниками ще до епідемії Ковіду-19 і початку активних воєнних дій. Так, необхідність концентрації зусиль держави саме на цьому напрямі підкреслювалось Захарчук С. (2010), І. Винниченко (2014), та іншими. Завдання підвищення ефективності управління бізнесом, зокрема туристичним, в умовах

Європейської інтеграції економіки України необхідно вирішувати комплексно, спираючись на методологію ціннісного управління (Лінькова О., 2018), де управлінські рішення приймаються з опорою на ідеї диверсифікації управлінських завдань, багаторівневого способу актуалізації соціального капіталу, соціального партнерства. Збалансованість галузевих взаємодій при пріоритетних інвестиціях у сферу – драйвер суспільного розвитку характеризує, з одного боку, безпечність (а відтак, і – привабливість) ведення справ у даній країні, а з іншого – можливості її вигідної інтеграції у міжнародні ринки (праці, капіталів, тощо). На конструктивний потенціал таких методик звертають увагу Бабенко В. (2017), Пасмор М. (2017), Панкова Ю. (2017), Сидоров М. (2017). Спираючись на можливості реляційного підходу (Урсуненко К., 2009) у визначенні поняття соціальної солідарності, шляхом співвіднесення цього феномену із дотичними смисловими конструктами на кшталт «інтеграція», «соціальний порядок», «консенсус», тощо, ми можемо вивчати конфліктність взаємин різних соціальних акторів у якості джерела їх подальшої співпраці.

Відповідальне ставлення до управління індустрією туризму передбачає комплексну аналітику щодо можливостей кожного з діючих та потенційно значущих об'єктів туристичного бізнесу, на чому роблять наголос фахівці даної сфери (Герасименко В., 2016). Інноваційний підхід до креативного потенціалу індустрії туризму розкривається шляхом підвищення загальногромадянських культур та компетенцій, політичної та управлінської, зокрема. Це підкреслювалось такими вітчизняними дослідниками як, наприклад Крупський, (Крупський О., 2015), виходячи з необхідності компаративістики у аналітиці стратегій розвитку різних галузей суспільної практики (Портер М., 2005). Вкрай важливими є питання інвестицій до туристичних практик. Фінансове забезпечення туристичної галузі – це «створення сприятливого середовища щодо виділення, розподілу та залучення фінансових ресурсів для розвитку туризму». (Тринько Р., 2015), (Григор'єва Я., 2015, С. 36). Це уможливорюється завдяки створенню балансу інтересів та виділення пріоритетів державою, яка сприяє розвитку. Об'єкти туристичного бізнесу можуть мати державні замовлення, змішані форми власності та сучасні форми контролю за організацією трудових відносин і способів взаємодії між їх кожною ланкою.

Аналізуючи напрями та резерви повоєнного відновлення економіки України Казюка Н. (2022) та Є. Шекета Є. (2022) зазначають необхідність визначення пріоритетних (основних) сфер економічної діяльності та галузей, що забезпечують конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг на зовнішніх ринках, а також значну підтримку таких галузей з боку держави. Навіть при зменшенні на третину туристів, все ж діяльність цієї сфери дозволяє підтримувати економіку країни, в тому числі зберігаючи робочі місця, і допомагати ЗСУ (Шолок Н., 2022). Розгляд «позитивних практик швидкого відновлення сфери туризм в країнах, що постраждали внаслідок військових конфліктів та з'ясування перспективних напрямів відновлення для українського туристичного ринку» досліджується, зокрема, Фастовець О. (2022). Та варто, з нашої точки зору, підкреслити, що ефективність застосування будь-яких моделей відновлення та розвитку, залежить від їх системного та критичного бачення, у контексті функціонально-структурного перезавантаження усіх засадничих сфер діяльності, узгодження роботи різних суспільних інституцій, яка неминуче вплине і на змістовну частину їх активностей. Адже, «доконечним є існування інституцій, здатних до навчання та спроможних гнучко реагувати на зміни у зовнішній кон'юктурі» (Кутуєв П., 2015, С. 406) Зміна ж «парадигми мислення про те, що таке бізнес, відповідальність та можливий вплив на соціум» (Бучак М., 2021, С. 36) актуалізує системність та контекстність у дослідженні туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу

Наголос, що ми його робимо на розвитку туризму обумовлений, зокрема тим, що саме у цій сфері до економічного виміру зайнятості населення додаються можливості вирішення соціально-психологічних проблем підтримки людей в умовах ведення воєнних дій, а « розробка та впровадження сучасних та інноваційних концепцій економічної трансформації», повинна вестись «з урахуванням актуальної геополітичної ситуації» (Казюка Н., 2022). Сфера туризму і результатами (продукцією), і самими процесами свого функціонування впливає на розв'язання суспільних проблем і економічного, і соціального, культурного типу. Має також місце можливість позитивної синергії індивідуально-особистісного, групового (мезо-рівня) дослідження життєдіяльності та використання методологічної цінності загального макросоціологічного підходу.

Туристична галузь зазнала чергового, (після Ковід -19) серйозного удару, але, незважаючи на воєнні дії, робота не припинилася. Саме завдяки гнучкому характеру функціонування туристичного бізнесу, частина туристичних компаній почала використовувати транспорт та набуті соціальні зв'язки для перевезення людей та гуманітарних вантажів, для надання притулку. Допомога вимушено переміщеним особам та відновлення внутрішнього туризму є тими видами соціальної активності, що доповнюють одна одну. Незважаючи на складну ситуацію із паливом працівники туристичної галузі оптимізують надання послуг, аби утримати ціни на внутрішній туризм. (Родак К., 2022). Є думка, що рекламна діяльність не на часі, але, з іншого боку, вміння працювати дистанційно, проводити

віртуальні екскурсії, нові компетенції та вміння, що сформовані у туристичній сфері під час епідемії Ковід -19, стають у пригоді. Актуалізується інформаційна, перекладацька робота, адже це є «способом солідаризації туристичної спільноти у єдності замовників, клієнтів, перевізників та інших, різних працівників цієї сфери» (Власенко Н., 2022) Так, до прикладу, Наталя Власенко, екскурсоводка з Одеси, стала однією з волонтерок для англomовного новинного порталу "We are Ukraine". «Коли почалася пандемія,- зазначає авторка, «я рекламувала на Airbnb онлайн-тур "Культурна подорож Україною". Наразі, вона пропонує цей віртуальний тур через Zoom. Від початку війни екскурсоводи, туроператори та інші працівники сфери туризму активно комунікують щодо України з Google, Intel, LinkedIn, Pfizer, Airbnb, Pinterest, KPMG Canada, Amazon Studios, Salesforce та іншими компаніями по всьому світу. Україну та її мальовничі й пам'ятні місця варто знати краще.

Формування модернів і виокремлення туристичної діяльності у окрему галузь суспільної життєдіяльності, актуалізує запит до неї з боку усієї системи соціально-економічних і культурних активностей. У ситуаціях суспільного дистресу саме туризм може стати драйвером відновлення економік країн та і усього простору світових обмінів на загал, адже комплексний характер задіяних у його (туризму) функціонуванні практик, розмаїття інтересів соціальних акторів та необхідність узгодження цих інтересів шляхом комодифікації суспільного простору через туристичну діяльність, зокрема, окреслює можливості туристичної галузі як справді інноваційні. Та реалізувати цей творчий потенціал туризм може лише в умовах стабільного розвитку держави, що сама сприяє поступу. Така держава не зацікавлена у закритті кордонів, а долучається до боротьби із причинами, що викликають таке закриття. Вона опікується питаннями гуманістичного позиціонування інтересів своїх громадян у сучасному просторі глобальних зв'язків та взаємин, за рахунок обмінів, перемовин, толерування й співпраці. Сила такої держави – у здатності вибудовувати баланс між різними соціальними акторами та галузями, стратегію розвитку усього суспільства, враховуючи права особистості, але віддаючи належне потребам створення спільного блага та солідарності громадян.

Так, у форматі співпраці регіонів, держава зобов'язана слідкувати за прозорістю та стратегічною вигодою взаємодій суб'єктів туристичної діяльності, надаючи їм такий обсяг повноважень, за який вони насправді можуть відповідати і як підприємці, і як громадяни. При цьому кредитуючи довірою місцеві ініціативи при наданні експертних послуг та встановленням зрозумілого реально діючого протоколу взаємодій. Індикативне планування доводить свою ефективність для різних сфер суспільної практики. Особливо значущим воно є для туризму. Логічне завершення проектів та перехід до інших передбачає не тільки раціоналізацію процесів, але і критичний перегляд щодо кількості та якості їх соціальних учасників.

Перевагою у оптимізації управлінських функцій такою державою є те, що вона відслідковує тенденції розвитку, користуючись стратегічним баченням майбутніх інтересів країни, її громадян, і, відповідно, надає перевагу розвитку тим галузям, що будуть найбільш гнучкими у відбудові, трансформаціях та інноваційності. Це у повній мірі стосується туристичної галузі, бо саме у цій сфері діалектично «знімаються» суперечності між особистісними практиками людини та її суспільним буттям, між інтересами корпоративними і загальнодержавними як інтересами, у своєму підґрунті та стратегічній вимірності, соціальними; між транснаціональним характером комунікацій та потребами національних перевізників, постачальників інших видів послуг, тощо. Туризм екологічний, туризм подій та історичних реконструкцій, приклади академічної мобільності, показують нам, як, при правильному ставленні з боку управлінців, державних високопосадовців та експертної спільноти, на яку повинні спиратися такі діячі, прагматика потреб веде до розробки сценаріїв узгодження ціннісних характеристик соціальних взаємин у їх багатовимірності.

Перебудова суспільства з авторитарного способу управління на шлях справжньої демократії як сукупності інституцій та практично засвоєних цінностей, що реалізовані у повсякденних поведінкових опціях передбачає приділення особливої уваги соціальному туризму. Соціальний туризм, і така його форма як туризм внутрішній, орієнтований на цільові групи. В сучасних умовах розширюються кількісні та якісні характеристики неконкурентоспроможних прошарків населення. До малозабезпечених зараховуються не тільки студенти, люди похилого віку, але і діти та дорослі з окупованих територій. Травми вимушених переселенців об'єктивно вимагають рекреації, актуалізації патріотичних настроїв, тому таким важливими стають можливості внутрішнього туризму на українських вільних та деокупованих територіях. Це може бути туризм активний, навіть екстремальний, але соціально-психологічна реабілітація відбувається не лише через феномен ризику (Колотуха О., 2022), але і через співпрацю волонтерів у новому довіллі. Необхідно не тільки визнати наявність бажаючих отримати рекреацію через драйв, але і спрямовувати активність цих людей у конструктив повсякденних зусиль, хоча б і у практиці їх короткотермінового застосування. При цьому, таке оновлене поєднання практик вимагає централізованого управління програмами. Так, соціальний туризм викликає критику щодо справедливості у наданні пільг, але в сучасних умовах небезпек проксі-воєн та відкритої військової

агресії проти України, з усіма їх наслідками руйнації інфраструктури, ринку праці, тощо, практики індивідуального та самодіяльного туризму, як і усіх видів усталених видів зайнятості у суспільстві, суттєво проблематизуються і вимагають програмних дій з боку адміністрацій різного рівня. Наголос для управлінських зусиль необхідно ставити на необхідність «розглядати фінансову та організаційну підтримку туристичного бізнесу у якості виправданих інвестицій у найбільш гнучку та комплексну сферу суспільної практики» (Федорченко В., (2022), Федорченко-Кутуєв П., (2022), Федорченко Н., (2022), Василець О.,(2022))

Епідемія Ковіду, спалахи воєнних дій у різних регіонах світу занурила корпорації та держави до простору нової конфліктності, конструктивний вихід з якого можливий завдяки розвитку саме туристичної галузі. Через те, що діяльність різних особистостей, прошарків, груп представлена у останній комплексно, а також на різних рівнях і у різних форматах, їх позиції зближуються, відповідно, конфліктність зменшується, що є особливо значущим в умовах необхідності поєднання зусиль світової спільноти проти терористичних загроз, ризиків переважаючих технологій та епідеміологічних небезпек.

Економічне зростання соціуму базується на політичному баченні як виборі оптимальних, з позицій стабільного розвитку країни ідеологічних стратегій. У свою чергу, тільки за умови використання економічних здобутків для вирішення проблем соціального характеру – справедливості, забезпечення прав людини, розвитку людського капіталу, перш за все, уможливується послідовність успішних дій та опцій у царині економіки. Від того, які сфери суспільного життя будуть позначені пріоритетними, у життєдіяльності соціуму як системи, залежить спрямування інвестицій. «Як екологічно чиста індустрія, туризм йде врівень з галузями, що конкурують з ним, у створенні доданої вартості, але якщо він розвивається раціонально і враховує місткість туристських об'єктів, то завдає значно меншої шкоди природному середовищу та населенню» (Енциклопедичний словник-довідник з туризму, 2006).

Туристична галузь, серед багатьох інших, має важливу функцію висвітлення та діагностики ресурсної спроможності інших сфер, вона здатна до окреслення перспектив їх розвитку та суголосності загальносуспільним інтересам. Корпорації та держава перебувають у просторі нових конфліктів сучасної глобальної доби. Конструктивне вирішення суперечностей між ними передбачає нове бачення туристичної галузі, та креативність у використанні її можливостей. Як особливий вид діяльності, туризм також допомагає узгодити інтереси різних соціальних груп та різних видів їх активності, масштабувати їх позиціонування. Саме туризм надає нам шанс збагатитися синергією взаємодій, оновити бачення того, як ми сприймаємо результативність і як насправді, за сучасних умов, необхідно вимірювати ефективність того чи іншого виду, суб'єкту, осередку діяльності. Туристичні практики представляють можливості для формування екологічної свідомості та громадянської відповідальності, нового типу споживання. До переваг екологічного туризму ми можемо зарахувати: 1) стабільну увагу до використання природних ресурсів; 2) забезпечення збереження природної, соціальної та культурної різноманітності; 3) формування екологічної культури як складової громадянської компетентності сучасної людини; 4) використання екотуризму у якості драйвера регіонального розвитку. Як у економічному, так і у політичному сенсі. При цьому підтримку має не тільки місцева економіка. Хоча питання зайнятості місцевого населення значною мірою вирішується саме завдяки туризму. До цього додається співпраця організацій різного профілю, навчання персоналу, тощо.

Розвиток регіону визначається репутаційними вигодами, які можна конвертувати у економічне зростання. Презентація подорожуючим місцевих звичаїв, старожитностей та досвіду подолання новітніх життєвих труднощів, відображення цієї борні у культурі – це відкриває шлях до інтеграції у культурний та економічний простір сучасного глобалізованого світу. Таким чином, вигодонабувачами екологічного туризму стають усі, з урахуванням регіонального масштабу, але не з визначенням наперед цим масштабом обсягом і характером розвитку. Адже, «у той час, як мегаполіси в Україні зосереджені на постійному подоланні маси нагальних проблем, в маленьких містечках можна сконцентруватися на втіленні трансформацій» (Фомічов, 2021). Переконливим є приклад Славутича, який у 2021 році отримав статус Малої культурної столиці України та фінансову підтримку Українського культурного фонду на розвиток креативних індустрій і культурних ініціатив.

«В умовах, які склались на міжнародному туристичному ринку, країни почали активізувати розвиток внутрішнього туризму, не є виключенням і Україна. Переорієнтація туристичного ринку, яка відбувається наразі, сприяє попиту на внутрішній туризм, зокрема, сільський, тому необхідно комплексно розвивати території, при цьому створюючи якісний локальний туристичний продукт» (Дишкантюк Оксана, 2020, Потьомкін Леонід, 2020, Олійник Валентина, 2020). Саме бачення, до прикладу, можливостей обміну діяльностями при соціальному розумінні простору та часу, та її результатами, допоможе містянам та жителям села солідаризувати свої зусилля для опору і життя в надзвичайно складних сучасних умовах. Це має як позитивні риси безпосередніх економічних вигод, так

і відрізняється конструктивністю стратегування у формуванні доповнюючих практик соціокультурного плану. На багатогранність діяльнісних характеристик сільського туризму звертають увагу, зокрема, автори енциклопедичного словника-довідника з туризму (Смолій В., 2006), (Федорченко В., 2006), Цибух В. 2006). Такий туризм виступає як нова, релевантна запитам сучасного розвитку ринку праці галузі туристичної індустрії, корелює із розкриттям потенціалу різних територій країни, де туристична діяльність виступає і продуктом, і послугою (Любіцева О, 2018), реалізуючи цілі туризму у контексті державних завдань.

«Автономія держави може виявлятися не лише у виборі певних стратегій накопичування капіталу, а й у державній політиці з розподілу та перерозподілу економічних ресурсів (Кутуєв П., 2002). Такий принцип є особливо дієвим у галузі туризму, де з одного боку, важливим є заохочення ініціативи, за рахунок конкурентних взаємин також, а з іншого – необхідне стратегічне та комплексне бачення взаємообумовленості туристичної активності екологічними, кліматичними, демографічними питаннями, соціальними та економічними контекстами на загал. Вищезазначене актуалізується сучасною проблематикою геополітичної конфліктності, загостренням нерівності між країнами та всередині них, технологічними ризиками та біологічними небезпеками. Саме на узгодженість дій різних соціальних акторів покладаються плани відновлення та розвитку туристичної галузі та відповідного перезавантаження простору глобальних взаємин (Travel Daily News, 2020). Адже інтереси центру та регіонів, урядових структур та громадських об'єднань, великого і малого бізнесу стають більш суголосними перед сучасними викликами щодо безпеки громадян та спільнот, відповідно актуалізується запит щодо «латентної взаємності» (Tesch-Römer K. 2000)

Єдність часу та місця події (Штомпка П., 2005, С. 68), для нас – єдність спільного її переживання у туристичних активностях, сприяє реалізації феномену соціальної фасилітації, коли суперечності між довірою та недовірою, управлінською спроможністю та її підваженістю, знімаються саме наявністю іншого у тому ж просторі і необхідністю узгодження позицій задля досягнення мети кожного з соціальних акторів – безпеки, розвитку, прибутку, отримання репутаційних вигод. Регіональний туризм стає чинником консолідації загальнонаціональних інтересів через можливості представляти країну у міжнародному поділі праці сучасним способом та у затребуваних форматах. Це також дозволяє вирішувати контроверсійні питання у взаєминах еліт, місцевих у тому числі. Туризм може виступати у якості фону очікування конструктивності у співпраці, для організації та підтримки раціонального процесу комунікації у різних локальностях, що на концептуальному рівні адекватно описувати, використовуючи положення теорії Гідденса (2003) щодо організації суспільної взаємодії.

Питання ефективності державного управління корелює із визначенням бенефіціарів такої ефективності. Якщо ми прагнемо добробуту громадян України, то не можемо не опікуватися питанням пріоритетності інвестицій у галузі, що можуть стати драйверами стабільного суспільного розвитку. Одним із найважливіших завдань для держави, яка служить своїм громадянам, в умовах сучасних геополітичних, технологічних, біологічних викликів та загроз, є оптимізація взаємодії між зовнішнім та внутрішнім ринком праці та послуг, шляхом забезпечення балансу інтересів різних соціальних акторів. Держава, що сприяє розвитку, опікується тим, як гасла і декларації «покращення» та «підвищення» транслюються практичною діяльністю різних груп, структур, осередків у процесі і результати функціонування суспільства, наскільки така їх діяльність сприяє конструктивному вирішенню питань поточних, і корелює із стратегічним баченням життя соціуму самим цим соціумом. Сфера туризму унаочнює зростання реальних можливостей громадян, щодо відтворення особистісного, культурного, соціального капіталу.

Діяльність особистості, як соціального актора, необхідно досліджувати у контекстах її формування та самореалізації через повсякденні соціальні практики. Значущими є як об'єктивні чинники діяльності (предметне середовище, узвичасні способи комунікації з вирішенням конфліктних питань включно, внутрішня та зовнішня легітимність, тощо), так і суб'єктивні фактори. Окреме і головне місце займає система інституційного забезпечення діяльності, на перетині дії вищезазначених чинників. За умови гнучкого механізму ідентифікації і утворення, на цій підставі, змішаних ідентичностей, особа, залучена до туристичної діяльності є представником низки різних фондаций та спільнот. Простір її взаємодій є конфліктогенним за визначенням, причому в умовах нового перезавантаження глобальних взаємозв'язків, ця конфліктність має небезпечну тенденцію до підсилення.

Взаємодія різних державних установ та громадських організацій на підтримку туризму особливо важлива, коли паніка та ізоляціонізм поширюються по всьому світу. Вони призводять до постійно зростаючих проблем у функціонуванні економіки, а отже, і до зменшення можливості реалізації соціальних програм. Намір «відгородити» свій світ від інших з метою зробити його більш контрольованим, призводить до зменшення можливостей реального контролю. Пастки конспірологічного мислення перешкоджають раціональній комунікації. Зростають конфлікти і ворожість.

Так, спільноти «виживальщиків» вбачають у глобалізмі лише руйнівну спрямованість. Поширюються численні посібники, спілкування у мережі доповнюється практиками певного побутового облаштування. Важко заперечувати думки представників цього суспільного руху про те, що глобалісти приводять до дії сили, що здатні і знищити наш світ таким, яким ми його знаємо, і вони самі не спроможні контролювати ці сили. Такі алармістські настрої набувають значного поширення у тому числі, і за рахунок усеосяжності інформаційного простору сучасної доби (The Global Reset Survival Guide 2020-2025). Замість поєднання задля раціональних перемовин і конструктивних дій, що пропонується відповідно налаштованою спільнотою – діями, споживачами, дослідниками туристської галузі, такі об'єднання провокують на різні види агресивних та саморуйнівних акцій.

На відміну від типу ексклюзії виживальщиків, референції до групи однодумців і комунікативна відкритість водночас, стають ознакою нового туриста. Ковід -19, і, як ми пересвідчуємося, воєнні дії також, не відмінюють, а переформатовують обмін капіталів. Стало очевидним, що саме їх гнучкість та розгортання на різних рівнях суб'єктності, є підґрунтям та чинником для їх подальшого розвитку, а також конструктивного подолання неминучої конфліктності між ними. Розвиток туризму може і повинен стати засадничою сферою взаємодій державних та неурядових установ, громадських організацій, структур так званого «третього сектору» для формування солідарних зв'язків з метою розвитку економічного й культурного потенціалу регіону з оперттям на його ж ресурсні можливості та модернізацію феномену регіональної ідентичності.

Надання Україні статусу кандидата до вступу в ЄС відкриває нові можливості для розвитку різних секторів суспільної практики, водночас використання цих можливостей передбачає нове бачення діяльності різних структур, не просто оновлення їх функціоналу, а змістовне перезавантаження характеру взаємодій центральної ролі державницьких інституцій в країні та повноважень територіальних громад. Так, саме на транскордонну співпрацю зорієнтовані певні галузі народногосподарського комплексу, особливо – туристична. У ній реально знайти баланс між доцентровими та відцентровими силами у діяльності різних соціальних акторів, між прибутковістю та вигодами стратегічного ґатунку. У сенсі швидкого оберту коштів і представленні позитивного іміджу країни, туризм має унікальний об'єднуючий потенціал, що спрощує державний вибір між інвестиціями у пріоритетні та прибуткові галузі. Практично усі значущі для України питання: протидія монополізації капіталу, боротьба з корупцією, ефективність у запозиченні закордонного досвіду, підвищення життєвих стандартів і укріплення громадянського суспільства – усе це може бути втілено у розгортанні туристичних практик, а оптимізація взаємодій різних інституцій, узгодження адміністративної, економічної, культурної політики – стати моделлю для вирішення аналогічних завдань іншими сферами життєдіяльності соціуму.

Туризм є драйвером економічного відновлення та солідаризації суспільства в умовах небезпеки, і окремої уваги, з нашої точки зору, заслуговує також ідеологічна функція туризму. Якщо за мирних часів держава може, певним чином, дистанціюватися від ідеологічних питань, то в умовах військового протистояння, поза ціннісною мапою неможлива дорога до перемоги. Ідеологічний вплив туризму є тим більш неоціненним, що транслюється зі зниженням конфліктогенної напруги, у максимально приступному для різних груп та прошарків населення форматі, через обмін враженнями, опорою на образно-емоційну сферу людської життєдіяльності, де матеріально-фізичне поєднується із духовністю, при поєднанні всезагального, особливого та одиничного. Культурно-освітня туризм приносить багато користі у перспективі розвитку соціального капіталу, та наразі, потребує відновлення будівель, реконструкції територій. Для цього держава, в надзвичайно складних поточних умовах, може звернутися до грантодавчих структур з цільовими запитами. Кредити туристичному бізнесу, у тому числі і за рахунок краундлендінгу, який передбачає пряме фінансування галузі зацікавленими особами чи групами, забезпечення інвестицій з різних сфер виробництва – усе це спирається на прозорість та послідовність державної політики, клімат правової стабільності та толерування. На рівні територіальних громад можуть бути продемонстровані усі вигоди практик відновлювального правосуддя (Кеннет Лондра, 2022) (Федорченко-Кутуєв П. 2022), (Багінський А., 2022), (Северинчик О., 2022) як найбільш релевантного, доповнюючо-альтернативного щодо традиційного, сучасним конфліктним викликам підходу, в узгодженні інтересів різних сторін. Відповідальність у веденні перемовин стає усе більш затребуваною рисою ведення туристичного бізнесу, і є нагода взаємного обміну та поширення таких комунікативних практик, рахуючи і можливості народної дипломатії, до інших сфер суспільної життєдіяльності.

Висновки.

Зміни у навколишньому середовищі, прискорені змінами у технологіях та способах контролю за організацією діяльності в сучасних умовах, по-іншому ставлять питання щодо головних сфер реалізації особами і спільнотами своїх прав та свобод, можливостей та перешкод для повноцінної життєдіяльності. Галузі, які впродовж інших історичних періодів могли сприйматися другорядними і допоміжними, постають драйверами економічного зростання, формою оптимізації взаємодій різних видів

капіталу, використання останнього управлінськими практиками. Представлений сферою комерційного інтересу, туризм водночас торує шлях для реалізації національних і державницьких потреб, розкриваючи взаємообумовленість глобального та локального. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що туризм є найважливішим способом позиціонування країною своїх інтересів в змінних умовах нових хвиль глобалізації, порушення міжнародних домовленостей, а також способом укріплення, шляхом виважених системних дій з трансформації, державних інституцій. За таких обставин, держава виступає як хранитель головної засадничої платформи для узгодження та поєднання різних програм та видів активності у різних сферах суспільної практики. Це також є способом протидії системній корупції. Таким чином, туристична галузь сприяє впровадженню і гедоністичних, і евідемонічних цінностей, сприяє укріпленню держави, діяльність якої спрямована на сталий розвиток країни.

Можливість реалізації креативного потенціалу туризму, у свою чергу, також залежить від ефективного інституційного забезпечення з боку сильної в управлінських компетенціях держави, що не обмежується точковими впливами на ті чи інші виклики, але спроможна системно керувати різними діяльними структурами, туристичною галуззю, зокрема. Саме в ній може бути реалізованим концепт солідарних акціонованих взаємодій, де інтереси місцевих громад, політичного центру, державних органів та неурядових фондаций, узгоджуються у діяльності громадян. Туризм є підґрунтям і чинником відповідального протекціонізму (адекватного патріотизму) викликом глобального перезавантаження постковідного світу сучасної воєнної та економічної конфліктності.

Засадничими цінностями для нашого суспільства є свобода волевиявлення, справедливість у можливості користуватися суспільними благами. До останніх не в останню чергу рахуємо можливість відновлення людиною своїх сил шляхом отримання нових вражень та досвіду, відпочинку як усебічної рекреації та пізнання, – ось що виопуклюється перевагами туристичної галузі. Причому її економічна значущість для усіх задіяних акторів тісно переплетена із соціальною відповідальністю громадян і перед громадянами, а, відтак, і для держави, що повинна сприяти розвитку країни.

Надійність державних інституцій, як послідовність і утримання, проголошених для усіх соціальних акторів правничо вивірених, рівних правил функціонування, дозволяє розвивати цифрові платформи для створення нових сервісів, уніфікації і оптимізації надання послуг перевізниками, бронювання помешкань, замовлень екскурсійного обслуговування, тощо. Сюди ж справедливо віднести і опрацювання програм по поверненню певної частини коштів за відпочинок, за умов їх подальшого використання з аналогічною метою.

Вкрай важливою, для відбудови й сталого розвитку усього народногосподарського комплексу країни, в складних умовах військової агресії, стає інституційна взаємодія різнорівневих структур та об'єднань, використання адміністративних можливостей на користь обміну досвідом, узгодження умов оптимізації конкретних видів суспільної практики, їх участі у розгортанні й трансформації активностей туристичної сфери, зокрема. Управління туристичними послугами у всій різноманітності їх номінацій, додання нових, збереження культурної спадщини, її популяризація, тобто утримання цінності традицій та відкритість до інновацій як сутність туристичної діяльності, мають технологічне забезпечення у сучасному цифровому світі. Але можливість мати є досить абстрактною, без конкретного пропису алгоритмів впровадження такої можливості. Технологічна спроможність виключає волюнтаризм інтервенцій у роботу конкретних підрозділів та структур, і забезпечує, у світі цифри, імплементацію узгоджених стратегій. Необхідно зробити наголос на те, що останні потребують ціннісного забезпечення, а також держави, як ідеологічного арбітру. І це не для формування тотальності, а якраз для уникнення монополізації як у матеріальному, так і у духовному виробництві і, разом із тим, збереженням загального уявлення громадян (демократія) щодо доступності, виробництва, розподілу та використання спільного (суспільного) блага.

Локальні уміння можуть мати глобальну цінність, знижуючи урбаністичне напруження і сприяють, через розвиток туристичних практик, культурному обміну, налагодженню логістики, розбудові інфраструктурних об'єктів, розповсюдженню і взаємопроникненню програм формальної та неформальної освіти, що є основою вирівнювання регіональних дисбалансів.

Суверенітет регіону, права територіальної громади на автономні дії відкривають «вікна можливостей» для інтенсифікації транскордонних взаємин, відкриття туристичних агенцій із співробітниками, що мають конфліктологічні компетенції та налаштовані на навчання документообігу у ЄС і здатні виступати ініціаторами колаборації на рівні місцевих громад, невеликих та середніх туристичних осередків. Туристичні агенції, об'єднання (фірми, центри, департаменти туристичної діяльності) потребують працівників із розумінням необхідності інституціоналізованої взаємодії та усвідомленням як необхідності, так і небезпек бюрократизації. Нами доведено, що держава, яка сприяє розвитку, є і стейкхолдером, і бенефіціаром туристичних практик. Відтак, на неї покладається відповідальність за узгоджену взаємодію різних акторів соціально-економічного простору, за створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій.

Саме у сфері туризму розгортається та практично втілюється, динаміка взаємообумовленості інституційного та ціннісно-особистісного вимірів життєдіяльності. Повнота координації суспільних взаємодій потребує суттєвого підсилення в умовах невизначеності та гіпертурбулентності. І рамкове спрямування такого підсилення стає завданням державної політики. Монокультурне виробництво – спеціалізація небезпечна для будь-якої країни при перезавантаженні глобального простору в умовах змін правил взаємодії, особливо – якщо це країна аграрного типу.

Загальнооб'єднуюча сила держави, що сприяє розвитку, особливо в умовах глобальних викликів і катастроф, показує себе у динаміці вибудови консенсусу між ТНК та власне національною державою, з метою найкращого забезпечення прав і свобод громадян як відповідальних користувачів природних ресурсів.

Дослідницькі зусилля у даному напрямі вивчення потенціалу туристичної сфери як драйверу економічного розвитку, можна продовжити через співставлення досвіду участі державного та недержавного сектора у фінансуванні туризму. Предметом окремого інтересу може бути питання джерел капіталізації галузі, координації діяльності різних соціальних акторів, опертя на можливості української діаспори, тощо.

Fedorchenko V., Fedorchenko-Kutuev P., Fedorchenko N., Vasilets O. Tourism as a potential for restoration and modernization of Ukrainian society

The subject of research interest in this article is the study of the possibilities of visualization and disclosure of how the interdependence of economic, social, and cultural growth is achieved in tourism. How can the need for priority investments in the tourism industry be substantiated under the condition of state activity, that promotes development, relying on the methodological principles of. How diversification and renewal of types of tourist activity, its locations, and improvement of the relations of administrative, economic, and cultural subordination, can contribute to the restoration of the entire system of social practices. This is especially significant in the era of combating biological threats (Covid pandemic, its consequences) and the continuation of systemic crisis phenomena in the global space of the world economy and geopolitics, the aggravation of the destabilization of public life under the influence of russian military aggression. Therefore, revealing the stated topic of the of the article, it is essential to pay attention to the following issues: 1) mutually beneficial cooperation of the regions and the center in the comprehensive restoration and growth of the country's capabilities through the use of tourism practices; 2) the issue of modern interpretation of efficiency as optimization of interactions of various social actors and structures, taking into account the field of tourism; 3) peculiarities of activities in the tourism sphere as a unifying factor for various industries and social actors. The article is focused on researching the issues of how the foresight of the opportunities of the tourism industry appears, when there is a synergy of dangers in a state that is experiencing challenges and the need for transformations. Emphasis is placed on the market for the effective development of rules and mechanisms of social interaction, as institutional support for the functioning of every sphere of society, particularly tourism. New opportunities for its deployment in the context of granting Ukraine the status of a candidate for EU accession are outlined

Key words: tourism, public welfare, state, institutional development, solidarity, decentralization, synergy, ecology, social programs.

Література:

1. Активність змінює країну. Опис та аналіз законопроектів, що стосуються місцевого самоврядування, зареєстрованих у Верховній Раді України в червні 2021 року Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/opys-ta-analiz-zakonproyektiv-shhotosuuytsya-mistsevogo-samovryaduvannya-zareyestrovanyh-u-verhovnij-radi-ukrayiny>.
2. Бучак М. С. Виклики та перешкоди розвитку соціального бізнесу в Україні Наукові записки НаУ-КМА. Соціологія. 2021. Том 4, с. 36-46
3. Бабенко В, Пасмор М, Панкова Ю., Сидоров М. Место и перспективы Украины в международном интеграционном пространстве Том 15 2017, Выпуск № 1, с. 80-92.
4. Власенко Н., «Туристичні репортажі не на часі, але...». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301>(дата звернення: 15.07.2022)
5. Герасименко В. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262

6. Giddens Anthony, Philip W. Sutton Essential Concepts in Sociology, John Wiley & Sons, 2017, 240 p.
7. Дишкантьюк О., Потьомкін Л., Олійник В. Визначення екологічного потенціалу територій для розвитку екотуризму у Вінницькій області економіка та суспільство Випуск # 22 / 2020 Електронний ресурс. Режим доступу: взято з: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/134>.
8. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. /Автори-укладачі: В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. Передмова В.М. Литвина. – К.:Видавничий Дім "Слово", 2006. – 372 с.
9. Зарубіна А.В., Сіра Е.О., Демчук Л.І. Особливості туризму в умовах воєнного стану Економіка та суспільство Гельветика, № 41, 2022 Economy and Society Electronic Scientific journal
10. Захарчук С. Фінансово-економічні проблеми функціонування туристичної галузі // Економіка. Управління. Інвестиції. Електронне науково-фахове видання. – 2010. – № 1(3).
11. Казюка Н. П., Шекета Є. Ю. Напрями та резерви повоєнного відновлення економіки України. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. 2022. Випуск 18. С. 255–264.
12. Крупський О. П. Роль організаційної культури в забезпеченні інноваційного розвитку підприємств туризму й гостинності / О. П. Крупський // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 155 (11 – 12). – С. 96–99.
13. Кутуєв П.В. Модерн, Модернізація та розвиток: ідеї та практики. К.: Талком, 2015. –467 с.
14. Кутуєв П.В. Трансформації модерну : інституції, ідеї, ідеології : монографія / Кутуєв П. В. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 516 с.
15. Кеннет Лондра, Федорченко-Кутуєв П., Багінський А., Северинчик О. Відновне правосуддя в Україні: низовий підхід Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. № 1(53) (2022)
16. Колотуха О.В. // Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/3085> (дата звернення: 26.06.2022)
17. Лінькова О. Ю. Особливості ціннісної моделі управління / О. Ю. Лінькова // Економіка розвитку. – 2018. – № 2 (86). – С. 35–41.
18. Lyubitseva O, Geography of Tourism of UkraineV Kiptenko, O Lyubitseva, M Malska, M Rutynskiy, Y Zan'ko, J Zinko The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries, 2018, p. 509-551
19. Онешко С.В., Башлай С.В., Короленко О.Б. особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України умовах війни Економіка та суспільство Гельветика, № 40, 2022 Economy and Society Electronic Scientific journal
20. Портер М. Е. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер ; пер. с англ. – Москва : Альпина бизнес букс, 2005. – 454 с.
21. Родак К., Як виглядає туризм під час війни – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/3085> (дата звернення: 12.05.2022) https://zaxid.net/statti_tag50974/https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665 https://zaxid.net/statti_tag50974/
22. Свириденко Ю. Яку економіку ми будемо? Українська правда Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/8/7357131/>
23. Сусська О., 2013 «Метаморфози матеріалізму в інтерпретаціях громадської думки» К.: Інститут соціології НАН України, Вища школа соціології, с. 259-265
24. Славкова О.П., Сухоставець А. І. Тенденції змін екологічного стану: роль органів державної влади та підприємництва в його покращенні Економіка та суспільство Гельветика, № 41, 2022 Economy and Society Electronic Scientific journal
25. Ten travel startups to watch after Coronavirus // Travel Daily News. – August 14, 2020. Електронний ресурс– Режим доступу: <https://traveldailynews.com/post/ten-travel-startups-to-watch-after-coronavirus>
26. Tesch-Römer K. 2000 Sicherung der Solidarität der Generationen. Berlin, 2000, S. 80.
27. The Global Reset Survival Guide 2020-2025 Natural News.com
28. Тринько Р., Григор'єва Я., Джерела фінансування туристичної галузі: проблеми та шляхи вирішення Економіка. 11(176)/2015 С. 35-42 8
29. Урсуленко К., Соціальна солідарність: розвиток поняття в історії соціології та сучасні інтерпретації. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2009, № 1
30. Фастовець О.О. Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України Економіка та суспільство Гельветика, № 40, 2022 Economy and Society Electronic Scientific journal
31. Федорченко В., Федорченко-Кутуєв П., Федорченко Н., Василець О. Постковідне відновлення та нові виклики глобального світу: туризм як інструмент економічного відродження та модернізації Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. № 1(53) (2022)
32. Фомичев Ю. Маленькие городки в Украине не интересны туристам? Вы просто не умеете их "готовить" Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unian.net/tourism/news/>

malenkie-gorodki-v-ukraine-ne-interesny-turistam-vy-prosto-ne-umeete-ih-gotovit-novosti-11494462.html (дата звернення 27.07.21)

33. Шолок Н., 2022 Туризм під час війни https://zaxid.net/statti_tag50974/https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyuni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665 Електронний ресурс. – Режим / (дата звернення: 18.07.2022)
34. Штомпка П., 2005 Социология. Анализ современного общества. Пер. с польск. С. М. Червонной. М., 2005, 664 с. 68
35. Швець М. Відпочинок з користю для країни Електронний ресурс. – Режим доступу, взято з: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-07-01/otdyih-s-polzoy-dlya-stranyi-ukraintsam-rasskazali-gdeluchshe-provesti-otpusk-letom/273232>

References:

1. Aktyvnist zminiue krainu. Opys ta analiz zakonoproiektiv, shcho stosuiutsia mistsevoho samovriaduvannia, zareiestrovanykh u Verkhovnij Rada Ukrainy v chervni 2021 roku Aktyvnist zminue krainy [Activism changes the country. Description and analysis of draft laws related to local self-government, registered in the Verkhovna Rada of Ukraine in June 2021] Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <https://inrepublica.org.ua/aktyvna-hromada/opys-ta-analiz-zakonoproiektiv-shho-stosuyutsia-mistsevoho-samovriaduvannia-zareiestrovanykh-u-verhovnij-radi-ukrayiny-> [in Ukrainian]
2. Buchak M. S. (2021) Vykyky ta pereshkody rozvytku sotsialnoho biznesu v Ukraini Naukovi zapysky NaUKMA. [Challenges and obstacles to the development of social business in Ukraine] *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologiya*. Tom 4, S.36-46 [in Ukrainian]
3. Babenko V, Pasmor M, Pankova Yu., Sydorov M. (2017) Mesto i perspektyvy Ukrainy v mezhdunarodnom yntehratsyonnom prostranstve [Place and prospects of Ukraine in the international integration space] Tom 15, № 1, S. 80-92 [in Russian]
4. Vlasenko N., Turystychni reportazhi ne na chasi, ale... [Tourist reports are not on time, but...]. – Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: [https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301\(data_zvernennia: 15.07.2022\)](https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301(data_zvernennia: 15.07.2022)) - [in Ukrainian]
5. Herasymenko V. (2016) Otsinka turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu: monohrafiia [Assessment of the tourist and recreational potential of the region] / za zah. red. V.H. Herasymenko. Odesa : ONEU. S 262. - [in Ukrainian]
6. Giddens Anthony, Philip W. Sutton (2017). Essential Concepts in Sociology, John Wiley & Sons, S. 240.
7. Dyshkantiuk O., Potomkin L., Oliinyk V. (2020) Vyznachennia ekolohichnoho potentsialu terytorii dlia rozvytku ekoturizmu u Vinnytskii oblasti [Determining the ecological potential of territories for the development of ecotourism in the Vinnytsia region] *Ekonomika ta suspilstvo* Vypusk № 22. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: vziato z: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/134>. [in Ukrainian]
8. Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turizmu (2006) [Encyclopedic dictionary-handbook on tourism] /Avtory-ukladachi: V.A. Smolii, V.K. Fedorchenko, V.I. Tsybukh. Peredmova V.M. Lytvyna. – Kyiv.:Vydavnychi Dim "Slovo", 2006. – S.372. [in Ukrainian]
9. Zarubina A.V., Sira E.O., Demchuk L.I. (2022) Osoblyvosti turizmu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of tourism under martial law] *Ekonomika ta suspilstvo* Helvetyka, № 41, Economy and Society Electronic Scientific journal
10. Zakharchuk S. (2010) Finansovo-ekonomichni problemy funktsionuvannia turystychnoi haluzi [Financial and economic problems of the functioning of the tourism industry] *Ekonomika. Upravlinnia. Investytsii*. Elektronne naukovo-fakhove vydannia. № 1(3). [in Ukrainian]
11. Kaziuka N. P., Sheketa Y.Y. (2022) Napriamy ta rezervy povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy. [Directions and reserves of the post-war economic recovery of Ukraine] *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: naukovyi zhurnal*. Vypusk 18. S. 255–264. [in Ukrainian]
12. Krupskiy O. P. (2015) Rol orhanizatsiinoi kultury v zabezpechenni innovatsiynoho rozvytku pidpriemstv turizmu y hostynnosti [The role of organizational culture in ensuring innovative development of tourism and hospitality enterprises] *Ekonomichni chasopys*. № 155 (11 – 12). – S. 96–99. [in Ukrainian]
13. Kutuiev P.V. (2015) Modern, Modernizatsiia ta rozvytok: idei ta praktyky. [Modern, Modernization and development: ideas and practices] Kyiv.: Talkom, S. 467. [in Ukrainian]
14. Kutuiev P.V. (2016) Transformatsii modernu : instytutsii, idei, ideolohii : monohrafiia [Modern transformations: institutions, ideas, ideologies] / Kutuiev P. V. – Kherson : Vydavnychi dim «Helvetyka», S.516. [in Ukrainian]
15. Kennet Londra, Fedorchenko-Kutuiev P., Bahynskiy A., Severynchuk O. (2022) Vidnovne pravosuddia v Ukraini: nyzovy pidkhid [Restorative justice in Ukraine: grassroots approach] *Visnyk Natsionalnoho*

- tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichniy instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: Zb. nauk. prats. No 1 (53). Kyiv: IVTs «Politekhnik». S. 14–19. [in Ukrainian]*
16. Kolotukha O.V. (2020) Sportyvnyi turizm ta aktyvna rekreatsiia: heohrafiia, systematyzatsiia, praktyka (slovnnyk-dovidnyk). [Sports tourism and active recreation: geography, systematization, practice (reference dictionary)] – Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <https://geohub.org.ua/node/3085> (data zvernennia: 26.06.2022). [in Ukrainian]
  17. Linkova O. Y. (2018) Osoblyvosti tsinnisnoi modeli upravlinnia [Features of the value management model] / O. Yu. Linkova // *Ekonomika rozvytku*. № 2 (86). – S. 35–41. [in Ukrainian]
  18. Lyubitseva O. (2018) Geography of Tourism of Ukraine. *The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries*, S. 509-551
  19. Oneshko S.V., Bashlai S.V., Korolenko O.B. (2022) Osoblyvosti zberezhennia ta pidtrymannia ekonomichnoho potentsialu ukrainy umovakh viiny [Peculiarities of preserving and maintaining the economic potential of Ukraine in the conditions of war] *Ekonomika ta suspilstvo* Helvetyka, № 40, Economy and Society Electronic Scientific journal [in Ukrainian]
  20. Porter M. (2019) Konkurentna perevaha. Yak dosiahaty stabilno vysokykh rezultativ. [Competitive strategy: methods of analysis of industries and competitors] Kyiv Nash format S. 624. [in Ukrainian]
  21. Rodak K., Yak vyhliaidaie turizm pid chas viiny [What does tourism look like during the war] – Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <https://geohub.org.ua/node/3085> (data zvernennia: 12.05.2022) https://zaxid.net/statti_tag50974/https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665 https://zaxid.net/statti_tag50974/[in Ukrainian]
  22. Svyrydenko Yu. Yaku ekonomiku my buduemo? [What kind of economy are we building?] *Ukrainska pravda* Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/8/7357131/> [in Ukrainian]
  23. Susska O. (2013) Metamorfozy materializmu v interpretatsiakh hromadskoi dumky [Metamorphoses of materialism in interpretations of public opinion] Kyiv.: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, Vyshcha shkola sotsiolohii S. 259-265[in Ukrainian]
  24. Slavkova O.P., Sukhostavets A. I. (2022) Tendentsii zmin ekolohichnoho stanu: rol orhaniv derzhavnoi vlady ta pidpriemnytstva v yoho pokrashchenni [Trends in changes in the ecological state: the role of state authorities and entrepreneurship in its improvement] *Ekonomika ta suspilstvo* Helvetyka, № 41 Economy and Society Electronic Scientific journal[in Ukrainian]
  25. Ten travel startups to watch after Coronavirus (2021). *Travel Daily News*. – August 14, 2020. Elektronnyi resurs– Rezhym dostupu: <https://traveldailynews.com/post/ten-travel-startups-to-watch-after-coronavirus>
  26. Tesch-Römer K. 2000 Sicherung der Solidarität der Generationen. Berlin, S. 80.
  27. The Global Reset Survival Guide 2020-2025 Natural News.com
  28. Trynko R., Hryhorieva Ya., (2015) Dzherela finansuvannia turystychnoi haluzi: problemy ta shliakhy vyrishennia [Metamorphoses of materialism in interpretations of public opinion] *Ekonomika*. 11(176) S. 35-42[in Ukrainian]
  29. Ursulenko K., (2009) Sotsialna solidarnist: rozvytok poniattia v istorii sotsiolohii ta suchasni interpretatsii. [Social solidarity: development of the concept in the history of sociology and modern interpretations] *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh* № 1 [in Ukrainian]
  30. Fastovets O.O. (2022) Sfera turizmu u povoiennyi period: dosvid dlia Ukrainy [The field of tourism in the post-war period: experience for Ukraine] *Ekonomika ta suspilstvo* Helvetyka, № 40. Economy and Society Electronic Scientific journal [in Ukrainian]
  31. Fedorchenko V., Fedorchenko-Kutuiev P., Fedorchenko N., Vasylets O. (2022) Postkovidne vidnovlennia ta novi vyklyky hlobalnoho svitu: turizm yak instrument ekonomichnoho vidrodzhennia ta modernizatsii [Post-war recovery and new challenges of the global world: tourism as a tool for economic revival and modernization] *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichniy instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: Zb. nauk. prats. No 1 (53). Kyiv: IVTs «Politekhnik». S. 20-28. [in Ukrainian]*
  32. Fomychev Y. (2021) Malenkye horodky v Ukraine ne ynteresny turistam? Vy prosto ne umeete ykh "hotovyt" [Are small towns in Ukraine not interesting for tourists? You just don't know how to "cook" them]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.unian.net/tourism/news/malenkie-gorodki-v-ukraine-ne-interesny-turistam-vy-prosto-ne-umeete-ih-gotovit-novosti-11494462.html> (data zvernennia 27.07.21)
  33. Sholok N., (2022) Turizm pid chas viiny [Tourism during the war] https://zaxid.net/statti_tag50974/ https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665 Elektronnyi resurs. – Rezhym / (data zvernennia: 18.07.2022) [in Ukrainian]

34. Shtompka P., (2005) Sotsyolohyia. Analyz sovremennoho obshchestva. [Sociology. Analysis of modern society.] Per. s polsk. S. M. Chervonnoi. Moscow. S. 664 s. 68
35. Shvets M. (2022) Vidpochynok z korystiu dlia krainy [Rest with benefits for the country] Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu, vziato z: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-07-01/otdyih-s-Sociology.Analysis.of.modern.society.polzoy-dlya-stranyi-ukraintsam-rasskazali-gde-luchshe-provesti-otpusk-letom/273232>[in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 06.11.2022

Стаття рекомендована до друку 11.11.2022

УДК 322.122

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269594](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269594)

ВНУТРІШНІЙ І ЗОВНІШНІЙ ВИМІРИ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Агафонова Г. С.,

кандидат політичних наук, доцент,

доцентка кафедри політології та міжнародних відносин

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0000-0002-4909-2546

Ірха К. О.,

кандидат політичних наук,

доцентка кафедри політології та міжнародних відносин

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0000-0002-2850-2059

politirha@gmail.com

Проаналізовано політико-правові умови реалізації співробітництва громад: як внутрішнього (між територіальними громадами), так і міжнародного (з регіонами та населеними пунктами закордоння). Встановлено, що дія норм Закону України «Про співробітництво територіальних громад» вимірюється майже 900 договорами про такі взаємодії. Предметний аналіз цих документів дозволив виокремити напрямки співробітництва громад – сервісні, комунальні, інфраструктурні та енергоефективні. Щодо перешкод на шляху такої співпраці, то вони зумовлені недостатнім рівнем компетентності місцевих управлінців, значною диспропорцією бюджетів територіальних громад, проблемами співвідношення впливів органів державної влади та органів місцевого самоврядування рівня району та регіону, недостатнім рівнем розвитку місцевих ініціатив тощо. Констатовано, що виходом із суперечливих ситуацій мають бути удосконалення законодавства, об'єктивні судові рішення, вчасна кваліфікована медіація конфліктів, договірне вирішення проблем.

Апельовано до законодавчо врегульованої повноважності органів місцевого самоврядування вести міжнародну діяльність. Вказано, що такі можливості регулюються і окремими угодами між Україною та іншими країнами, які почали укладати ще з початку 1990-х. Переважно йдеться про транскордонне співробітництво та співпрацю між містами-побратимами. У контексті євроінтеграції України кут уваги регіонів зосереджено на питаннях залучення зовнішніх інвестицій, донорської допомоги, грантів від інституцій ЄС та спільних проєктів з закордонними партнерами. Доведено, що чинник російської військової агресії зумовив переорієнтацію спрямування міжнародного співробітництва громад з культурного, просвітницько-інформаційного та екологічного на гуманітарне та інфраструктурне, які повністю підпорядковані потребам воєнного часу.

Ключові слова: територіальна громада, співробітництво територіальних громад, децентралізація, місто-побратим, місцеве самоврядування, транскордонне співробітництво, інвестиційний потенціал.

Постановка проблеми. Реформа децентралізації влади в Україні та усі супутні процеси – утворення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), нове районування країни – зумовили появу додаткових викликів та потреб для системи місцевого самоврядування (далі – МСВ). Територіальні громади, які об'єднали кілька населених пунктів, одночасно мали налагоджувати взаємодії всередині структури та запроваджувати практики співробітництва з іншими ОТГ. Останній аспект набув особливої актуальності для реалізації інфраструктурних проєктів, позаяк спільні дії тут оперативніші

за очікування вирішення питань на центральному рівні. Дослідивши ж законодавство, яке регулює діяльність органів МСВ, з'ясуємо, що ті мають повноваження здійснювати й міжнародну діяльність, ефективність якої вважаємо одним із мірил спроможності територіальних громад.

Метою статті є встановлення змісту та напрямків співробітництва територіальних громад як між собою, так і з закордонними інституціями, а також з'ясування впливу російсько-української війни на ці процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зрозуміло, що проблематика співробітництва територіальних громад набула особливої актуальності з початку активного етапу децентралізаційної реформи. Їй присвячено наукові пошуки та галузеві експертизи Є. Бородіна, К. Васьківської, В. Загурської-Антонюк, Т. Лозинської, О. Незбицької, М. Сюська, І. Шумляєвої та ін. Також до предметного поля досліджень включено питання інвестиційної привабливості ОТГ (І. Андрейчук, С. Білоус, С. Васильченко, П. Жук, М. Конкольняк, Г. Лещук, Л. Михайлишин, З. Сірик та ін.) та їхнього транскордонного співробітництва (О. Богородецька, Н. Гончаренко, Л. Гусь, Н. Коцан, І. Соболев, І. Тимченко, В. Химинець тощо). Окремо акцентуємо напрям співпраці територіальних громад з містами-побратимами, їхню специфіку під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Інституціональним підґрунтям реалізацію напрямків співробітництва між ОТГ, у першу чергу, забезпечують норми Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. (Закон України «Про співробітництво територіальних громад», 2014), тобто від часу запуску децентралізаційної реформи. Закон у повній мірі дає роз'яснення, хто, як і з якою метою може здійснювати співробітництво від імені зацікавлених територіальних громад. Більше того, власні зацікавленість і інтереси є рушіями таких процесів, тобто співробітництво має бути добровільним і взаємовигідним для учасників.

Розвиток співпраці з іншою громадою має спонукатися ініціативою мешканців громади, а це актуалізує процедуру громадських слухань і зборів як актів прямої демократії, а ще включення таких напрямків діяльності ОТГ до їхнього статуту, який як акт тієї ж локальної демократії теж ухвалюється населенням. Така точка зору може виглядати дещо нав'язливою – такою, що не достатньо обґрунтовано підштовхує громади до спільної взаємодії. Насправді ж, у своїй візії ми артикулюємо, по-перше, до недостатності досвіду громад у визначенні пріоритетів своєї діяльності, по-друге, – до ризиків ігнорування тих проблем, які є спільними для територій без прив'язки до меж ОТГ.

Станом на початок листопада 2022 р. практика укладання договорів про співробітництво між територіальними громадами вимірюється 879-ма такими документами, серед яких фігурують усі запропоновані Законом форми (Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад, 2022). Щодо предмету договорів, то їх можна розподілити за такими напрямками:

- сервісні: щодо функціонування ЦНАПів та мобільних ЦНАПів, центрів первинної медико-санітарної допомоги, реєстрації транспортних засобів, видачі номерних знаків та водійських посвідчень, надання послуг у сфері ЖКГ, утворення місцевих пожежних команд та ін.;
- комунальні: утримання спільних комунальних підприємств і установ (школи, дитячі садочки, спортивні бази), інфраструктурних об'єктів, водогонів тощо;
- інфраструктурні: ремонт доріг, реконструкція об'єктів спільної комунальної власності, відновлення берегоукріплень, водозахисних дамб, будівництво полігонів для ТПВ та створення комплексної системи поводження з ТПВ, запуск мережі високошвидкісного інтернету, формування спільної мережі газопостачання та под.;
- енергоефективні: впровадження посад енергоменеджерів, відкриття шкіл з енергоефективності, реконструкція котелень з дотриманням норм енергоефективності, встановлення пластикових вікон, впровадження інших енергоефективних технологій тощо.

Зауважимо, що кількість договорів про співробітництво між громадами не корелюється з кількістю ОТГ в області. Відтак робимо висновок, що переважають у формуванні таких співвідношень не кількісні, а якісні показники – мотивація, ініціативність, спільні інтереси тощо.

Можливості гармонізувати відносини між громадами та задовільнити спільні потреби через встановлення договірних відносин, з одного боку, досить широкі і інституціонально забезпечені. Однак цей факт не унеможливує виникнення конфліктних ситуацій між ОТГ, які переважно стосуються встановлення меж територій, фінансових питань та галузі соціального захисту населення. Сам процес створення об'єднаних територіальних громад був конфліктогенним: громади об'єднували штучно, ресурси розподіляли не завжди прозоро... Часто предметом конфлікту ставали відносини між районним рівнем та ОТГ, позаяк повноважність районних рад та адміністрацій й надалі залишається остаточно не визначеною. Вважаємо, що вирішити суперечливі ситуації можна не лише законодавчим втручанням, адже це доволі тривалий процес, а й об'єктивними судовими рішеннями, вчасною кваліфікованою медіацією конфліктів та шляхом договірного владнання проблемних питань.

Глобалізаційний контекст та впровадження євроінтеграційних практик зумовив увагу до можливостей співробітництва схожих інституційних форм різних держав світу – по суті, громад в Україні

та за кордоном. Згідно з положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування», його органи наділені повноваженнями вести міжнародну діяльність. Але звернімо увагу на більш давні документи, – з 1990 р. Україна уклала понад 800 угод про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво, які охоплюють усі області та їхні громади, що відтоді були пов'язані договірними партнерськими відносинами з громадами Польщі, Литви, Естонії, Грузії, Чехії, Болгарії, Ізраїлю, Латвії, ФРН, Греції, Хорватії, США, Канади, Словаччини, Молдови та інших держав (Рее-стр міжрегіональних угод, 2022). Окрім угод, які встановлювали партнерські відносини, дружбу та співробітництво, були й ті, що конкретизували повноваження у здійсненні спільної діяльності щодо: комунальної сфери, прикордонної торгівлі, захисту навколишнього середовища, науково-технічних та гуманітарних питань, охорони культурної спадщини тощо. Безумовно, особливої ваги сторони надавали перспективам оптимізації транскордонного співробітництва.

Щодо інституціоналізації транскордонного співробітництва доцільно звернутися до Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями, який у 2012 р. ратифікувала Верховна Рада України (Протокол, 2012). Документом передбачено участь в об'єднаннях країн, які не є членами Європейського Союзу, але є учасниками Ради Європи і які ратифікували Рамкову конвенцію та додаткові протоколи до неї. Так, територіальні громади можуть утворити орган транскордонного співробітництва у формі «об'єднання єврорегіонального співробітництва» на території держав – членів Ради Європи. У національному законодавстві діють норми Закону «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 р., де його метою визначено формування добросусідських відносин та поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що сприяє спільному вирішенню завдань місцевого та регіонального розвитку, на основі таких принципів, як повага до внутрішніх справ держав, прав людини та її основоположних свобод, до державного суверенітету, територіальної цілісності та непо-рушності кордонів держав, взаємовигідне співробітництво, урахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва, узгоджене усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці (Закон України «Про транскордонне співробітництво», 2004). Важливо, що у вказаному Законі серед органів транскордонного співробітництва названо й виконавчі органи місцевого самоврядування та структурні підрозділи місцевих органів виконавчої влади. Тобто це ще один напрямок функціональних взаємодій органів МСВ.

Структурами, які здійснюють загальну координацію транскордонного співробітництва у різноманітних сферах, є єврорегіони, європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС), об'єднання єврорегіонального співробітництва. Прикладами участі України у таких інституціях є функціонування ЄОТС з обмеженою відповідальністю ТИСА, якому вже шість років. З часу заснування ЄОТС ТИСА реалізувало 10 малих проєктів та два великі – REVITAL I з дослідження комплексної системи моніторингу басейну р. Тиса у смт Солотвино з бюджетом 1,2 млн євро та «ZeroWaste: Нуль відходів: теорія для всіх, практика для кожного у транскордонному регіоні» з бюджетом у 5,5 млн. євро (Закарпатська делегація взяла участь, 2021). На прикладі взаємодії області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) та Закарпатської області (Україна) запроваджено Стратегію управління відходами до 2030 р. У 2022 р. ЄОТС ТИСА спільно з Генеральним консульством Угорщини в м. Ужгород організувало літній відпочинок для дітей захисників України. Щодо єврорегіонів, то з 1993 р. на території України їх створено вже дев'ять («Буг», «Нижній Дунай», «Карпати», «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», «Чорноморський», «Донбас»), і всі вони пов'язані із організацією спільних проєктів в межах прикордонних громад. Щоправда, на нашу думку, чотири з вказаних регіонів, втратили будь-які перспективи співпраці з українською стороною, позаяк пов'язані з територіями країни-агресора.

З моменту підписання політичної, а особливо економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу, кут уваги регіонів зосереджено на питаннях зовнішніх інвестицій, донорської допомоги, грантів від інституцій ЄС та под. Інвестиційна привабливість громад стала частиною стратегій їхнього розвитку, а її рівень часто пов'язують з просуванням курсу європейської інтеграції України. Зазвичай науковці визначають інвестиційний потенціал територіальної громади як сукупність ресурсів та можливостей (природно-ресурсних, соціальних, фінансово-економічних, інституційно-управлінських тощо), які є об'єктом управління з боку органів влади територіальної громади, спрямованого на залучення інвестиційних ресурсів для вирішення проблем територіального розвитку (Жук П., Сірик З., 2017). Переконливим аргументом на користь розвитку двосторонніх взаємодій між громадами та закордонними партнерами, зокрема в межах партнерських відносин, є показники залучення прямих інвестицій в розрізі розподілу за областями у 2021 р. За даними Національного банку України, наприкінці 2021 р. прямі інвестиції в Україну перевищили 62 млрд дол. США. Порівняно з 2015 р., обсяг прямих інвестицій виріс в усіх областях, окрім Одеської, Черкаської та Харківської, а близько 70% такого фінансування надходило з країн Європейського Союзу (Прямі іноземні інвестиції в регіони України, 2022).

На сьогодні Україна має успішні кейси реалізації громадами інвестиційних проєктів, серед яких досвід Вінницької області та м. Вінниця (залучено близько 4,5 млрд грн, втілено 34 інвестиційні проєкти, забезпечено понад 3 тис. нових робочих місць), Полтавської області та м. Кременчук (зосереджено 244 інвестиційних підприємств, які акумулюють вкладення із 43 країн світу), Запорізької області та м. Мелітополь (абсолютна більшість ОТГ Запорізької області мають власні стандартизовані інвестиційні паспорти, які вони самостійно розповсюджують під час заходів, у яких беруть участь), Івано-Франківської області та м. Івано-Франківськ (у 2018 р. місто посіло 2-ге місце серед обласних центрів України (у розрахунку на одну особу залучено 1953,9 дол. США прямих інвестицій), а в рейтингу прозорості інвестиційного сектору серед 100 найбільших міст України за версією Transparency International Івано-Франківськ посів 1-ше місце) (Кейс-стаді «Впровадження інвестиційних інструментів на регіональному та муніципальному рівнях», 2020).

Вже можна говорити про пріоритетні і досить робочі напрямки залучення інвестицій в громади – енергоефективність та індустриальні парки. Є й цілком зрозумілі правила гри для ОТГ: створити режим найбільшого сприяння для інвестора, сприймати його як бажаного партнера, ризики якого треба мінімізувати, зокрема упорядкуванням усієї документації ОТГ, розробкою відповідної інвестиційної стратегії тощо. Загалом в державі створено політико-правові умови для інвестиційної діяльності, а це Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», а також роз'яснення Мініюсту щодо стану та перспектив інвестиційного законодавства. Водночас, гарантій не створено для місцевого самоврядування, передусім тим, що законодавство обмежує їхню суб'єктність у формуванні взаємовідносин з інвесторами, адже лише побіжно згадує громади та їхніх офіційних представників у перелічених законах.

Фаза повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України, яка почалася 24 лютого 2022 р., вплинула на формат міжнародного співробітництва на рівні регіонів. Якщо раніше йшлося про локальні проєкти культурного, просвітницько-інформаційного та гуманітарного спрямування, точкові екологічні ініціативи, систематичне проведення днів добросусідства та под., то зараз контекст поглиблення таких взаємодій повністю підпорядкований потребам і проблемам війни. Йдеться про специфічні види допомоги, яку отримує Україна і українські громадяни, котрі через активні бойові дії були вимушені тікати за кордон, і про порядок денний дипломатичних комунікацій. Щодо останнього, то риторика теж зазнала змін: у ній з'явилася позиція – не лише урядів країн, але й окремих посадовців, представників громад тощо.

Свого часу російська агресія зумовила скасування статусу міст-побратимів для населених пунктів країни-агресора, у тому числі й за кордоном. Станом на квітень 2022 р., понад 150 міст у світі вже розірвали відносини з російськими містами-побратимами (Понад 150 міст у світі вже розірвали відносини з російськими містами-побратимами, 2022). Зі свого боку, Україна апелює до принципів самоврядності регіонів держав-партнерів з тим, щоб місцеве самоврядування всього світу об'єднало свої зусилля і вимагало від політиків кожної країни прийняття жорстких рішень, котрі б допомогли зупинити російську агресію, припинити і покарати воєнні злочини, які Росія продовжує чинити в Україні. Зокрема, з таким зверненням до міжнародної спільноти апелював міністр розвитку громад і територій України О. Чернишов (Міжнародний марафон місцевого самоврядування, 2022). Серед тез, озвучених представникам місцевого самоврядування зарубіжжя українською стороною, як локальні вимоги – долучитися до звільнення полонених представників МСВ, продовжити припинення зв'язків та партнерських відносин з російськими містами-побратимами, так і загальнодержавні заклики – закрити небо над Україною, посилити економічні санкції проти країни-агресора, наростити обсяги наданої Україні зброї тощо.

Діалог з партнерами зафіксував підтримку зарубіжних представників місцевої влади, які однак апелюють до власної повноважності у межах чинного законодавства своїх держав. Серед досягнутих домовленостей – погодження пропозиції «про колективні письмові звернення українських мерів і мерів інших країн до урядів, парламентів на підтримку України і зупинення війни» (Міжнародний марафон місцевого самоврядування, 2022). Реалії сьогодення призвели до зміни формату співпраці українських міст з зарубіжними містами-побратимами і містами-партнерами. За визначенням О. Богорудецької, побратимське партнерство – це суспільно-політичне явище, яким передбачено дружні, рівноправні, довгострокові відносини, що реалізуються в інституціоналізованій і неінституціоналізованій формах між територіальними громадами різних країн (суб'єкти перших – найчастіше органи місцевого самоврядування й громадські організації) у сферах, які становлять взаємний інтерес для зміцнення співпраці та дружби між народами, а також обміну досвідом у розв'язанні соціально-економічних й інших проблем (Богорудецька, 2015). Дослідниця у своїй кваліфікаційній роботі вказувала на актуальність трьох типів побратимського співробітництва: як політичного інституту, політичного процесу та політико-культурної комунікації (Богорудецька, 2015).

В умовах війни побратимське співробітництво як політичний інститут функціонує, спираючись на попередньо укладені двосторонні угоди, як політичний процес втілене передусім гуманітарними місіями від регіону до регіону. Тісні контакти та тривалі партнерські стосунки українських міст забезпечили не лише підтримку своїм регіонам, але й сприяли залученню відповідних ресурсів для найбільш постраждалих від російських обстрілів міст і областей, слугуючи для гумвантажів координаційним штабом і транзитною зоною. Наразі запити на допомогу міст-побратимів для українських регіонів починають конкретизуватися, як і пояснення можливостей таку допомогу реалізувати. Йдеться про потребу післявоєнного відновлення населених пунктів, інфраструктури, закладів освіти, медицини та культури тощо.

За інформацією Асоціації міст України, більше 100 українських міст мають сумарно близько 700 міст-побратимів, і ця кількість зростає навіть під час війни – у серпні 2022 р. мер Києва В. Кличко підписав відповідні угоди з міськими головами Осло, Ліона та Марселя. Щодо форматів, як може бути налагоджена взаємодія з містами-побратимами, і на які напрямки співпраці можна розраховувати, виокремимо найбільш затребувані:

- звернення з проханням про допомогу з одночасним запрошенням представників місцевої влади відвідати деокуповане місто чи місто, постраждале від російської збройної агресії. Візити світових лідерів, високопосадовців до України під час війни через унаочнення наслідків сприяє реальному розумінню справ і потреб нашої держави, її громад;
- аргументація підтримки одразу кількох напрямків необхідної допомоги: для внутрішньо переміщених осіб, які перебувають на території України, і тих, що вимушені виїхати за кордон, передусім до міст-побратимів; для інших регіонів країни, які найбільше постраждали від війни; для релокованих підприємств і бізнесу як важливих суб'єктів стабілізації економіки;
- заклик до зарубіжних органів місцевого самоврядування з вимогою звернутися до урядів своїх країн щодо надання військової та поглиблення дипломатичної підтримки України, посилення санкційного тиску на Російську Федерацію тощо;
- формування і наповнення сегменту контрпропаганди через комунікацію з закордонними громадами, бізнесом, лідерами громадської думки, засобами масової інформації, створення інфоприводів про Україну та под.

З огляду на вже зроблені заяви про наміри, можемо говорити про успішний старт співпраці із залученням міст-побратимів, дружніх держав та їхніх регіонів до повоєнного відновлення населених пунктів України і поточних проєктів у деокупованих містах, селах і селищах.

Через виклики військового стану оцінка міжнародної співпраці регіонального рівня однозначно змінилася. У неї конкретизувався сенс, її ефективність стала відчутнішою і більш наочною. Одні зарубіжні регіони діляться досвідом, інші адвокатують Україну на більш високому державному рівні, треті невинно відправляють до нашої країни гуманітарні вантажі, четверті забезпечують лікування та реабілітацію наших поранених цивільних і військових, хтось поєднує увесь вказаний функціонал і всі разом підтримують наших біженців. Очевидно, що ідея побратимських міст еволюціонує, її сучасна концепція датована кінцем Другої світової війни, а це означає, що вона не була апробована масштабними військовими подіями.

Відтак російсько-українська війна стимулювала усталене побратимство до переходу від риторики до дії, від концептуальності до конкретики, від підтримки до безпосередньої допомоги. Допомога у вирішенні українських проблем – засіб забезпечити свою країну, її регіони від наслідків війни: її можливого поширення на власні території, засилля біженців, які можуть стати тягарем для економіки, не повернувшись додому, затягування з розв'язанням конфлікту, що призведе до ланцюгової реакції криз в Європі та світові загалом. Наостанок не забуваємо про правило міст-побратимів «Краще маленька допомога, аніж велике співчуття». Цей принцип, сформульований у повоєнній Європі, на рівні співпраці між регіонами різних держав часто є більш дієвим за стурбованість і занепокоєння великих міжнародних інституцій.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо на актуальності розширення меж сприйняття факту співробітництва між громадами, адже поза новими нормами законодавства громадами й надалі вважаємо мешканців кожного конкретного населеного пункту, які спільно можуть змістовно взаємодіяти, у тому числі й з закордонними інституціями, спільнотами тощо. Схвально оцінюючи створені умови для співробітництва ОТГ всередині країни, акцентуємо потребу комплексного доповнення інституційної площини для розвитку і поглиблення міжнародних контактів громад щодо: залучення інвестицій та іншої донорської допомоги, реалізації спільних проєктів з містами-побратимами, посилення політико-правової суб'єктності територіальних громад у контексті участі в міжнародних відносинах, зокрема транскордонних. Ці аспекти набувають особливого значення в умовах повсюдної мобілізації світової спільноти на підтримку України у боротьбі проти військової агресії Російської Федерації.

Ahafonova H., Irkha K. Internal and external dimensions of cooperation of territorial communities in Ukraine

The author has analyzed the political and legal conditions of realization of cooperation between communities: inner (between territorial communities) as well as international (between regions and cities abroad). It was established that the effect of the Law of Ukraine «On Cooperation of Territorial Communities» is measured by almost 900 agreements on such cooperation. Subject analysis of these documents allowed to single out the directions of cooperation of communities – service, communal, infrastructural and energy effective ones. The obstacles which hinder such cooperation are conditioned by the insufficient competency level of local governmental officials, significant disproportion of the budgets of territorial communities, problems of correlation of the influence of local public authorities and local self-government bodies at the level of district and region, insufficient level of development of local initiatives and so on. It is stated that the way out of the controversial situations should be improvement of legislation, objective court decisions, timely qualified mediation of conflicts, contractual solution of problems.

It is appealed to the legally regulated authority of local self-government bodies to conduct international activities. It is indicated that such opportunities are regulated by separate agreements between Ukraine and other countries which began to be concluded in the early 1990-ies. It is mainly about cross-border collaboration and cooperation between twin cities. In the context of European integration of Ukraine the angle of attention of the regions is focused on the issues of attracting foreign investments, donor assistance, grants from EU institutions and joint projects with foreign partners. It is proved that the factor of russian military aggression has led to the reorientation of the direction of international cooperation of communities from cultural, educational, informational and environmental to humanitarian and infrastructural, which are completely subordinated to the needs of wartime.

Key words: territorial community, cooperation of territorial communities, decentralization, sister cities, local self-government, cross-border cooperation, investment potential.

Література:

1. Богородецька О. *Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції*. Дис. на здобуття наук. ст. к.політ.н. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. 232 с.
2. Жук П., З. Сірик. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 16–22.
3. Закарпатська делегація взяла участь у відзначенні 5-річчя діяльності ЄОТС ТИСА. *Закарпатська обласна рада: Офіційний вебсайт*. 2021. URL: <https://zakarp-at-rada.gov.ua/zakarpatska-delehatsiia-vziala-uchast-u-vidznachenni-5-richchia-diialnosti-yeots-tysa/>
4. *Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р.* Верховна Рада України: Офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
5. *Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р.* Верховна Рада України: Офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
6. Кейс-стаді «Впровадження інвестиційних інструментів на регіональному та муніципальному рівнях». *Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст»*. 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/609/Case_Study_PLEDDG_Investments-web.pdf
7. Міжнародний марафон місцевого самоврядування об'єднав більше 1000 муніципалітетів з 35 країн. Діалог продовжать. *Децентралізація: Офіційний вебпортал*. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14792>
8. Понад 150 міст у світі вже розірвали відносини з російськими містами-побратимами. *Децентралізація: Офіційний вебпортал*. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14999>
9. *Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва*. Верховна Рада України: Офіційний вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text
10. Прямі іноземні інвестиції в регіони України. *VoxUkraine*. 2022. URL: <https://voxukraine.org/pryami-inozemni-investytsiyi-v-regiony-ukrayiny/>
11. *Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад*. Міністерство розвитку громад та територій України: Офіційний вебсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/rejestr/>
12. *Реєстр міжрегіональних угод про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво*. Міністерство розвитку громад та територій України: Офіційний вебсайт. URL:

<https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/mizhregionalne-ta-transkordonne-spivrobitnitstv/reyestr-mizhregionalnih-ugod-pro-torgovelno-ekonomichne-naukovo-tehnichne-i-kulturne-spivrobitnitstvo/>

References:

1. Bohorodetska, O. (2015). *Spivrobitnytstvo mizh mistamy-pobratymamy Ukrainy i Polshchi u konteksti yevropeiskoi intehratsii [Cooperation between sister cities of Ukraine and Poland in the context of European integration]*. Dys. na zdobuttia nauk. st. kpolit.n. Lutsk: Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 232. [in Ukrainian]
2. Zhuk, P., Siryk, Z. (2017). Investytsiyni potentsial terytorialnykh hromad: sut poniattia ta pytannia upravlinnia [Investment potential of territorial communities: the essence of the concept and issues of management]. *Rehionalna ekonomika*. 2. 16–22. [in Ukrainian]
3. Zakarpatska delehatsiia vziala uchast u vidznachenni 5-richchia diialnosti YeOTS TYSA [The Transcarpathian delegation took part in the celebration of the 5th anniversary of the TISA EOTS]. (2021). *Zakarpatska oblasna rada: Ofitsiyni vebсайт*. URL: <https://zakarpatska-rada.gov.ua/zakarpatska-delehatsiia-vziala-uchast-u-vidznachenni-5-richchia-diialnosti-yeots-tysa/> [in Ukrainian]
4. *Zakon Ukrainy «Pro transkordonne spivrobitnytstvo» vid 24.06.2004 r. [Law of Ukraine «On Cross-Border Cooperation» dated June 24, 2004]*. (2004). Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> [in Ukrainian]
5. *Zakon Ukrainy «Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad» vid 17.06.2014 r. [Law of Ukraine «On Cooperation of Territorial Communities» dated June 17, 2014]*. (2014). Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> [in Ukrainian]
6. Keis-stadi «Vprovadzhennia investytsiynykh instrumentiv na rehionalnomu ta munitsypalnomu rivniakh» [Case studies «Implementation of investment instruments at the regional and municipal levels»]. (2020). *Proiekt mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy «Partnerstvo dlia rozvytku mist»*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/609/Case_Study_PLEDDG_Investments-web.pdf [in Ukrainian]
7. Mizhnarodnyi marafon mistsevoho samovriaduvannia obiednav bilshe 1000 munitsypalitetiv z 35 krain. Dialoh prodovzhat [The International Marathon of Local Self-Government united more than 1,000 municipalities from 35 countries. The dialogue will continue]. (2022). *Detsentralizatsiia: Ofitsiyni vebportal*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14792> [in Ukrainian]
8. Ponad 150 mist u sviti vzhe rozirvaly vidnosyny z rosiiskymy mistamy-pobratymamy [More than 150 cities in the world have already severed relations with Russian sister cities]. (2022). *Detsentralizatsiia: Ofitsiyni vebportal*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14999> [in Ukrainian]
9. *Protokol № 3 do Yevropeiskoi ramkovoï konvetsii pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastiamy stosovno obiednan yevrorehionalnoho spivrobitnytstva [Protocol No. 3 to the European Framework Convention on Cross-Border Cooperation between Territorial Communities or Authorities regarding Euroregional Cooperation Associations]*. (2013). Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text [in Ukrainian]
10. Priami inozemni investytsii v rehiony Ukrainy [Direct foreign investments in the regions of Ukraine]. (2022). *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/pryami-inozemni-investytsiyi-v-regiony-ukrayiny/> [in Ukrainian]
11. *Reiestr dohovoriv pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad [Register of agreements on cooperation of territorial communities]*. (2022). Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy: Ofitsiyni vebсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovriaduvannya/reyestr/> [in Ukrainian]
12. *Reiestr mizhrehionalnykh uhod pro torhovelno-ekonomichne, naukovo-tehnichne i kulturne spivrobitnytstvo [Register of interregional agreements on trade-economic, scientific-technical and cultural cooperation]*. (2022). Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy: Ofitsiyni vebсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/mizhregionalne-ta-transkordonne-spivrobitnitstv/reyestr-mizhregionalnih-ugod-pro-torgovelno-ekonomichne-naukovo-tehnichne-i-kulturne-spivrobitnitstvo/> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022

Стаття рекомендована до друку 06.12.2022

ПЕРСПЕКТИВИ «РУССКОГО МІРА» В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ**Гольцов А. Г.,***доктор політичних наук,**доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації**Національного університету біоресурсів і природокористування України**ORCID ID: 0000-0001-7696-3223**andrgengolts1@nubip.edu.ua*

У статті досліджуються сутність, основні засади та засоби формування керівництвом Російської Федерації так званого «Русского міра», а також перспективи реалізації цього геополітичного проекту. Росія прагнула забезпечити своє політичне, економічне, культурне та інформаційне панування над новими незалежними державами на геопросторі колишнього Радянського Союзу. Геополітичний (і водночас, геокультурний) проект «Русский мір» був започаткований для створення на пострадянському просторі неформальної імперії під контролем Російської Федерації, а також для розширення сфери її політичного впливу в багатьох країнах світу. Концепція «Русского міра» створена для обґрунтування ідейної, духовної та культурної спорідненості населення нових незалежних країн, спільності їхніх геополітичних інтересів, грандіозних перспектив інтеграції цих держав під егідою Росії. Керівництво Російської православної церкви (РПЦ) на чолі з патріархом Кирилом докладає чимало зусиль для популяризації «Русского міра», і мережі церковних організацій, підпорядковані РПЦ, активно проводять пропаганду ідей щодо об'єднання народів «Святої Русі». Виявлено, що реалізація геополітичного проекту здійснюється завдяки потужній політичній підтримці та фінансуванню зі сторони органів влади Російської Федерації. Федеральне агентство «Россотрудничество», фонд «Русский мір» з його мережами, Міжнародна рада російських співвітчизників та інші організації спрямовують свою діяльність на популяризацію у країнах світу російської мови та культури, консолідацію російських діаспор за кордоном, підвищення авторитету Росії, зміцнення її політичного впливу. У сучасних умовах російської агресії проти України структури «Русского міра» на підконтрольній Українській Державі території фактично зійшли нанівець. Подальший розвиток Росії, вірогідно, відбуватиметься відповідно до геополітичної моделі «Оточена фортеця». Проект «Русский мір» матиме перспективи, передусім, на території самої Росії для ідейного забезпечення стабільності політичного режиму, збереження внутрішньої цілісності федеративної держави.

Ключові слова: «Русский мір», геополітичний проект, пострадянський простір, сфера впливу, «співвітчизники».

На початку 2000-х у геостратегії російського керівництва стало наочно проявлятися прагнення створити на пострадянському просторі неформальну Російську неоімперію. Для досягнення названої стратегічної мети велика роль була відведена просуванню геокультурного та, водночас, геополітичного проекту «Русский мір» (РМ), призначеного формувати ідейні підвалини домінування Російської Федерації (РФ) над новими незалежними країнами, що утворилися на теренах колишнього СРСР. У світосприйнятті значної частини населення пострадянських країн залишалися численні «радянські» елементи. Внаслідок достатньо тривалої імперської політики «русифікації» значна частина населення СРСР стала «російськомовною». У Радянському Союзі організовувалися масові міжреспубліканські міграції населення, наприклад, для забезпечення трудовими ресурсами новостворених промислово-територіальних комплексів. Нащадки мішаних шлюбів також досить часто ставали «російськомовними» носіями радянського світогляду. Мільйони етнічних руських (у часи Російської імперії їх іменували великоросами) проживали за межами РРФСР, в інших союзних республіках. Значні контингенти українців та білорусів, що опинилися за межами, відповідно, України та Білорусі, поповнили ряди «російськомовних співвітчизників». Представники численних народів Кавказу та Центральної Азії у високоурбанізованих регіонах, ще й за межами своїх союзних чи автономних

республік, також у численних випадках ставали «російськомовними» чи білінгвами. Саме етнічні руські та «російськомовні» в нових незалежних країнах перетворилися на найчисельнішу цільову аудиторію пропаганди в широких рамках проєкту РМ.

Концептуально-теоретичні засади РМ стали предметом активних дискусій серед вчених та політиків (насамперед, російських) на рубежі тисячоліть. Дослідниками й експертами, передусім з нових незалежних країн, вже напрацьований солідний науковий та експертно-аналітичний багаж вивчення ідеологічних, історичних, культурних, етнологічних, соціальних та інших засад існування РМ. Зокрема, у російських, українських, білоруських наукових публікаціях значну увагу приділено дослідженню духовно-культурних, релігійних, економічних та політичних аспектів РМ. Слід відзначити цілу низку критичних оцінок щодо об'єктивності трактування самого РМ як сталої спільноти людей. Досить показово, що результати окремих наукових досліджень виявили низку схожих ідейних позицій РМ та радикального неоевразійства. Попри значний обсяг здійснених наукових розвідок, численні теоретичні та прикладні питання, пов'язані з виявленням ідейних засад, аналізом засобів реалізації проєкту, визначенням проблем та оцінкою перспектив подальшого розвитку РМ, – залишаються нині недостатньо дослідженими.

Метою роботи є виявлення сутності так званого «Русского міра», аналіз основних засад та засобів його реалізації керівництвом РФ, а також визначення перспектив подальшого розвитку цього, по суті, геополітичного проєкту.

У розумінні самого поняття «Русский мір» («Руський світ») спостерігається доволі широкий діапазон поглядів. Так, зокрема, РМ трактується в якості «феномена» глобального масштабу, «трансдержавного та трансконтинентального співтовариства» (Тишков, 2007). Концепт РМ також визначається як «цивілізаційний, соціокультурний простір», «транснаціональна, глобальна спільнота» (Батанова, 2009). На основі узагальнення численних наукових публікацій з проблематики РМ С. Алейнікова виокремила, у теоретичному сенсі, такі провідні підходи до розуміння РМ, як культурно-цивілізаційний, релігійний та геополітичний (Алейнікова, 2017). Набув поширення також погляд на РМ як на геопросторовий об'єкт, котрий охоплює РФ, значну частину нових незалежних країн (чи їхніх регіонів), а також ареали й «точки» концентрації російської діаспори на різних континентах. Водночас, РМ трактується в якості суто геокультурного проєкту керівництва Росії. Наголосимо на тому, що в цьому геокультурному проєкті «стрижем» є саме геополітичний сенс – поширення духовно-культурними, релігійними, культурно-інформаційними, освітніми засобами геополітичного впливу Росії за межами своєї території, передусім на пострадянському просторі.

На теренах колишнього СРСР керівництво РФ недостатньо ефективно використовувала свій потенціал «м'якої сили» Тому виникла нагальна потреба у винайденні нових і більш дієвих «м'яких» засобів забезпечення впливу РФ у світі та на пострадянському просторі. Достатньо ефективними засобами вважаються такі, як інституціональне поширення російських духовно-культурних цінностей, впровадження наукових та освітніх цільових програм, організація «м'якої» лінгвістичної експансії, пропаганда через ЗМІ, особливо з використанням можливостей Інтернету.

Після світової та громадянської війн на теренах колишньої Російської імперії мільйони переважно російських мігрантів розселилися у світі, передусім в європейських країнах. Внаслідок Другої світової війни за межі СРСР мігрувала нова когорта росіян. Занепад, а та потім і розпад СРСР спричинили до зникнення з російської сторони бар'єрів для бажаючих переселитися за кордон на постійне проживання, а також для трудових мігрантів з РФ. Новітня російська діаспора виявилася дуже строкатою за складом, – наприклад, до неї належали як інтелектуали та енергійні підприємці, так і кримінальні злочинці. Російська та «російськомовна» інтелектуальна еліта в країнах «далекого» та «близького» закордоння (митці, вчені, лікарі, викладачі тощо) постала в якості дуже важливого об'єкта впливу РМ. Її інтелектуальний потенціал планувалося ефективно використовувати на благо просування російських геополітичних інтересів за кордоном, а також для успішного розвитку економічних, науково-технологічних, культурно-інформаційних та інших міжнародних зв'язків РФ. Водночас, російська сторона демонструвала свою «відкритість» для молодих і талановитих мігрантів з країн «близького» закордоння. Висловлювалися сподівання, що такий «приплив мізків» має поліпшити інтелектуальний потенціал Росії. А ті молоді вчені, лікарі та менеджери, що повертатимуться на батьківщину, поставатимуть там носіями російських духовно-культурних та політичних цінностей і сприятимуть зміцненню зв'язків своєї країни з Росією. Отже, мав досягатися геополітично корисний результат – посилення російського політичного, економічного та культурного впливу в нових незалежних країнах.

Сучасна російська влада позиціонує свою державу в якості головної захисниці консервативних духовно-моральних цінностей у глобалізованому світі. Вважається, що загалом проєкт РМ має розвиватися на спільному цивілізаційному фундаменті як наднаціональний, об'єднуючи представників російської цивілізації. З Кремлем солідаризується керівництво Російської православної церкви

(РПЦ), котре також вважає, що духовні цінності РМ потрібно поширювати за межі власне Росії на всю територію колишнього Радянського Союзу (Laine, 2019) і навіть далі. Московським патріархом Кирилом було проголошено три головні підвалини проекту РМ: православну віру; російську культуру та мову; спільну історичну пам'ять та спільні погляди на напрями розвитку суспільства. До «країн РМ» патріарх Кирил запропонував зарахувати, передусім, країни «Святої Русі» – саму Росію, а також Україну та Білорусь. До того ж, керівництво РПЦ відносить до складу геопростору РМ ще й Молдову, а також Північний Казахстан. Мережі православних церков, підпорядкованих РПЦ, стали особливо активними проповідниками ідей та цінностей РМ у своїх країнах. Отже, Московський патріархат ідейно підтримує російську владу у втіленні проекту РМ і всіляко сприяє поширенню російських неоімперських культурних та політичних цінностей за межами РФ.

Вища влада Росії в особі її президента В. Путіна неодноразово виступала з численними заявами на підтримку концептуальних засад РМ. Федеральні та регіональні органи державної влади РФ виконують свої вагомі функції у справі втілення в життя проекту РМ. Інструментарій російської «м'якої сили» в рамках РМ донедавна отримував щедру фінансову підтримку з боку державних структур РФ. На особливу увагу заслуговує діяльність фонду «Русский мір», який був заснований у 2007 р., передусім, задля популяризації російської мови (Указ, 2007). Державні кошти надходять до структур цього фонду через його співзасновників – МЗС та МОН Росії. Президент РФ неодноразово особисто здійснював контроль над поточним функціонуванням фонду РМ. Владою заохочується фінансування інституцій та програм фонду з боку юридичних та фізичних осіб.

Майже по всьому світу фондом РМ були створені осередки впливу у вигляді так званих «руських центрів», котрі мали забезпечувати практичне втілення програм вивчення російської мови, а також сприяти подальшому діалогу у сфері культури між Росією та відповідними країнами перебування. Особливо ефективно діяли центри, засновані при закладах вищої освіти – університетах, коледжах тощо. Крім країн пострадянського простору, десятки таких центрів донедавна функціонували в країнах Європи (Великій Британії, Італії, Австрії, Бельгії, Чехії, Угорщині та ін.), Південної та Східної Азії (особливо в Китаї), Латинської Америки та інших регіонів світу. Після збройної агресії Росії проти України в 2022 р багато-які «руські центри» припинили чи, принаймні, призупинили свою діяльність.

У численних країнах світу, передусім пострадянських, фонд РМ втілював цільову програму «кабінет РМ», яка передбачала забезпечення сприятливих умов для всіх бажаючих самостійно ознайомитися з досягненнями російської культури, долучитися до російських духовних цінностей, вивчити російську мову тощо. За кордоном були засновані численні бібліотеки, відео- та аудіотеки при освітніх закладах, культурних товариствах, громадських об'єднаннях тощо.

Велику роль у просуванні за кордоном геополітичних інтересів Росії відіграє Федеральне агентство «Россотрудничество», яке створило і забезпечує поточне функціонування російських центрів науки та культури в закордонні. На федеральному рівні «Россотрудничество» також постає в якості державного замовника цільових програм вивчення російської мови. Спостерігається тісна взаємодія фонду РМ та «Россотрудничества», а також взаємне переплетіння діяльності їхніх функціональних структур та осередків за кордоном. Усі вони докладають чималих зусиль задля якомога успішної реалізації геополітичної складової проекту РМ.

Поширення російської мови та культури серед населення пострадянського геопростору мало сприяти більш успішній економічній інтеграції нових незалежних країн в рамках очолюваних Росією структур міжнародного співробітництва. Спільна цивілізаційна приналежність, культурна та мовна спорідненість населення повинні були сприяти ефективній інтеграції частини пострадянських країн у військово-політичній сфері. Таким чином, проект РМ передбачав успішну реалізацію інтеграційних проектів у геоekonomічній та безпековій сферах взаємодії нових незалежних держав.

У процесі реалізації проекту РМ спостерігалася його певна ідейна «гнучкість» – здатність позиціонувати себе в якості суто культурологічної доктрини, позбавленої політичного підґрунтя (Україна, 2014). Отже, такі функціональні особливості РМ, як «розпливчастість та еластичність» (Laguette, 2015), дають можливість «провідникам» проекту, враховуючи специфічні місцеві умови країн та регіонів, знаходити найбільш доцільні засоби організації своєї діяльності. Водночас, необхідно відзначити численні приклади неефективного функціонування структур РМ, коли ними поширювалися ідеї відвертого російського імперського націоналізму, що викликало у значної частини місцевого «російськомовного» населення негативні реакції. Проросійські політичні партії та громадські об'єднання «співвітчизників» часто-густо виявлялися замішаними в корупційних справах, що зменшувало їхній авторитет серед місцевих жителів. Організації «співвітчизників» за кордоном неодноразово поставали провідниками геоekonomічних інтересів російських олігархічних угруповань. Численні факти свідчать про те, що окремі представники громадських організацій «співвітчизників» працювали на користь російських спецслужб, завдаючи шкоди державним інтересам своїх країн.

Починаючи з 2014 р., простежувалося різке послаблення активності геокультурних мереж РМ на тих територіях Півдня та Сходу України (так званої «Новоросії»), що не були анексовані Росією (як Крим) і не перетворилися на вогнища сепаратизму (як ОРДЛО). Саме за підтримки інститутів РМ відбулася латентна окупація російськими військами Криму з подальшою анексією півострова Росією. Проросійські збройні формування «ополченців» з так званих «ЛНР/ДНР» за підтримки військових РФ розв'язали воєнні дії за відокремлення від України. Усе це спричинило реакцію «відторгнення» від Росії у свідомості значної частини населення України, зокрема, і Півдня та Сходу країни. Нова українська влада стала достатньо жорсткими методами припиняти на підконтрольній держав території функціонування відверто сепаратистських організацій, що часто-густо спиралась на геокультурні мережі РМ. Збройне вторгнення РФ до України в лютому 2022 р. призвело до розгортання жорстоких воєнних дій, наслідком чого стало руйнування господарських об'єктів, житла, загибель мирних жителів у різних регіонах країни. Знайшли підтвердження факти терору російських військ проти мешканців окупованих територій. Як результат, серед всього українського населення позитивне ставлення до РФ (навіть до росіян як людської спільноти) фактично зійшло нанівець. Задля зміцнення державної безпеки України геокультурна політика її влади спрямувалася на максимальне подолання російського імперського та радянського минулого в культурі та історії. За умов фактичної війни пропаганда РМ розцінюється як ворожа для України та її народу. Тому реалізація проекту РМ на вільній від російської окупації території України, зокрема на її Півдні та Сході, не має перспектив.

У Криму російська влада продовжує і надалі політику укорінення у свідомості місцевого населення російських неоімперських політичних та духовно-культурних цінностей. Мігранти з Росії, переселення яких до Криму було організовано російською владою, постають в якості найбільш надійних adeptів РМ. На підставі результатів фіктивних референдумів Росія оголосила про приєднання до себе так званих «ЛНР» та «ДНР», а також Херсонської та Запорізької областей. На нині окупованих територіях активно насаджуються російські інститути у сфері освіти та культури, домінує російська мова, розгорнуто пропагандистську діяльність російських ЗМІ. Діяльність інститутів РМ спрямована на максимальне підпорядкування населення окупованих територій владі РФ, насадження російської імперської ідеології, захоплення російської самоідентифікації місцевого населення. Таким чином, геополітичний зміст РМ на окупованих територіях України проявляється особливо рельєфно.

У своїй війні проти України, яку підтримує «колективний» Захід, Росія зазнає ресурсного виснаження. Стало вже очевидним науково-технологічне відставання російської економіки порівняно з провідними західними економічно розвинутими країнами. Економічні втрати Росії не компенсуються прибутками від експорту енергоносіїв та іншої продукції до Китаю та країн «третього світу». Військово-технічний потенціал Росії, попри його великі обсяги, виявився технологічно недостатнім для воєнних дій ХХІ ст. У своєму геополітичному протиставленні із Заходом Росія приречена на поразку. Крах неоімперських планів Росії в Україні не лише призвів до скорочення ареалів її геополітичного впливу на пострадянському просторі, а й актуалізував проблему цілісності самої російської федеративної державності. Для запобігання «відцентровим» процесам в окремих суб'єктах федерації загалом підвищується інтенсивність антизахідної, псевдопатріотичної, навіть шовіністичної пропаганди на основі використання ідейного потенціалу РМ. Отже, на культурно-інформаційному «фронті» наступальна стратегія приречена поступитися оборонній, згідно з геополітичною моделлю «Оточена фортеця», до геопростору якої належать сама Росія з її сателітами – квазі-державами Південною Осетією та Абхазією, а також Білорусь та ізольоване Придністров'я.

У незалежній Білорусі в умовах авторитарного режиму А. Лукашенка проводилася геокультурна політика «м'якої білорусизації», що призводила до зростання національної самоідентифікації білорусів. Попри широке розповсюдження російської мови та культури, правлячим режимом стимулювалася тенденція до політичного дистанціювання від Росії. Водночас, збереження вельми вигідних для Білорусі зв'язків з РФ, передусім в економічній та безпековій сферах, сприяло стабільності білоруського політичного режиму. Починаючи з президентських виборів 2020 р., загострення відносин із Заходом спричинило активізацію на теренах Білорусі геополітичного впливу РФ. Освітній та культурний простір Білорусі густо насичений осередками РМ. Суттєво послабнув колись «жорсткий» контроль режиму Лукашенка над проросійськими організаціями «співвітчизників». За цих умов покращилися умови для «м'якого» просування на терени Білорусі суспільно-політичних мереж РМ. Збройна агресія Росії проти України в 2022 р., де-факто підтримана Білоруссю, призвела до подальшого геополітичного «відторгнення» держави країнами Заходу. Натомість, зміцнення структур РМ на теренах Білорусі призводить до подальшого посилення геополітичного впливу Росії, становить небезпеку для збереження національної безпеки країни.

Прозахідна влада невеличкої та слабкої Республіки Молдова розцінює комплексну російську геополітику як загрозову для своїх екзистенціальних національних інтересів. Тому на території Молдови мережа підконтрольних Росії культурно-освітніх та політичних структур нині зазнає суттєвого

скорочення. Водночас, на теренах Придністров'я вони і далі активно функціонують інститути РМ, зокрема «кабінети» РМ у містах Тирасполь, Григоріополь, Слободзея, Кам'янка, Дубоссари. На прикладі Придністров'я особливо наочно проявляється геополітичне призначення російських культурно-освітніх закладів та організацій «співвітчизників».

Висновки. Загалом реалізація геополітичного проєкту РМ ознаменувалася лише невеликими успіхами на більшій частині пострадянського простору, за винятком самої Росії. У підсумку, особливо великих невдач цей проєкт зазнав на більшій частині України, а також у країнах Балтії. На теренах «далекого» для Росії закордоння суттєво послаблені мережі РМ зберігатимуть культурно-просвітницькі функції, але загалом втраять здатність проводити «на місцях» геополітичний вплив Росії. У суттєво скороченому вигляді проєкт РМ може відігравати вагому роль в якості складової ідейного наповнення геополітичної моделі «Оточена фортеця». Культурно-освітні мережі, які найбільш розвинені на теренах самої Росії, виконуватимуть функції пропаганди сучасної еклектичної неоімперської ідеології. Російська влада, вірогідно, буде спиратися на розгалужені структури РМ як на одну з підвалин збереження внутрішньої цілісності РФ.

Goltsov A. Prospects for the “Russian world” in the geopolitical dimension.

The article examines the essence, basic principles, and methods of formation of the so-called “Russian world” by the leadership of the Russian Federation, as well as the prospects for the implementation of this geopolitical project. Russia sought to ensure its political, economic, cultural and informational dominance over the newly independent states in the geospace of the former Soviet Union. The geopolitical (and at the same time, geocultural) project “Russian world” was founded to create an informal empire in the post-Soviet space under the control of the Russian Federation, as well as to expand the sphere of its political influence in many countries of the world. The concept of “Russian world” was created to substantiate the ideological, spiritual, and cultural affinity of the population of the newly independent countries, the commonality of their geopolitical interests, and the grandiose prospects of the integration of these states under the auspices of Russia. The leadership of the Russian Orthodox Church (ROC), headed by Patriarch Kirill, is making a lot of efforts to popularize the “Russian world”, and networks of church organizations subordinate to the ROC are actively promoting ideas about uniting the peoples of “Holy Russia”. It has been established that the implementation of the geopolitical project is carried out thanks to the powerful political support and funding from the authorities of the Russian Federation. The Federal Agency “Rossotrudnichestvo”, the “Russian world” Foundation with its networks, the International Council of Russian Compatriots, and other organizations direct their activities to the popularization of the Russian language and culture in the countries of the world, the consolidation of Russian diasporas abroad, the enhancement of Russia's authority, and the strengthening of its political influence. In the contemporary conditions of Russian aggression against Ukraine, the structures of the “Russian world” in the territory controlled by the Ukrainian State have practically come to naught. The further development of Russia is probably to take place in accordance with the geopolitical model of the “Surrounded Fortress”. The “Russian world” project will have prospects, first of all, on the territory of Russia itself, for ideologically ensuring the stability of the political regime and preserving the internal integrity of the federal state.

Key words: “Russian world”, geopolitical project, post-Soviet space, sphere of influence, “compatriots”.

Література:

1. Алейникова С. М. «Русский мир»: белорусский взгляд : монография. Минск: РИВШ, 2017. 240 с.
2. Батанова О. Н. Русский мир и проблемы его формирования : автореферат дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2009. 23 с.
3. Тишков В. А. Русский мир: меняющиеся смыслы и стратегии. *Стратегия России*. 2007. № 76. С. 21–38.
4. Указ Президента Российской Федерации от 21 июня 2007 года № 796 «О создании фонда “Русский мир”». *Российская газета*. URL: <http://www.rg.ru/2007/06/23/fond-dok.html>
5. Україна та проєкт «русского мира» : аналіт. доп. / За ред. В. Яблонського та С. Здіюка. Київ : НІСД, 2014. 80 с.
6. Laine V. The ‘Russian World’ and the Orthodox Church in the post-Soviet space. *What has remained of the USSR exploring the erosion of the post-Soviet space. FIIA Report*. February 2019/58. P. 195-212
7. Laruelle M. The “Russian World”. *Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington DC: CGI, 2015. 29 p.

References:

1. Aleynikova, S. M. (2017). «Russkiy mir»: belorusskiy vzglyad [“Russian world”: the Belarusian look] Minsk: RIVSH. [in Russian]
2. Batanova, O. N. (2009). Russkiy mir i problemy yego formirovaniya [The Russian world and the problems of its formation] avtoreferat dis. ... kand. polit. nauk: 23.00.04. Moskva. [in Russian]
3. Laine, V. (2019). The ‘Russian World’ and the Orthodox Church in the post-Soviet space. *What has remained of the USSR exploring the erosion of the post-Soviet space. FIIA Report*. February. 58. 195–212.
4. Laruelle, M. (2015). The “Russian World”. *Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington DC: CGI
5. Tishkov, V. A. (2007). Russkiy mir: menyayushchiyesya smysly i strategii [Russian world: changing meanings and strategies] *Strategiya Rossii*. No. 76. S. 21–38. [in Russian]
6. Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 21 iyunya 2007 goda № 796 «O sozdanii fonda “Russkiy mir”» [Decree of the President of the Russian Federation of June 21, 2007 No. 796 “On the Creation of the “Russian world” Foundation”] *Rossiyskaya gazeta*. URL: <http://www.rg.ru/2007/06/23/fond-dok.html> [in Russian]
7. Ukraina ta proekt «russkogo mira» (2014). [Ukraine and the project «Russian world»] Za red. V. Jablonskogo ta S. Zdioruka. Kyiv: NISD. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 06.12.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022

ПОЛІТИКА КРАЇН АСЕАН ЩОДО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Крупеня І. М.,

*доктор філософії з політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та туризму
Київського міжнародного університету
ORCID ID: 0000-0002-3336-974X
24tokiss@gmail.com*

Дослідження присвячено аналізу позицій країн АСЕАН щодо загарбницької війни російської федерації проти України та історичні передумови формування офіційної позиції країн АСЕАН щодо війни в Україні. Роз'яснено історично нейтральний зовнішньополітичний курс країн АСЕАН з огляду на Куала-Лумпурську декларацію 1971 р. про створення в субрегіоні ПСА зони миру, свободи й нейтралітету.

У статті наведено результати моніторингу інтерактивної карти світу Міністерства закордонних справ України на предмет існування спеціальних умов в'їзду та допомоги тимчасово переміщених громадян України, які залишають країну через війну та про центри допомоги тимчасово переміщених громадян України в країнах АСЕАН.

Проаналізовано масив повідомлень про Україну в «асеанівських» засобах масової комунікації з 24 лютого 2022 року та тексти виступів публічних осіб на предмет належного засудження росії як агресивного порушника міжнародного права та вживання правильної термінології.

На основі дослідження Стратегії зовнішньополітичної діяльності України обґрунтовано важливість приєднання України до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії від 1976 р. задля забезпечення політичної підтримки від держав-членів АСЕАН та гарантування ефективного шляху донесення до субрегіону ПСА інформації про міжнародні протиправні діяння, що вчиняються державою-агресором. Рекомендовано посилити координацію зусиль між державами-членами АСЕАН та Україною для злагодженої діяльності в рамках Організації Об'єднаних Націй, Світової Організації Торівлі тощо.

Ключові слова: АСЕАН, Південно-Східна Азія (ПСА), Організація Об'єднаних Націй (ООН), Україна, війна, позиція, дипломатія.

«Коли дме вітер змін, одні будують стіни,
а інші будують вітряки»
(Азійське прислів'я)

Постановка проблеми. Для українців національно-визвольна війна проти російських загарбників є насамперед боротьбою за виживання, оскільки країна-агресор вдається до геноциду стосовно громадян України. В очах українців невиправдане та неспровоковане вторгнення росії в Україну є міжнародним злочином, протидія якому має стати пріоритетним завданням для всіх країн світу. Однак позиція багатьох країн як світу, так і безпосередньо країн АСЕАН, щодо війни в Україні залежить не стільки від імперативу міжнародного права, скільки від прагматичних інтересів і потреб кожної окремої держави. Також остання теза продиктована геостратегічними особливостями субрегіону Південно-Східної Азії (далі – ПСА) та історично нейтральним зовнішньополітичним курсом країн АСЕАН з огляду на Куала-Лумпурську декларацію 1971 р. про створення в субрегіоні ПСА зони миру, свободи й нейтралітету (в оригіналі з англ. Zone of Peace, Freedom, and Neutrality) (Декларація, 1971). Прийняттю декларації передували внутрішня нестабільність на етнічному, релігійному, соціальному ґрунті з перших років незалежності країн ПСА, включаючи діяльність сепаратистських угруповань та комуністичних партизанських загонів, що діяли за підтримки КНР. В умовах холодної війни ПСА стала сферою боротьби за вплив між «великими державами» – США, СРСР, КНР. Потенційну загрозу для

держав ПСА несла війна в Індокитаї за участю Франції, пізніше США, що могла призвести до втручання зовнішніх сил у їх внутрішні справи. Не меншу загрозу несли взаємні територіальні претензії регіональних держав. Так, після утворення Малайзії її не визнали Індонезія й Філіппіни; в 1963 р. Індонезія за підтримки Китаю офіційно оголосила про початок політики «конфронтації з Малайзією». До Сабаха й Саравака направилися індонезійські добровольці, індонезійська армія здійснила спробу висадитися на узбережжі Малайї. В січні 1965 р. Індонезія вийшла з ООН на знак протесту проти прийому Малайзії тимчасовим членом Ради Безпеки. Складність ситуації викликала необхідність створення організації регіонального співробітництва в 1967 р., якою стала АСЕАН. Хоч АСЕАН наголошувала на економічній, соціальній і культурній кооперації, але насправді в перші роки її існування АСЕАН була передусім політичною організацією. Її було створено елітами держав ПСА через політичні обставини, як внутрішні, так і зовнішні, для узгодження позицій з метою збереження регіонального миру (Городня, 2010).

Сучасна політика країн АСЕАН щодо України в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації продиктована ще одним документом, який був підписаний в 1976 році по завершенні другої Індокитайської війни на Балійському саміті держави АСЕАН – це Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (в оригіналі з англ. – Treaty on Amity and Cooperation). Основним змістом Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії є закріплення принципів співпраці АСЕАН: повага до суверенітету; невтручання у внутрішні справи держав; відмова від погрози силою і застосування сили; мирне врегулювання конфліктів у регіоні. Ці принципи лягли в основу того, що стало відомо як «підхід АСЕАН», який не був типовим механізмом вирішення конфліктів, натомість технологією їх уникнення (Договір, 1976).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед провідних вітчизняних дослідників, які досліджують як інституційний розвиток в субрегіоні ПСА, так і політику країн АСЕАН варто виділити наступних учених: Н. Городню, І. Крупеню, М. Кулініча, В. Константинова, М. Комарницького, І. Лосовського, Ю. Макуху, С. Проня, І. Холода, О. Шведа, О. Шергіна, О. Шевчука.

Мета дослідження. Проаналізувати політику країн АСЕАН щодо України в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Де-юре всі країни АСЕАН засуджують застосування сили у міжнародних відносинах та закликають сторони будь-якого збройного конфлікту до пошуку дипломатичних, мирних шляхів його вирішення. Так, міністри закордонних справ держав АСЕАН 24 лютого 2022 р. висловили серйозну стурбованість напруженістю між росією та Україною та закликали до максимальної стриманості та діалогу. Також закликали всі зацікавлені сторони проявляти максимальну стриманість, продовжувати діалог усіма каналами, включаючи дипломатичні, щоб стримати ситуацію, запобігти її подальшій ескалації та домогтися мирного вирішення відповідно до норм міжнародного права, Статуту ООН та Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії. Через тиждень, 3 березня 2022 р. міністри закордонних справ країн АСЕАН у своїй заяві закликали до негайного припинення вогню або перемир'я та продовження політичного діалогу щодо вирішення поточної кризи та уникнення збільшення страждань невинних людей (the current crisis and avoid expanding suffering of innocent people) (Крупеня, 2022).

Однак де-факто країни-члени АСЕАН поділяються на два табори – умовно проукраїнський (Бруней, Індонезія, Камбоджа, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд) та умовно проросійський (В'єтнам, Лаос). Умовність поділу пояснюється голосуванням в ООН 2 березня 2022 року за Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 з приводу засудження російського вторгнення в Україну та вимогу повного виведення російських військ і скасування рішення про визнання самопроголошених Донецької та Луганської народних республік (Резолюція, 2022); та 14 листопада 2022 р. за проєкт резолюції під назвою «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України» (за резолюцію проголосували 94 країни (серед країн АСЕАН – Сінгапур, М'янма), проти – 14, 73 – утримались (серед країн АСЕАН – Таїланд, Бруней, Індонезія, Камбоджа, Малайзія, В'єтнам) (Генеральна, 2022).

Щодо В'єтнаму і Лаосу, ці країни де-юре і де-факто дотримуються підкреслено нейтральної позиції. Така позиція відображує той факт, що ці дві країни, в яких й донині зберігається правління комуністичних режимів, тісно пов'язані з рф, особливо у військовій сфері, оскільки імпорт російських озброєнь та військової техніки складає лівову частку в загальному імпорті цими країнами продукції ВПК (В'єтнам та Лаос є найбільшими покупцями російських озброєнь серед країн – членів АСЕАН, на росію припадає 84% та 44% відповідно від сукупного імпорту Ханоем і В'єтняном продукції ВПК у період з 1999 по 2018 рр.).

Найбільш жорстка відповідь на адресу рф надійшла від **Сінгапуру**. Сінгапурське МЗС рішуче засудило «неспровоковане вторгнення» росії в Україну і заявило про необхідність поваги до суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. Крім того, серед усіх країн – членів АСЕАН

Сінгапур і головуєча цього року в АСЕАН Камбоджа виступили співавторами резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка засуджує агресію росії проти України

Сінгапур використав щодо рф дуже дієвий і потужний інструмент тиску – односторонні санкції, які раніше застосовувалися цією країною лише одного разу, а саме 1978 року після вторгнення В'єт-наму до Кампучії (Демократична Кампучія – офіційна назва Камбоджі на той час).

Сінгапур крім призупинення авіарейсів та обмежень на фінансові операції з низкою російських банків та організацій, запровадив експортний контроль над предметами, які можуть бути безпосередньо використані «як зброя або інструменти заподіяння шкоди українцям». Показовим є той факт, що ця найбільш жорстка відповідь надійшла від країни – члена АСЕАН, в якій у 2018 р. відбулось підписання спільної заяви про встановлення стратегічного партнерства між рф та АСЕАН.

Схожу позицію також висловив ключовий союзник США у регіоні – **Філіппіни**. Під час надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 28 лютого 2022 р. Маніла відкрито засудила вторгнення рф в Україну. Вона охарактеризувала це вторгнення як «триваючу трагедію».

Водночас Філіппіни наголосили на необхідності екстреної евакуації своїх громадян, які перебувають на території України. Пізніше президент країни Р. Дутерте заявив про повну підтримку США та готовність у рамках союзницьких зобов'язань надати військову інфраструктуру Філіппін для розміщення американських військ у разі поширення збройного конфлікту в Україні на Азіатський регіон.

Міністерство закордонних справ Республіки **Індонезія**, коментуючи ситуацію щодо вторгнення рф в Україну повідомило, що країна стурбована ескалацією збройного конфлікту і засуджує будь-які дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності та суверенітету держав.

Однак МЗС Індонезії безпосередньо не згадало про причетність росії до цього конфлікту. Більш того, на правах головуєчої країни у G20 Індонезія відмовилась включати українське питання до порядку денного саміту, який відбудеться у листопаді 2022 р.

Водночас президент Індонезії Дж. Відодо закликав сторони до припинення вогню та сказав, що «діалог, а не санкції проти росії дозволять вирішити кризу». В інтерв'ю агентству «Ніккей-Азія» він зазначив, що суверенітету й територіальної цілісності «мають дотримуватися всі сторони», дещо завуалювавши природу збройного конфлікту.

Позиції **Таїланду, Малайзії і Брунею** виявились стриманими. Ці країни висловили загальне «занепокоєння ситуацією в Україні» та закликали усі сторони до мирних переговорів.

Суперечлива ситуація склалась у **М'янмі**. Військове керівництво цієї країни відкрито підтримало дії рф, апелюючи до «необхідності великої держави відстоювати власний суверенітет і підтримувати баланс сил на світовій арені». Проте інтереси М'янми в ООН відстоюють не члени військової хунти, а Ч.М. Тун, представник поваленого внаслідок військового перевороту у лютому 2021 р. уряду А.С. Су Чжі, який підтримав резолюцію ГА ООН.

Під час голосування в ООН 2 березня 2022 року за Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН з приводу засудження російського вторгнення в Україну та вимогу повного виведення російських з території України **Камбоджа** підтримала суверенітет і територіальну цілісність нашої держави (Прип'юк, 2022).

Моніторинг інтерактивної карти світу Міністерства закордонних справ України на предмет існування спеціальних умов в'їзду та допомоги тимчасово переміщеним громадянам України, які залишають країну через війну та наявність центрів допомоги тимчасово переміщеним громадянам України в країнах АСЕАН констатує факт відсутності як спеціальних умов так і центрів допомоги тимчасово переміщеним громадянам України (Інтерактивна, 2022).

Обмірковуючи зазначені вище дані, а також враховуючи п.145 та п.149 Стратегії зовнішньополітичної діяльності України затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021, Україні варто інтенсифікувати політико-дипломатичні зусилля з країнами АСЕАН для протидії агресії та будь-яким проявам застосування сили; посилити роль публічної дипломатії та знайти ефективні шляхи донесення до субрегіону ПСА інформації про міжнародні протиправні діяння, що вчиняються державою агресором росією та залученню підтримки; встановити тісні зносини з Секретаріатом АСЕАН з подальшою можливістю набуття Україною статусу партнера по діалогу з АСЕАН; посилити організацію соціально-культурних програм в рамках співпраці України та АСЕАН; оновити стратегію торгівлі України з субрегіоном ПСА; організувати нові ланцюги постачання товарів до/з регіону ПСА; посилити координацію зусиль між державами-членами АСЕАН та Україною для злагодженої діяльності в рамках Організації Об'єднаних Націй, Світової Організації Торгівлі тощо. Важливим кроком в цьому напрямку було б приєднання України до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії від 1976 р. з метою забезпечення політичної підтримки від держав-членів АСЕАН спрямованої на засудження рф, а також набуття Україною статусу спостерігача в Міжпарламентській асамблеї АСЕАН (Стратегія, 2021).

Таблиця 1

Країн-учасниці АСЕАН	Наявність спеціальних умов в'їзду та допомоги тимчасово переміщеним громадянам України, які залишають країну через війну	Наявність центрів допомоги тимчасово переміщеним громадянам України
Бруней-Даруссалам	Ні, спеціальних умов немає	немає
В'єтнам	В'єтнам не є стороною Конвенції про статус біженців від 1951 року. Відтак питання набуття статусу біженця у В'єтнамі не розглядаються . У цьому зв'язку слід розглядати опції лише легального перебування у В'єтнамі – оформлення посвідок на тимчасове проживання або працевлаштування. Такі документи оформляються на підставі відповідних типів віз, що оформляються лише в дипломатичних представництвах В'єтнаму закордоном.	Питаннями біженців у В'єтнамі опікується Представництво Верховного Комісара ООН з питань біженців з офісом у Таїланді.
Індонезія	Ні, спеціальних умов немає	немає
Камбоджа	Ні, спеціальних умов немає	немає
Лаос	Ні, спеціальних умов немає	немає
Малайзія	Малайзія не є учасницею Конвенції про статус біженців від 1951 року та її додаткового Протоколу 1967 року. Відповідно, Імміграційна політика країни не передбачає надання тимчасового захисту, притулку або статусу біженця. В Малайзії відсутні спеціальні умови в'їзду та допомоги тимчасово переміщеним громадянам України, які залишають країну через війну.	немає
М'янма (Бірма)	Ні, спеціальних умов немає	Питаннями тимчасово переміщених осіб у М'янмі опікується Представництво Верховного Комісара ООН
Сінгапур	Ні, спеціальних умов немає. Республіка Сінгапур не приєдналася до Конвенції про статус біженців від 1951 року та її додаткового Протоколу 1967 року, Конвенції про статус апатридів 1954 року та Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 року. Відтак, імміграційна політика Сінгапуру не передбачає процедуру надання притулку тимчасово переміщеним особам.	немає
Таїланд	Ні, спеціальних умов немає	Питаннями тимчасово переміщених осіб в Королівство Таїланд опікується Представництво Верховного Комісара ООН та Міжнародна організація з міграції.
Філіппіни	Ні, спеціальних умов немає	немає

Джерело: Міністерство закордонних справ України

Центри допомоги тимчасово переміщеним громадянам України в країнах АСЕАН, які залишають країну через війну

Рис. 1

Джерело: Міністерство закордонних справ України

Висновки. У межах субрегіону ПСА політична позиція країн АСЕАН є нейтрально-проукраїнською, що на думку дослідниці не є стратегічно правильним кроком беручи до уваги кричуще порушення росією міжнародного права. На рівні ООН 2 березня 2022 року вісім країн АСЕАН засудили російське вторгнення в Україну (Бруней, Індонезія, Камбоджа, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд), дві країни утрималися від голосування (В'єтнам, Лаос); на рівні гуманітарно-матеріальної допомоги фіксується відсутність як центрів допомоги так і спеціальних умов в'їзду та допомоги тимчасово переміщеним громадянам України. У публічній комунікації більшість країн АСЕАН свідомо не засуджують належним чином росію як агресивного порушника міжнародного права, називають війну конфліктом, але водночас, всі держави-члени АСЕАН закликають сторони до мирних переговорів та дотримання міжнародних зобов'язань. Весь масив повідомлень про Україну в «асеанівських» ЗМІ з 24 лютого 2022 р. доцільно узагальнити так: 1) проблеми евакуації цивільних та зростання кількості українських біженців в Європі; 2) руйнація українських міст, цивільні жертви внаслідок обстрілів російської армії; 3) висилка російських дипломатів з країн світу; 4) заяви світових лідерів на підтримку України; 5) санкційний тиск на рф; 6) захоплення російською армією Чорнобильської та Запорізької АЕС; 7) продовольча криза та стурбованість зростанням цін на їжу та паливо.

Окремо варто зазначити, що російсько-українська війна продемонструвала, що фактичний рівень військово-промислового комплексу рф не відповідає заявленому. Відтак, можна прогнозувати, що перспективи подальшого імпорту російських озброєнь та військової техніки до В'єтнаму, Лаосу, М'янми та інших країн-членів АСЕАН будуть падати.

Krupenya I. The policy of the ASEAN countries toward Ukraine following Russia's full-scale invasion

The study is devoted to the analysis of the positions of the ASEAN countries toward Ukraine following Russia's full-scale invasion and the historical prerequisites for the formation of the official position of the ASEAN countries regarding the war in Ukraine. The historically neutral foreign policy course of the ASEAN countries is explained in view of the Kuala Lumpur Declaration of 1971 on the creation of a zone of peace, freedom and neutrality in the Southeast Asia subregion.

The article provides the results of the monitoring of the interactive world map of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for the existence of special conditions for entry and assistance for temporarily displaced Ukrainian citizens who leave the country due to the war, and about assistance centers for temporarily displaced Ukrainian citizens in ASEAN countries.

An array of messages about Ukraine in ASEAN mass media since February 24, 2022, and the texts of speeches by public figures were analyzed for the purpose of properly condemning Russia as an aggressive violator of international law and using the correct terminology.

Based on the study of the Strategy of Foreign Policy of Ukraine, the importance of Ukraine joining the Treaty of Amity and Cooperation (TAC) in Southeast Asia dated 1976 is substantiated to ensure political support from ASEAN member states and guarantee an effective way of conveying information to the Southeast Asia subregion about international illegal acts committed by the aggressor state. It is recommended to strengthen the coordination of efforts between ASEAN member states and Ukraine for coordinated activities within the framework of the United Nations, the World Trade Organization, etc.

Key words: ASEAN, Southeast Asia (SEA), the United Nations (UN), Ukraine, war, position, diplomacy.

Література:

1. Zone of peace, freedom and neutrality declaration, Kuala Lumpur, 1971. *The Association of Southeast Asian Nations*: web-site. URL: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/zone.pdf>. (дата звернення: 10.11.2022).
2. Городня Н. Д. АСЕАН: створення й етапи розвитку. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2010. Вип.102. С. 7–10.
3. Treaty of Amity and Cooperation (TAC) in Southeast Asia, February 24, 1976. *The Association of Southeast Asian Nations*: web-site. URL: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Transnational_1976Treaty-.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
4. Крупеня І. М. Співпраця України з країнами АСЕАН та їх реакція на відкритий воєнний напад РФ на Україну. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів» (30 червня 2022 року). Суми. 2022. С. 85–88.
5. Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. *United Nations. Digital Library*: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20220303094544/https://digitallibrary.un.org/record/3959039> (дата звернення: 10.11.2022).
6. Прип'ік Є. О. Позиція держав-членів АСЕАН щодо російської агресії в Україні та її економічні наслідки для країн регіону. *ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*: web-site. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-ry-proty-ukrainy/pozytsiya-derzhavchleniv-asean-shchodo-rosiiskoi-ahresii-v-ukraini-ta-ii-ekonomichni-naslidky-dlia-krain-rehionu.html> (дата звернення: 10.11.2022).
7. Інтерактивна карта світу. *МЗС*: web-site. URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2022).
8. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення: 10.11.2022).
9. Asean urges maximum restraint, de-escalation of Russia-Ukraine tensions. *Bangkok Post*: web-site. URL: <https://www.bangkokpost.com/world/2269543/asean-urges-maximum-restraint-de-escalation-of-russia-ukraine-tensions> (дата звернення: 10.11.2022).
10. ASEAN Urges Maximum Restraint, De-escalation of Russia-Ukraine Tensions – Draft Statement. *VOA*: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20220225025204/https://www.voacambodia.com/a/6457471.html> (дата звернення: 10.11.2022).
11. ASEAN Foreign Ministers' Statement on The Situation in Ukraine. *ASEAN*. February 26, 2022: web-site. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2022/02/ASEAN-FM-Statement-on-Ukraine-Crisis-26-Feb-Final.pdf> (дата звернення: 10.11.2022).
12. ASEAN Foreign Ministers' Statement Calling for a Ceasefire in Ukraine. *ASEAN*. March 3, 2022: web-site. URL: <https://asean.org/asean-foreign-ministers-statement-calling-for-a-ceasefire-in-ukraine/> (дата звернення: 10.11.2022).
13. General Assembly Adopts Text Recommending Creation of Register to Document Damages Caused by Russian Federation Aggression against Ukraine, Resuming Emergency Special Session. *United Nations*. November 14, 2022: web-site. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> (дата звернення: 15.11.2022).

References:

1. Zone of peace, freedom and neutrality declaration, Kuala Lumpur (1971). *The Association of Southeast Asian Nations*: web-site. URL: <http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/zone.pdf>. [in English].

2. Horodnya, N. D. (2010). ASEAN: stvorennya i etapy rozvytku. [ASEAN: creation and stages of development] *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya. Vyp.102.* S. 7–10. [in Ukrainian].
3. Treaty of Amity and Cooperation (TAC) in Southeast Asia, February (1976). *The Association of Southeast Asian Nations*: web-site. URL: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Transnational_1976Treaty-.pdf [in English].
4. Krupenya, I. M. (2022). Spivpratsa Ukrainy z krainamy ASEAN ta ich reaktsiya na vidkryti voennyi napad rf na Ukrainu. [Cooperation of Ukraine with the ASEAN countries and their reaction to the open military attack of the Russian Federation on Ukraine] *Materialy IV Miznarodnoi naukovo-praktichnoi konferenzii «Miznarodni vidnosyny: Ukraina I svit v umovach voennykh vyklykiv»* (30 chervnya 2022 roku). Sumy. S. 85–88. [in Ukrainian].
5. Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly (2022). *United Nations. Digital Library*: web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20220303094544/https://digitallibrary.un.org/record/3959039> [in English].
6. Prypik, E. O. (2022). Pozytsiya derzav-chleniv ASEAN shchodo rosiiskoi ahresii v Ukraini ta ii ekonomichni naslidky dlya krain regionu. [The position of ASEAN member states regarding Russian aggression in Ukraine and its economic consequences for the countries of the region] *DU «Instytut vsesvithnoi istorii NAN Ukrainy»*: web-site. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/pozytsiia-derzhavchleniv-asean-shchodo-rosiiskoi-ahresii-v-ukraini-ta-ii-ekonomichni-naslidky-dlia-krain-rehionu.html> [in Ukrainian].
7. Interaktyvna karta svitu kapta (2022). *MZS*: web-site. URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Strategiya zovnishnyopolitychnoi diyalnosti Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roky № 448/2021. (2021). *Ofiziine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*: web-site. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> [in Ukrainian].
9. Asean urges maximum restraint, de-escalation of Russia-Ukraine tensions (2022). *Bangkok Post*: web-site. URL: <https://www.bangkokpost.com/world/2269543/asean-urges-maximum-restraint-de-escalation-of-russia-ukraine-tensions> [in English].
10. ASEAN Urges Maximum Restraint, De-escalation of Russia-Ukraine Tensions – Draft Statement (2022). *VOA*. web-site. URL: <https://web.archive.org/web/20220225025204/https://www.voacambodia.com/a/6457471.html> [in English].
11. ASEAN Foreign Ministers' Statement on The Situation in Ukraine (2022). *ASEAN*: web-site. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2022/02/ASEAN-FM-Statement-on-Ukraine-Crisis-26-Feb-Final.pdf> [in English].
12. ASEAN Foreign Ministers' Statement Calling for a Ceasefire in Ukraine (2022). *ASEAN*: web-site. URL: <https://asean.org/asean-foreign-ministers-statement-calling-for-a-ceasefire-in-ukraine/> [in English].
13. General Assembly Adopts Text Recommending Creation of Register to Document Damages Caused by Russian Federation Aggression against Ukraine, Resuming Emergency Special Session (2022). *United Nations*: web-site. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> [in English].

Стаття надійшла до редакції 07.11.2022

Стаття рекомендована до друку 18.11.2022

ГЕНЕЗА РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ США

Мироненко В. В.,

кандидат технічних наук,

Центр воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ORCID ID: 0000-0003-0236-4134

slavik_kiev@ukr.net

У статті досліджено основні етапи розвитку ракетно-ядерних програм Сполучених Штатів Америки з моменту їх розробки і по сучасний період. Під час дослідження використано загальнонаукові методи дослідження, також логічні методи та емпіричні методи. Зокрема використано історичні методи наукового пізнання, порівняльні методи, методи дедукції та індукції, здійснено історичну реконструкцію та аналітичну інтерпретацію розвитку ракетно-ядерних програм США. Представлені головні чинники, які впливали на особливості різних етапів формування та розвитку ракетно-ядерних програм у різноманітні періоди правління республіканців і демократів. Показано основні характеристики етапів розвитку ракетно-ядерних програм у північноамериканських воєнних доктринах за періоди домінування різноманітних політичних ідеологій. Особливу увагу акцентовано на періодах президенства президентів Демократичної і Республіканської партій, відмінності у розвитку цих програм. У статті обґрунтовано, що розвиток американських ракетно-ядерних програм є складною і важливою науковою проблемою з огляду на присутність у США статусу найбільш потужної держави у світовій політиці. Обґрунтовано, що даний фактор є одним з основних причин впливовості у світових політичних процесах в умовах постбіполярного розвитку міжнародних відносин. Доведено, що динаміка розвитку ракетно-ядерних програм США проходила під впливом безпекових чинників, які формувалися у процесі загострення міжнародних відносин із державами, що мають ядерний потенціал, намагаються впливати на світову політику, а також в умовах посилення боротьби з міжнародним тероризмом. Показано, що на сучасному етапі, у порівнянні з початковим періодом, критерій стримування є основоположним у ракетно-ядерній політичній доктрині США, з причин докорінної трансформації американської воєнної доктрини.

Ключові слова: ракетно-ядерна програма, міжнародна безпека, міжнародна політика, «холодна війна», національна безпека.

Актуальність теми. Розвиток ракетно-ядерного озброєння та його застосування у політиці і міжнародних відносинах наразі виступає краєугольним каменем сучасної геополітичної архітектури. Сучасна геополітика ґрунтується на пошуку компромісів між провідними державами світу на предмет впливу у різних світових регіонах і тому наявність ракетно-ядерного потенціалу дедалі більше стає аргументом у переконливості власних політичних інтересів. Водночас етапи розвитку ракетно-ядерних програм у різних державах характеризуються відмінними тенденціями, що засвідчує історія цих програм останнього півстоліття. У цьому контексті розвиток американських ракетно-ядерних програм є актуальною науковою проблематикою з урахуванням наявності найпотужнішого ракетно-ядерного потенціалу у США та найвищого ступеня впливовості у світових політичних процесах, що має безпосередній вплив на українську зовнішню і внутрішню політику.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження розвитку ракетно-ядерних програм США здійснювалося в основному зарубіжними науковцями, поодинокі українські напрацювання характеризують окремі етапи розвитку даної політики. Серед таких досліджень виділяємо роботи С.П. Галаки, Д.С. Крисенка, А.І. Кудряченка, О.В. Потехіна та інших. Проте зарубіжні дослідники, такі як J. Lonquest, D. Winkler, J. Haynes, H. Klehr, R.D. Putnam приділили значну увагу американським ракетно-ядерним програмам, їх характеристикі та окремим етапам розвитку. Водночас недостатньо дослідженими залишаються особливості розвитку американських ракетно-ядерних програм у контексті їх поступової і системної генези при зміні політичних сил та зовнішньої і внутрішньої політики США.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є характеристика етапів розвитку ракетно-ядерних програм США, завданням статті є визначення чинників впливу на динаміку розвитку даного воєно-політичного інституту.

Виклад основного матеріалу. Сучасні політичні процеси у сфері міжнародних безпекових відносин представлені концептуалізацією ядерного стримування (nuclear deterrence), яка виступає основою взаємодії між провідними ядерними державами – Росією і США, Північною Кореєю та іншими ядерними державами. Як зазначають дослідники, у найзагальнішому сенсі під ядерним стримуванням слід розуміти загрозу нанесення ядерного удару по опоненту з метою запобігти вчинення будь-яких дій з його боку або, навпаки, примусити його до вчинення дій, які він не хотів би робити (The Oxford English Dictionary). Компоненти політики ядерного стримування присутні у військових доктринах як ядерних держав «Другого плану» (Британія, Франція і КНР), так і нелегальних ядерних держав (Індія, Пакистан, Ізраїль, КНДР), з урахуванням того, що на офіційному рівні ці країни не завжди використовують термін «ядерне стримування» (Фененко, 2020).

З урахуванням того, що ракетно-ядерні програми формувалися у політичних доктринах провідних країн світу під час Другої світової війни у контексті формування оборонних доктрин, потрібно звернути увагу у першу чергу на історичні закономірності міжнародних відносин. Такими закономірностями вважаємо відповідні історичні умови періоду 1940-х років – розгортання так званої «холодної війни» та формування біполярної моделі міжнародних відносин, формування концепції гегемону у зовнішній політиці США, а також тенденції щодо поширення світової соціалістичної революції СРСР. Отже, у цьому контексті потрібно відзначити, що провідними суб'єктами міжнародних відносин із використанням фактору ракетно-ядерної політики у середині ХХ століття стали такі держави, як США, Росія, Велика Британія, Франція та Китай, тому аналіз історії формування ракетно-ядерних програм у цих країнах має основоположне значення з огляду на вплив зазначених держав на світову політику.

Історія ракетно-ядерної політики почалася в Сполучених Штатах Америки. Розробка ракетно-ядерних озброєнь почалася ще в грудні 1941 року в рамках проекту S-1 під керівництвом А.Х. Комптона, лауреата Нобелівської премії з фізики 1927 р. У серпні 1942 р. політика по розробці ракетно-ядерного озброєння у політиці американської адміністрації вирішено надати більший масштаб, для чого був створений Манхеттенський інженерний округ, який увійшов в історію під іншою назвою – Манхеттенський проект. Очолили проект фізик Р. Опенгеймер і генерал Л. Гровс. Велика частина робіт була завершена в травні-квітні 1945 р., і перше випробування під умовним позначенням Trinity було проведено вже 16 липня. В ході нього була підірвана перша американська атомна бомба – Gadget. Ще дві – Little Boy і Fat Man (залишок з трьох бомб першої партії) будуть підірвані в вересні 1945 р. над Японією (Щекин, 2021).

Форсування розвитку ракетно-ядерних програм у США було зумовлено відповідними геополітичними факторами. Погоджуємося з що у післявоєнний період на євроатлантичному просторі склалася нова геополітична обстановка, яка не гарантувала безпеку та стабільність для всіх країн. Виникли військові конфлікти і нові загрози, з якими світовій спільноті слід протистояти спільно. Почався пошук ефективної і оптимальної організації для забезпечення безпеки і стабільності (Буденный, 2018).

З середини 1940-х і до серпня 1949 р зберігалася американська атомна монополія, а потім – величезна якісна і кількісна перевага стратегічних ядерних сил США. Водночас Вашингтон не міг реалізувати цю перевагу в сфері практичної політики: атомна зброя та засоби її доставки були тоді все ще занадто недосконалі. Не дивно, що відразу після Хіросіми в Пентагоні задумалися про поліпшення засобів доставки новознайдені надзброї. Роботи в цій сфері пішли за двома напрямками. По-перше, була зроблена спроба удосконалити вже наявну конструкцію В-29. У червні 1947 в повітря піднявся бомбардувальник В-50, який відрізнявся від свого попередника більш потужними двигунами «Пратт-Уїтні» R-4360-35, які розвивали потужність до 3500 к.с. Проте В-50 так і не став повноцінним міжконтинентальним бомбардувальником. Всього було випущено 79 таких машин, багато з яких були перероблені під літаки-розвідники, навчальні літаки і т.д. (Колов, 1999). По-друге, у другій половині 40-х років ХХ ст. в США був створений перший стратегічний бомбардувальник з міжконтинентальною дальністю – В-36 (Батюк, 2016).

Протягом усього перебування при владі Президента Г. Трумена (1945-1953 рр.) американська ракетно-ядерна програма залишалася у центрі уваги політики Вашингтона. Неухильно скорочувалася фінансування НДДКР в області створення ракетної техніки. Так, в грудні 1946 року військово-міністерство скоротило витрати ВВС на ці цілі більш ніж на 50%, з 29 млн дол.: до 13 млн дол. У результаті до липня 1947 р. ВВС були змушені ліквідувати 14 своїх дослідницьких проектів в цій сфері (Lonquest, Winkler, 1996). А загалом загальна кількість ракетно-ядерних проектів в сухопутних військах, в ВПС і ВМС скоротилася з 40 в липні 1945 р до 16 в березні 1950 р. Але навіть ці обмежені ресурси Пентагон не зміг використовувати ефективно через суперництво між видами збройних сил: сухопутні війська, авіація і флот здійснювали свої власні ракетні програми, що неминуче вело до розпорошення сил і дублювання програм (Haynes, Klehr, 1999; Батюк, 2016).

У розглянутий період в США сформувався механізм взаємодії різних відомств з питань ядерної політики. Ключову роль в цьому зіграв прийнятий в 1947 р. Закон про національну безпеку (National Security Act), який передбачав створення Ради національної безпеки і Центрального розвідувального управління, яке мало представляти щорічний звіт про стан радянських ядерних сил (National Security Act, 1947). Однак дослідження показують, що вибудована в США система залишала можливості для маневрування і нюанси її функціонування варіювалися від президента до президента, так що особистості Трумена і Ейзенхауера не менше важливі для аналізу ракетно-ядерної політики, ніж, наприклад, особистість Сталіна. А важливі вони перш за все тому, що вибір з спектру варіантів, який надає міжнародна система, лідери держав здійснюють на основі суб'єктивної оцінки ризиків і можливостей, а також на основі суб'єктивного розуміння ними національного інтересу. Отже, роки атомної монополії сприймалися американською стороною як час можливостей, які не можна упускати. Звідси бажання цю монополію продовжити і спроби спертися на атомну дипломатію в вибудовуванні відносин з СРСР. Звідси ж і бажання радянського керівництва покласти край американській монополії і припинити спроби США витягти з неї політичні вигоди. Взаємодію наддержав можна розглядати як сукупність дій і реакцій. При цьому потрібно враховувати, що зовнішньополітична взаємодія держав є проекцією внутрішньополітичних процесів. Одним із способів гармонійно зв'язати ці процеси є модель «дворівневої гри» Роберта Патнема (Putnam, 1988), яка бере до уваги, що керівництво держави вживає заходів на міжнародній арені з оглядкою на своє населення і опозицію і з урахуванням необхідності підтримувати свою популярність серед прихильників (Рожановская, 2010).

У подальшому до кінця 1960-х рр. Радянський Союз домігся стратегічного паритету з США, що поставило Вашингтон перед дилемою. Вибір, який був зроблений адміністрацією Р. Ніксона, можна трактувати як адаптацію США до нових реалій, перехід до співпраці держав замість суперництва (що послужило базою для політики розрядки), але він був вимушеним. Одночасно з визнанням паритету адміністрація Ніксона почала робити зусилля по його знеціненню за рахунок якісної переваги США в умовах кількісних обмежень. Матеріальним забезпеченням цієї переваги було, перш за все, нарощування контрсилового потенціалу ядерних сил США. Президент Картер розвивав цей курс, а адміністрація Р. Рейгана доповнила його акцентом на створення широкомасштабної системи ПРО з елементами космічного базування (Веселов, 2010).

Завершення «холодної війни» і зникнення Радянського Союзу в грудні 1991 р. призвели до зсуву пріоритетів в структурі ракетно-ядерної політики США. На передній план виступило контррозповсюдження, яке повинно було стати страховкою на випадок відродження старого суперництва при небажаних для США змінах на пострадянському просторі. Ядерне стримування продовжувало розвиватися за інерцією, оскільки вигляд нового світопорядку та відповідно політичні завдання були не визначені. В контрстримуванні був вироблений новий підхід до ПРО, що повинно було служити додатковою страховкою. Прот вже у другій половині 1990-х рр. пріоритетом ракетно-ядерної політики стала протидія процесам поширення ракетно-ядерних озброєнь і засобів їх доставки, а також створення регіональної ПРО. При цьому пріоритети створення ПРО стали предметом внутрішньополітичної боротьби. Адміністрація Клінтона в підсумку була змушена поступитися політичним підходам консервативної опозиції, яка наполягала на необхідності прикриття всієї території США, результатом чого стало підписання президентом «Закону про ПРО 1999 р.» (Бужинский, Веселов, 2018).

Як констатують дослідники, протягом останніх років питання забезпечення ядерної безпеки викликають найбільшу стурбованість у зовнішньополітичній діяльності Вашингтона. І хоча політичне керівництво Сполучених Штатів усіма способами намагається знизити ядерну загрозу й сповільнити розвиток ядерних технологій у світі, «ядерна безпека була й залишається основною проблемою для президента США» (Заява директора Держдепартаменту США Дж. Саллівана, 2013). Сучасна політика США в ядерній сфері визначена Національною оборонною стратегією (2012), Національною військовою стратегією (2011), Національною стратегією боротьби з тероризмом (2011), Стратегією національної безпеки (2010), Ядерною доктриною (2010), а також міжнародними договорами та угодами. Головним її пріоритетом, як зазначається в останній версії ядерної доктрини США (2010), є «запобігання ядерному тероризму і ядерному розповсюдженню» з одночасним продовженням скорочення американського ядерного арсеналу. Також США мають намір зберігати потенціал, достатній для «підтримки стратегічного балансу з іншими ядерними державами, стримування потенційних противників і підтвердження своїх зобов'язань із захисту країн-союзниць» (Николаев, 2010). Хоча стратегічні та воєнно-доктринальні документи США (2010–2013 рр.) допускають превентивне застосування Пентагоном ядерної зброї, пріоритетним напрямом розвитку американських СЯС визначено підвищення акценту на оборону (ПРО), стратегічні високоточні системи у звичайному оснащенні й перенесення «проекції сили» в АТР. Зазначені чинники матимуть вагомий вплив на стратегічний баланс і взаємовідносини з питань ядерного стримування з іншими державами ядерної «тріїци» – Росією та Китаєм (Соболев, 2013).

Становлення «ядерної багатополарності» було лише одним з вимірювань в формуванні нового стратегічного ландшафту в XXI ст. Нові тенденції розвивалися також в технологічній сфері, що знаходило відображення в ядерній політиці адміністрацій Буша-мол. і Обама. У 2002 р. в документах з'явилось поняття «нової тріади», що відображало розмивання граней між ядерною зброєю і звичайним. Прийнята адміністрацією Обама «третья стратегія компенсації» продовжувала цю лінію, в рамках якої розвивалася концепція «швидкого глобального удару» як сполучна ланка між ядерним і звичайними силами і засобами забезпечення ескалаційного домінування США. В цілому ядерна політика США за останні 20 років характеризується високим ступенем наступності в концептуальному плані і матеріальному наповненні, незважаючи на відмінність в риторичі президентів. Загальна мета всіх модифікацій ядерної політики – забезпечення для США свободи рук в системі міжнародних відносин (Веселов, 2018).

У цей період дослідники виділяють три зовнішньополітичних напрямки, які були задекларовані у ракетно-ядерній доктрині. Перший – «забезпечення стратегічного стримування і стабільності при більш низьких рівнях ядерних сил», і доповнює його «досягнення американських і союзницьких цілей оборони в разі невдачі стримування», що визначає відносини з Росією, засновані на взаємному стратегічному стримуванні, розвитку озброєнь і зміні поглядів на можливі способи нейтралізації російського ядерного потенціалу. Саме цей напрям став головним. Другий – «зміцнення регіонального стримування і надання додаткової впевненості союзникам і партнерам США», встановлює союзницькі відносини з НАТО, при яких США займають позицію лідерства. Третій – «запобігання поширенню ядерної зброї та ядерного тероризму», що виражалось у вибірковій протидії країнам, таким, що порушують режим ядерного нерозповсюдження, а також декларована боротьба з ядерним тероризмом. Разом з тим констатуються два воєнно-технічні напрямки ядерної політики 2009-2016 рр (Васильев, Кузнецов, 2017).

Серед них «Підтримка безпечного, надійного та ефективного ядерного арсеналу», який проявлявся в спробі поліпшення характеристик ядерного озброєння, і надання йому більш високої гнучкості у разі перспектив застосування. Також «Зменшення ролі американської ядерної зброї в стратегії національної безпеки США», шляхом переходу від теоретичних основ концепції «неядерного швидкого глобального удару» до реальних випробувань ракетно-ядерних озброєнь та розгортання глобальної системи ПРО США (Department of Defense, 2010).

У період президентства Д. Трампа новий «Огляд ядерної політики» США, як і «Стратегія національної безпеки» (2017) і «Національна оборонна стратегія» (2018), характеризується повною зміною політичних пріоритетів в порівнянні з позицією адміністрації Б. Обама. У той же час для двох «ядерних оглядів» характерна наступність у відношенні планів модернізації засобів ядерного стримування і забезпечує їх інфраструктури. Головним пріоритетом американської адміністрації Д. Трампа було проведення повної модернізації всього ядерного комплексу з одночасним нарощуванням його нестратегічного компонента. По факту це означає відмову від запровадженої Сполученими Штатами після закінчення «холодної війни» політики поступового зниження ролі ракетно-ядерних озброєнь і руху до «глобального нуля», що встановлено Статтею VI ДНЯЗ. Визначивши в названих документах як противників США дві пари держав – Іран і КНДР, КНР і Росію, адміністрація Д. Трампа в своїй ядерній стратегії синтезувала підходи попередників. Щодо першої пари розвивається лінія адміністрації Дж. Буша-мол., в основі якої – нанесення попереджувальних контрсилових ударів. При цьому ракетно-ядерне озброєння розглядається не як засіб стримування, а як реально перспектива застосування військово-силового інструменту політики, що використовується для нанесення противнику ураження (defeat) і подальшої зміни режиму. Матеріальним забезпеченням даного курсу є перш за все ядерні заряди малої потужності – один з пріоритетів «Огляду» 2018 р. (Бужинский, 2018).

Водночас ракетно-ядерна політика президента Дж. Байдена очевидно повинна внести окремі корективи у стратегію використання ракетно-ядерних програм у зовнішньополітичний курс адміністрації США, що матиме свою трансформацію в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році.

Висновки. Отже, формування та розвиток ракетно-ядерних програм у політиці США має ключове значення для осмислення феномену ракетно-ядерної політики загалом, з урахуванням того, що дана держава стала фундатором і головним суб'єктом цієї політики. Динаміка розвитку ракетно-ядерних програм США проходила під впливом безпекових чинників у процесі загострення міжнародних відносин із державами, що мають ядерний потенціал, а також в умовах посилення боротьби з міжнародним тероризмом. На даному етапі, у порівнянні з початковим періодом, критерій стримування є основоположним у ракетно-ядерній політичній доктрині США, що зумовлено глобальною переорієнтацією американської воєнної доктрини.

Myronenko V. The genesis of the US nuclear weapons programs

The article examines the main stages in the development of nuclear missile programs of the United States of America from the moment of their development to the modern period. In the course of the research, general scientific research methods were used, as well as logical methods and empirical methods. In particular, historical methods of scientific knowledge, comparative methods, methods of deduction and induction were used, historical reconstruction and analytical interpretation of the development of US nuclear missile programs were carried out. The main factors that influenced the features of various stages of the formation and development of nuclear missile programs in different periods of the Republican and Democratic rule are presented. The main characteristics of the stages of development of nuclear missile programs in North American military doctrines are shown during the periods of domination of various political ideologies. Particular attention is focused on the periods of the presidency of the presidents of the Democratic and Republican parties, the differences in the development of these programs. The article substantiates that the development of American nuclear missile programs is a complex and important scientific problem, given the presence in the United States of the status of the most powerful state in world politics. It has been substantiated that this factor is one of the main reasons for its influence in world political processes in the conditions of post-bipolar development of international relations. It has been proved that the dynamics of the development of US nuclear missile programs was influenced by security factors that were formed in the process of aggravating international relations with states with nuclear potential, trying to influence world politics, as well as in the context of strengthening the fight against international terrorism. It is shown that at the present stage, in comparison with the initial period, the deterrence criterion is fundamental in the US nuclear missile political doctrine, due to the fundamental transformation of the American military doctrine.

Key words: nuclear missile program, international security, international politics, «cold war», national security.

Література:

1. The Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coerce>
2. Фененко А.В. Эволюция теории ядерного сдерживания в США в годы холодной войны. *Вестник СПбГУ. Международные отношения*. 2020. Т. 13. Вып. 1. С. 111–135.
3. Щекин А.С. Формирование национальных систем ядерного сдерживания СССР и США в 1940-50-е годы. *Вопросы студенческой науки*. Вып. № 3 (55). 2021. С. 218–229.
4. Буденный А.А. НАТО и военно-политическая независимость Западной Европы. *США и Канада: экономика, политика и культура, издательство «Наука»*. 2018. № 4. С. 98–105.
5. Колов С. Родной брат «Суперкрепости». В-50 и его модификации. *Крылья Родины*. 1999. № 8, 9.
6. Батюк В.И. Начало советско-американской ядерной гонки (1945-1949 годы). *Новая и новейшая история*. 2016. № 6. С. 66–77.
7. Lonnguest J., Winkler D. To Defend and Deter: the Legacy of the United States Cold War Missile Program. Rock Island (Ill.). Defense Publishing Services. 1996. 608 p.
8. Haynes J., Klehr H. Venona. Decoding Soviet Espionage in America. New Haven. 1999. 496 p.
9. National Security Act of 1947. URL: <http://www.nationalmuseum.af.mil/factsheets/factsheet.asp?id=1845>
10. Putnam R.D. Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organization* 42, 3, Summer 1988. P. 427–460.
11. Рожановская Н.К. Ядерная политика США и СССР в 1945-1954 гг. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 333. С. 78–81.
12. Веселов В.А. Ядерный фактор в мировой политике: структура и содержание. *Вестник Московского университета*. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2010. № 1. С. 68–90.
13. Бужинский Е.П., Веселов В.А. Ядерная политика США в XXI веке: преемственность и различия в подходах администраций Дж. Буша-мл., Б. Обамы и Д. Трампа. *Вестник Московского университета*. Серия 25. *Международные отношения и мировая политика*. 2018. Т. 10. № 3. С. 3–47.
14. Заява директора Держдепартаменту США з питань політичного планування Дж. Саллівана на прес-конференції в Білому домі. 2013. 15 січня URL: http://www.novostimira.com.ua/news_40444.html
15. Николаев С. США грозят странам-изгоям ударом возмездия. *Утро.ru*. 2010. URL: <http://www.utro.ru/articles/2010/04/06/885946.shtml>
16. Соболев А.А. Стратегічні наступальні озброєння: чинник стримування чи геополітичного впливу? *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 165–175.

17. Веселов В.А. Противоспутниковое оружие и стратегическая стабильность. М.: Ленанд. 2018. 104 с.
18. Васильев С.В., Кузнецов А.А. Роль глобальной противоракетной обороны в геополитике США: эволюция построения и логика развертывания. *Геополитика и безопасность*. 2017. № 1. С. 48–57.
19. Nuclear Posture Review Report. *Department of Defense*. 2010. April 6. P. 1–49.

References:

1. The Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coerce> [in English].
2. Fenenko A.V. (2020) Jevolucija teorii jadernogo sderzhivaniya v SShA v gody holodnoj vojny [The evolution of the theory of nuclear deterrence in the United States during the Cold War]. *Vestnik SPbGU. Mezhdunarodnye otnosheniya*. T. 13. Vyp. 1. S. 111–135. [in Russian].
3. Shhekin A.S. (2021) Formirovanie nacional'nyh sistem jadernogo sderzhivaniya SSSR i SShA v 1940-50-e gody [Formation of national systems of nuclear deterrence of the USSR and the USA in the 1940-50s]. *Voprosy studencheskoj nauki*. Vyp. № 3 (55). S. 218–229. [in Russian].
4. Budennyj A.A. (2018) NATO i voenno-politicheskaja nezavisimost' Zapadnoj Evropy [NATO and military-political independence of Western Europe]. *SShA i Kanada: jekonomika, politika i kul'tura, izdatel'stvo «Nauka»*. № 4. S. 98–105. [in Russian].
5. Kolov S. (1999) Rodnoj brat «Superkreposti». V-50 i ego modifikacii [Sibling of Super Fortress. B-50 and its modifications]. *Kryl'ja Rodiny*. № 8, 9. [in Russian].
6. Batjuk V.I. (2016) Nachalo sovetsko-amerikanskoj jadernoj gonki (1945-1949 gody) [Beginning of the Soviet-American nuclear race (1945-1949)]. *Novaja i novejsaja istorija*. № 6. S. 66–77. [in Russian].
7. Lonnquest J., Winkler D. (1996) To Defend and Deter: the Legacy of the United States Cold War Missile Program. Rock Island (Ill.). Defense Publishing Services. 608 p. [in English].
8. Haynes J., Klehr H. (1999) Venona. Decoding Soviet Espionage in America. New Haven. 496 p. [in English].
9. National Security Act of 1947. URL: <http://www.nationalmuseum.af.mil/factsheets/factsheet.asp?id=1845> [in English].
10. Putnam R.D. (1988) Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organization*. 42. 3. P. 427–460. [in English].
11. Rozhanovskaja N.K. (2010) Jadernaja politika SShA i SSSR v 1945-1954 gg [Nuclear policy of the USA and the USSR in 1945-1954]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 333. S. 78–81. [in Russian].
12. Veselov V.A. (2010) Jadernyj faktor v mirovoj politike: struktura i sodержanie [The Nuclear Factor in World Politics: Structure and Content]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Serija 25: Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaja politika. № 1. S. 68–90. [in Russian].
13. Buzhinskij E.P., Veselov V.A. (2018) Jadernaja politika SShA v XXI veke: preemstvennost' i razlichija v podhodah administracij Dzh. Busha-ml., B. Obamy i D. Trampa [US Nuclear Policy in the 21st Century: Continuity and Differences in the Approaches of the George W. Bush Jr., B. Obama, and D. Trump Administrations]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Serija 25. Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaja politika. T. 10. № 3. S. 3–47. [in Russian].
14. Zaiava dyrektora Derzhdepartamentu SShA z pytan politychnoho planuvannia Dzh. Sallivana na pres-konferentsii v Bilomu domi. 2013. 15 sichnia [Statement by the director of the US State Department for political planning, J. Sullivan, at a press conference in the White House. 2013. January 15]. URL: http://www.novostimira.com.ua/news_40444.html [in Ukrainian].
15. Nikolaev S. (2010) SShA grozjat stranam-izgojam udarom vozmezdija [The US is threatening rogue states with retaliation]. *Utro.ru*. URL: <http://www.utro.ru/articles/2010/04/06/885946.shtml> [in Russian].
16. Soboliev A.A. (2013) Stratehichni nastupalni ozbroiennia: chynnyk strymuvannia chy heopolitychnoho vplyvu? [Strategic offensive weapons: a factor of deterrence or geopolitical influence?] *Stratehichni priorityty*. № 4. S. 165–175. [in Ukrainian].
17. Veselov V.A. (2018) Protivosputnikovoe oruzhie i strategicheskaja stabil'nost' [Anti-satellite weapons and strategic stability]. М.: Ленанд. 104 с. [in Russian].
18. Vasil'ev S.V., Kuznecov A.A. (2017) Rol' global'noj protivoraketnoj oborony v geopolitike SShA: jevolucija postroenija i logika razvertyvaniya [The Role of Global Missile Defense in US Geopolitics: The Evolution of Construction and the Logic of Deployment]. *Геополитика и безопасность*. № 1. С. 48–57. [in Russian].
19. Nuclear Posture Review Report. *Department of Defense*. (2010) April 6. P. 1–49. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022

УДК 347.4

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269614](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269614)

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Маріц Д. О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри інтелектуальної власності та приватного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0003-3344-6650
dasha7770@ukr.net*

Грачова О.,

*студентка III курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-6502-229X
gracheva24112002@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування договору купівлі- продажу в умовах воєнного стану. Розглянуто загальнотеоретичне поняття «договір купівлі-продажу». Спираючись на основні нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність даного юридичного документу зазначено про основні його елементи: учасники, предмет та ціна. Встановлено, що питання має велику кількість правових доктрин, хоча й на законодавчому рівні наявне тлумачення змісту договору купівлі- продажу. Під час написання даної статті, виокремлено розуміння договору купівлі-продажу як з теоретичної сторони, відповідно до наукової літератури, так і з практичної – в питаннях, що пов'язані із реалізацією наслідків договору купівлі-продажу, в тому числі спираючись на Цивільний Кодекс України. З'ясовано, що головною метою діяльності для фізичної особи- підприємця є здійснення якісного придбання чи продажу певного товару, дотримання цивільних прав та обов'язків обох сторін. Наголосимо, що було проаналізовано основні думки вчених щодо цієї тези, з урахуванням позитивних та негативних аспектів. Визначено основні властивості щодо вступу у цивільні відносини під час укладання договору, які породжують наслідки у вигляді правового закріплення документа.

В умовах повномасштабного вторгнення, що спричинене агресією РФ, з'ясовано основні зміни здійснення нотаріальних дій щодо нерухомого майна. Зауважено, що протягом місяця (з лютого 2022 року по квітень 2022 року) було обмежено діяльність Державного реєстру речових прав на нерухоме майно з метою мінімізації рівня інформаційних загроз на урядові сайти, зокрема вилучення бази даних громадян України ворогом. З'ясовано, що з квітня 2022 року, в місцях без активних бойових дій правочини щодо продажу чи придбання нерухомого майна було відновлено із певними юридичними вимогами, що обов'язково мають бути дотримані, спираючись на положення законодавства. Особлива увага у написанні роботи присвячена основним засадам щодо обмежень прав купівлі чи продажу нерухомого майна в умовах повномасштабного вторгнення.

Під час написання наукової статті зроблено акцент на розмитнення автомобіля на основі договору купівлі-продажу. Зокрема, зазначено, що протягом шести місяців (лютий 2022-липень 2022 року), розмитнення рухомого майна відбувалось без сплати ПДВ у формі «нульового розмитнення». Проте, у зв'язку із прийняттям змін до Податкового Кодексу України, податковий збір щодо придбання автомобілів було відновлено. Вважаємо дане питання дискусійним, яке обумовлює

подальші наукові дослідження. Проте, зазначено про доцільність прийняття Петиції щодо скасування податкової сплати Збройним Силам України, іншим правоохоронним та державним органам, що здійснюють правочин на благо і користь держави.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, воєнний стан, нотаріальні дії, розмитнення, майно.

Постановка проблеми. Договір купівлі-продажу є найрозповсюдженішим договором, що опосередковує суспільні відносини. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, зазнали змін майже всі сфери сучасного буття, що вплинуло, і на правове регулювання договірних відносин. Зокрема, на процедуру укладення договору купівлі-продажу, реєстрації прав на нерухоме майно, особливостях вчинення нотаріальних дій, роботу державних реєстрів, а також обмежень у розпорядженні набутого майна за договором протягом певного строку. Всі ці обставини вказують на динаміку договірних відносин, що супроводжує необхідність їх осмислення та теоретичного обґрунтування в умовах воєнного стану в Україні.

На підставі цього, **метою статті** є дослідження особливостей правового регулювання договору-купівлі продажу в умовах введення воєнного стану в Україні. Серед основних **завдань** визначаємо: аналіз новел законодавства, що регулює порядок укладення та посвідчення договору купівлі-продажу під час введення воєнного стану в Україні; дослідження «меж» та «обмежень» у договірних відносинах купівлі-продажу; особливостях нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі особливості змісту договору купівлі-продажу розглядали такі провідні вчені в галузі цивільного права: Т.В Бобко, Т.В Боднар, А.Б. Гриняк, О.О. Кот, Н.С. Кузнецова, Р.А Майданик, Д.О. Маріц. В тому числі, елементи договору купівлі-продажу були зображені в працях науковців: Г.П Тимченка, О.С Яворської та інших. Проте, незважаючи на інтерес до цієї теми, більшість питань щодо укладання договору купівлі-продажу залишаються відкритим в умовах воєнного стану й впровадження законодавчих нововведень.

Виклад основного матеріалу. У ч.1 ст. 655 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначається, що «на підставі договору купівлі-продажу продавець передає або бере на себе зобов'язання передати майно (товар) у власність покупця, а останній приймає чи бере на себе зобов'язання прийняти це майно (цей товар) та заплатити за нього погоджену грошову суму» (Цивільний кодекс України, 2003). Спираючись на вище згадану норму ЦК України у науковій літературі зазначається, що «...назва договору унікальна в тому сенсі, що лише в ній, на відміну від назв інших цивільних договорів, об'єднано два етапи: пропозицію укласти договір та її прийняття» (Мілішук, 2021). Проте, у науково-практичному коментарі до ЦК України за редакцією професора В. М. Коссака, розглянуто договір купівлі-продажу з точки зору реалізації прав учасників цивільних відносин (Коссак, 2004). Як загально відомо, предметом договору купівлі-продажу можуть бути як рухомі так і не рухомі речі. В межах цієї статті ми сфокусуємо увагу саме на договорах предметом яких є нерухомі речі. Так, в день повномасштабного вторгнення РФ, а саме 24 лютого 2022 року, Державне підприємство «Національні інформаційні системи» (надалі – ДП «НАІС») тимчасово призупинило роботу Єдиних та Державних реєстрів Міністерства юстиції України, створення та забезпечення функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України. Дане рішення суб'єктів владних повноважень було обумовлено кібер та інформаційною атакою РФ на сайт, зокрема вилучення бази даних громадян у зонах активних бойових дій ворогом. (Станом на лютий 2022 року такими територіями були: Київщина, Донеччина, Харківщина, Чернігівщина, Херсонщина, Миколаївщина). Таким чином, функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – Реєстр), в якому здійснюється реєстрація нерухомого майна, відповідно до Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1141 (Порядок, 2011), теж було припинено. Сайт був закритий для електронних відвідувачів та заборонений для перегляду. Відповідно, припинення Реєстру обмежило можливості продавцям і покупцям укладати правочини з купівлі-продажу об'єктів нерухомого майна. Зазначимо, що призупинення роботи Реєстру визначилося ДП «НАІС» на невизначений термін.

Проте, 4 квітня 2022 року, після звільнення Київщини та Чернігівщини від окупації, зменшення інформаційних атак, Міністерством Юстиції України було опубліковано Роз'яснення, щодо відновлення функціонування Реєстру (Міністерство юстиції України, 2022). Такі дії органу виконавчої влади були спрямовані на відродження економічного потенціалу нашої держави, забезпечення розвитку її фінансового сектору та підтримки громадян й бізнесу.

Після відновлення роботи реєстрів щодо здійснення нотаріальних дій, встановлених у кінці березня 2022 року, 19 квітня 2022 року Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) прийняв постанову N 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів

та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) (Постанова, 2022). Відповідно, законодавством передбачено запровадження нових правил купівлі-продажу майна. Так, у Постанові зазначається про особливості надання нотаріальних діянь щодо цінного майна, зокрема приватної та комерційної нерухомості. В п. 9 вищезгаданого документу зазначено, що купівля та продаж нерухомості здійснюються виключно нотаріусами, які відповідають спеціально визначеним критеріям та включені до Переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються дії щодо цінного майна. Відповідно, даний нормативно-правовий акт стає гарантом дотримання верховенства права та добросовісності, що проявляється у діяльності лише кваліфікованих нотаріусів.

Зокрема, в приписах Постанови розглядаються аспекти неможливості продажу протягом місяця з дня державної реєстрації право на об'єкти приватної чи комерційної нерухомості. Виключенням є об'єкти нерухомості, що отримані у спадок.

Особливої уваги в регулюванні договору купівлі-продажу потребує визначення засад щодо продажу чи купівлі нерухомості за довіреністю. Відповідно до Постанови, продаж нерухомості фізичною особою на підставі довіреності забороняється. Таким чином, стороною в договорі обов'язково має бути власник.

Тому, можемо встановити, що придбання нерухомості в умовах воєнного стану має бути здійснено на основі обов'язкових для виконання вимог. Вважаємо, що саме такими діями можна забезпечити неухильне дотримання правил державної реєстрації в умовах вторгнення, що виражається як важлива функція і Міністерства юстиції України, і професійних спільнот нотаріусів та державних реєстраторів.

Окрім цього, у червні 2022 року КМУ виокремив новизну щодо здійснення своїх повноважень нотаріусами в умовах воєнного стану та критерії щодо посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомості. Відповідно, Урядом було прийнято Постанову «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» (Постанова, 2022). В юридичному документі зазначено, що укласти договір купівлі-продажу квартири, будинку, іншої нерухомості можна не лише за місце розташування такої нерухомості. Таким чином, засвідчити договір купівлі-продажу можна за такими територіальними одиницями: за зареєстрованим місцем проживання покупця або продавця; за місцем розташування такого майна; за місцем перебування юридичної особи, якщо покупцем або продавцем виступає товариство, підприємство тощо.

Зокрема, Урядом було вироблено обмеження у здійсненні правочинів пов'язаних із договором купівлі-продажу. Так, у Постанові зазначається про неможливість реалізації мораторію на перепродаж квартири. У п.10 вищезгаданого нормативного акту зауважено, що квартиру, яку купили, обміняли чи отримали у подарунок під час війни не можна відчужити упродовж місяця з дня, коли відбулася держреєстрація права власності на нього. Мораторій на швидкий перепродаж нерухомості триватиме до завершення воєнного стану в Україні.

На нашу думку, такі нововведення є актуальними у зв'язку із загрозою здійснення шахрайства умовах повномасштабного вторгнення та сприятимуть мінімізації недобросовісної ріелторської діяльності.

Крім цього, на час воєнного стану, введена заборона на вчинення реєстраційних дій в межах звернення стягнення на іпотечне майно, що забезпечує зобов'язання за споживчими кредитами. Виключено заборону нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу предмета іпотеки, що належить фізичній особі, за споживчим кредитом. Суди приймають рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки, однак зупиняють його виконання на період дії військового стану (Постанова, 2022).

Варто наголосити на засадах купівлі-продажу й рухомого майна. Особливий акцент в умовах повномасштабного вторгнення зроблений на купівлі автомобіля за межами України, а саме на розмитненні. Адже протягом воєнного стану, положення щодо розмитнення зазнавали велику кількість змін, що були прийняті відповідно до поточної ситуації та спричинили прогалини у нормах законодавства. Наприклад, 5 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану». Даним Законом передбачено те, що українці можуть ввозити на територію України: легкові автомобілі, мотоцикли, причепа до автомобілів, а також транспортні засоби, призначені для перевезення вантажів, або для пасажирських перевезень без сплати мита й податку. Таким чином, кожна особа могла дешевше придбати автомобіль з-за кордону для користування ним в Україні. Зазначено, що такі пільги давали змогу надання підтримки економіки, адже на транспортних засобах могли здійснюватися перевезення певних товарів, що є важливим в умовах активної фази війни.

Загалом, тимчасова дія «нульового» розмитнення, нечітко спонукала до купівлі автомобіля, який можна доставити протягом кількох днів чи тижнів, але не місяців. З цих же причин скоротилася

кількість автомобілів з Південної Кореї: із 3,9% (2,4 тис. шт.) в січні-лютому до 0,8% у квітні-травні (0,8 тис. шт.). Найбільше за період дії «нульового» розмитнення з Польщі було ввезено 37,2% від загальної кількості вживаних авто за за «нульовим» розмитненням – понад 30 тис. автомобілів. З Німеччини завезли 28,7% (понад 23 тис. автомобілів), з Литви 13% – 10,5 тис. автомобілів. Частка імпортованих авто з США становила 5,2%. Також популярністю серед українців користуються автомобілі з Чехії, Нідерландів, Франції, Словаччини, Бельгії та Швейцарії, однак їх частка не перевищувала 2-3% від загального імпорту. Проте, вже 1 липня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування» (Інститут досліджень авторинку, 2022), що прийнятий на основі законопроекту № 7418. В оновленому акті визначено аспекти щодо повернення мита та ПДВ на імпортні товари та розмитнення автомобілів. В Пояснювальній Записці до Закону зазначено, що в умовах воєнного стану, всі доходи мають бути консолідовані для боротьби з агресором тому запровадження пільг на імпорту товарів, що не є товарами першої необхідності має бути переглянута. Зокрема, в Законі розглянуто відновлення оподаткування, яке було скасовано для таких товарів, що регулюються договором купівлі- продажу: для товарів, що ввозяться платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи; для підприємств, що не сплачують ввізне мито; для транспортних засобів, що ввозяться громадянами (Закон, 2022).

Проте, 26 вересня 2022 року на офіційному сайті Президента України запроваджено петицію щодо повернення так званого нульового розмитнення. Автор зазначає про безкоштовне розмитнення авто в Україні для військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України до кінця воєнного стану (Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 2022).

В результаті викладеного доходимо до таких **основних висновків**. Так, в умовах воєнного стану в Україні, почали існувати обмеження у здійсненні права власності за договором, предметом якого виступає нерухоме майно. Такі обмеження стосуються : строку; території; нотаріуса; представника за договором. Звідси слідує, що законом можуть встановлюватися обмеження у здійсненні права власності. Однак, у контексті досліджуваного питання, такі обмеження діють лише протягом певного часу – воєнного стану в Україні. Тому, власник майна має дотримуватись норм законодавства з метою збереження балансу «меж здійснення суб'єктивних цивільних прав» а «обмежень здійснення суб'єктивних цивільних прав».

Marits D., Grachova O. Features of conclusion of an agreement for the purchase and sale of real estate in the conditions of marital state in Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of the operation of the contract of purchase and sale in the conditions of martial law. The general theoretical concept of "sales contract" is considered. Based on the main legal acts of Ukraine, which regulate the activity of this legal document, its main elements are specified: participants, subject and price. It has been established that the issue has a large number of legal doctrines, although there is an interpretation of the content of the contract of sale at the legislative level. During the writing of this article, the understanding of the contract of sale was highlighted both from the theoretical side, in accordance with the scientific literature, and from the practical side – in matters related to the implementation of the consequences of the contract of sale, including relying on the Civil Code of Ukraine. It was found that the main purpose of activity for a natural person-entrepreneur is the implementation of high-quality purchase or sale of a certain product, compliance with the civil rights and obligations of both parties. We emphasize that the main opinions of scientists regarding this thesis were analyzed, taking into account positive and negative aspects. The main properties of entering into civil relations during the conclusion of the contract, which generate consequences in the form of legal confirmation of the document, were determined.

In the conditions of a full-scale invasion caused by the aggression of the Russian Federation, the main changes in the implementation of notarial actions regarding real estate have been clarified. It was noted that during the month (from February 2022 to April 2022), the activity of the State Register of Property Rights to immovable property was limited in order to minimize the level of information threats to government websites, in particular, the seizure of the database of Ukrainian citizens by the enemy. It has been found that since April 2022, in places without active hostilities, transactions related to the sale or purchase of immovable property have been resumed with certain legal requirements that must be complied with based on the provisions of the law. Special attention in writing a scientific article is devoted to the basic principles regarding restrictions on the right to buy or sell real estate in the conditions of a full-scale invasion.

During the writing of the scientific article, emphasis was placed on customs clearance of the car based on the sales contract. In particular, it is stated that during six months (February 2022-July 2022), the

customs clearance of movable property took place without payment of VAT in the form of "zero customs clearance". However, in connection with the adoption of changes to the Tax Code of Ukraine, the tax levy on the purchase of cars was restored. We consider this issue to be debatable, which requires further scientific research. However, the expediency of the adoption of the Petition regarding the cancellation of tax payment to the Armed Forces of Ukraine, other law enforcement and state bodies carrying out the transaction for the good and benefit of the state is indicated.

Key words: contract of purchase and sale, martial law, notarial actions, customs clearance, property.

Література:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. офіц.веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення:20.10.2022)
2. Міліщук Н. С. Правове значення форми договору купівлі-продажу у процедурі його укладення. Держава та регіони. 2021. N. 2. С. 22-27.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. Київ: Істина, 2004. 976 с.
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін: Право, 2011. – Т. 2. – 552 с.
5. Мін'юст: Україна продовжує боронитися на всіх фронтах, захищаючи у тому числі й сферу держреєстрації прав на нерухомість і бізнесу: Новина від 4 квітня 2022 року.Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади.офіц.веб-сайт.URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/minyust-ukrayina-prodovzhuye-boronitися-na-vsiih-frontah-zahishchayuchi-u-tomu-chisli-j-sferu-derzhreyestraciyi-prav-na-neruhomist-i-biznesu> (дата звернення:20.10.2022)
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року.Кабінет Міністрів України. офіц.веб-сайт. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-п#Text> (дата звернення: 14.10.2022)
7. Постанова Верховного Суду № 296/7213/15 від 22 червня 2022 року. Єдиний державний реєстр судових рішень.офіц.веб-сайт. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011832> (дата звернення:03.11.2022)
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 719 від 22 червня 2022 року. Кабінет Міністрів України.офіц.веб-сайт. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-п#Text>(дата звернення:15.10.2022)
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України № 2142-IX від 24 березня 2022 року. Верховна Рада України. офіц.веб-сайт.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення:15.10.2022)
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування: Закон України № 2325-IX від 26 червня 2022 року. Верховна Рада України. офіц.веб-сайт.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#Text> (дата звернення:16.10.2022)
11. Український авторинок: історія проблем та як їх розв'язати. Новина від 28 травня 2022 року. Інститут досліджень авторинку. офіц.веб-сайт.URL:<https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati> (дата звернення:20.10.2022)
12. Пропоную відновити безкоштовне розмитнення авто в Україні для військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України до кінця воєнного стану: Електронна петиція № 22/164302-еп від 2022 вересня 2022 року. Офіційне інтернет-представництво Президента України.офіц.веб-сайт.URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/164302> (дата звернення:16.10.2022)

References:

1. Zakon Ukrainy "Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy" vid 16 sichnia 2003 r. № 43-15 [Law of Ukraine "Civil Code of Ukraine" from 16.01.2003 № 43-15]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
2. Milishchuk N. S.(2021). Pravove znachennia formy dohovoru kupivli-prodazhu u protseduri yoho ukladennia[The legal significance of the form of the sales contract in the procedure of its conclusion]. *Derzhava ta rehiony. 2(15) 22-27- State and regions. 2(15) 22-27* [in Ukrainian]

3. V. M. Kossak (2004). Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine]. *Istyna*. 4(18) 976- Truth 4(18) 976 [in Ukrainian].
4. V.I. Borysova, L.M. Baranova, T.I. Biehova(2011). Tsyvilne pravo : pidruchnyk [Civil law: textbook]. Pravo. 4(22). 552- Law (4). 22 552 [in Ukrainian].
5. Miniust: Ukraina prodovzhuie boronytysia na vsikh frontakh, zakhyshchaiuchy u tomu chysli y sferu derzhreiestratsii prav na nerukhomist i biznesu: Novyna vid 4 kvitnia 2022 roku.Uriadovyi portal. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady.ofits.vyb-sait. [Ministry of Justice: Ukraine continues to defend itself on all fronts, including protecting the sphere of state registration of rights to real estate and business: News from April 4, 2022. Government portal. The only web portal of executive authorities.ofits.website]. <https://www.kmu.gov.ua/news/minyust-ukrayina-prodovzhuye-boronitysya-na-vsikh-frontah-zahishchayuchi-u-tomu-chisli-j-sferu-derzhreiestratsiyi-prav-na-neruhomist-i-biznesu>. Retrieved from:<https://www.kmu.gov.ua/news/minyust-ukrayina-prodovzhuye-boronitysya-na-vsikh-frontah-zahishchayuchi-u-tomu-chisli-j-sferu-derzhreiestratsiyi-prav-na-neruhomist-i-biznesu>[in Ukrainian]
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 kvitnia 2022 roku № 480 “ Pro vnesennia zmin do deiakyykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo diialnosti notariusiv ta funktsionuvannia yedynykh ta derzhavnykh reiestriv, derzhatelem yakykh ye Ministerstvo yustytysii, v umovakh voiennoho stanu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 19, 2022 No. 480 "On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding the Activities of Notaries and the Functioning of Unified and State Registers Maintained by the Ministry of Justice in Martial Law"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-n#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-n#Text>[in Ukrainian]
7. Postanova Verkhovnoho Sudu № 296/7213/15 vid 22 chervnia 2022 roku [Resolution of the Supreme Court No. 296/7213/15 of June 22, 2022]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011832> Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011832> [in Ukrainian]
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakyykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo notariatu ta derzhavnoi reiestratsii v umovakh voiennoho stanu " № 719 vid 22 chervnia 2022 roku [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding Notary and State Registration under Martial Law" No. 719 of June 22, 2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-n#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-n#Text> [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu.” vid 24 bereznia 2022 roku № 2142-IX [Law of Ukraine “On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law” of March 24, 2022. №. 2142-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> [in Ukrainian]
10. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo perehliadu okremykh pilh z opodatkovannia” № 2325-IX vid 26 chervnia 2022 roku [Law of Ukraine “ On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the revision of certain tax benefits” of June 26, 2022.№ 2325-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#Text>. [in Ukrainian]
11. Ukrainskyi avtorynok: istoriia problem ta yak yikh rozviazaty. Novyna vid 28 travnia 2022 roku. Instytut doslidzhen avtorynku [Ukrainian car market: history of problems and how to solve them. News from May 28, 2022. Institute of Car Market Research] <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati>. Retrieved from: <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati>. [in Ukrainian]
12. Elektronna petytsiia “Proponuii vidnovyty bezkoshtovne rozmytnennia avto v Ukraini dlia viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh syl ta Natsionalnoi hvardii Ukrainy do kintsia voiennoho stanu” vid 2022 veresnia 2022 roku № 22/164302-ep [Electronic petition “I propose to restore free customs clearance of cars in Ukraine for servicemen of the Armed Forces and the National Guard of Ukraine until the end of martial law” dated at September 2022 № 22/164302-ep] <https://petition.president.gov.ua/petition/164302>. Retrieved from: <https://petition.president.gov.ua/petition/164302> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 05.12.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ БАСЕЙНОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СКИДАННЯ ЗАБРУДНЮВАЛЬНИХ РЕЧОВИН У ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

Уberman В. І.,

кандидат технічних наук,

провідний науковий співробітник лабораторії формування та регулювання якості вод

Науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» Міндовкілля

ORCID ID: 0000-0002-2807-7937

vlad.uberman@gmail.com

Васьковець Л. А.,

кандидат біологічних наук, професор,

професор кафедри безпеки праці і навколишнього середовища

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ORCID ID: 0000-0002-7373-7113

ludmilavaskovets2@gmail.com

У статті досліджується еколого-правовий механізм українського лімітаційного регулювання скидання забруднювальних речовин (ЗР) у водні об'єкти (ВО). Розгляд зосереджено на центральній методологічній ланці РСЗР: «басейновому принципі визначення нормативів гранично допустимого скидання ЗР» (БПВНГДСЗР). Останній запроваджено застарілими нормативно-правовими та нормативно-технічними актами минулого століття. Басейновий принцип (БП) ґрунтується на використанні асимілювальної спроможності (АС) ВО задля еколого-економічних цілей зменшення шкідливості ЗР, що скидаються у ВО, до рівня гранично допустимих концентрацій (ГДК) у воді для різних цілей водокористування. Такий спосіб РСЗР не відповідає вимогам гармонізації із сучасним водним законодавством ЄС. Термінологічна помилка у назві не дозволяє диференціювати поняття «басейнового принципу управління», яке має коріння у водному законодавстві ЄС, та не пов'язаний з ним БПВНГДСЗР. Натомість запропоновано термін «визначення нормативів ГДС для каскадного скидання ЗР». Виявлено еколого-правові підстави, обґрунтованість та наслідки застосування БПВНГДСЗР, вимоги до гранично допустимих скидів (ГДС) ЗР в екологічному та водному законодавстві України. Визначено, що за БП явище АС має розглядатися як спільна корисна властивість ВО для каскаду скидів ЗР, яка підлягає розподілу між суб'єктами господарювання при спеціальному водокористуванні. Доведено, що насправді АС має не басейнову, а локальну (точкову) належність, і тому не може бути поділеною. В екологічному та водному законодавстві України і ЄС поняття АС відсутнє, а вимоги до користування АС не встановлені. Зроблено висновки, що «права квотування» АС для водокористувачів, на якому ґрунтується БП, не існує, а фактична реалізація БП призводить до порушення базового законодавчого права на користування однаковими ГДК для всієї території України. Запропоновано шлях до правового врегулювання каскадного скидання ЗР через внесення в українське водне законодавство змін, спрямованих на організацію спільного спеціального водокористування.

Ключові слова: екологічне законодавство України, водне законодавство України, регулювання якості води, забруднення поверхневих вод, екологічне законодавство ЄС, порівняльне право.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У доктринальних документах екологічної та водної політики України (щодо вод суші, морських та територіальних вод) головним джерелом екологічної небезпеки й забруднення води визнається скидання забруднювальних речовин (ЗР) з промислових та господарських об'єктів.

У таких документах передбачено заходи законотворчої та нормотворчої діяльності, спрямовані на поліпшення якісного стану вод. Одним з найбільш дієвих напрямів забезпечення якості вод та їх охорони від забруднення є правова регламентація скидання ЗР техногенними точковими джерелами зворотної води шляхом законодавчого лімітування обсягів надходження ЗР (та/або їх вмісту). Наразі Україною виконується програма гармонізації національного водного законодавства й екологічного законодавства ЄС з одночасним реформуванням державного управління у сфері охорони вод та його переходом до європейського інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом (ІУВРБП). Черговий етап повинен закінчитися у 2024 р. розробленням планів управління річковими басейнами (ПУРБ).

Правова регламентація скидання ЗР в Україні та ЄС здійснюється підінститутами регулювання скидання ЗР (РСЗР), які належать комплексним інститутам якості вод та її регулювання європейського та українського екологічних законодавств. Зазначені підінститути істотно відрізняються, хоча визначають засоби та інструменти законодавчого впливу на джерела надходження ЗР до водного середовища й вимоги до реалізації такого впливу. Сучасний український підінститут РСЗР є складним законодавчим конструктом, який зберіг риси та елементи усіх попередніх етапів еволюції: законодавства Української РСР, перехідного законодавства (1992–1995 рр.), законодавства України та *acquis communautaire* ЄС. Зокрема, українське РСЗР ґрунтується на застарілих (60-х років минулого століття) еколого-політичних принципах.

Ключовим елементом РСЗР є визначені у ст. 1 та у ст. 38 Водного кодексу України (Водний кодекс України, 2022) (ВКУ) нормативи гранично допустимого скидання (ГДС) ЗР. Через недосконалість водного законодавства у нормативно-правових актах 90-х років минулого століття виник головний засіб визначення ГДС: т. зв. «басейновий принцип визначення (або розрахунку) нормативів гранично допустимого скидання ЗР» (БПВНГДСЗР). Нормативи ГДС, отримані шляхом БПВНГДСЗР, далі згадуються як БНРСЗР, тобто басейнові нормативи регулювання скидання ЗР. Цей інструмент ґрунтується на використанні асимілювальної спроможності (АС) водних об'єктів для економічних цілей зменшення шкідливості ЗР, що скидаються зі зворотною водою, до рівня гранично допустимих концентрацій (ГДК) у водному об'єкті. З 1982 р. таке «споживацьке» ставлення до АС як до безоплатного екологічного ресурсу не сприймається світовою екологічною політикою взагалі й, зокрема, європейським водним законодавством, про що можна побачити із преамб. (11) Водної рамкової директиви ЄС (Директива 2000/60/ЄС, 2000) (ВРД). Гармонізація українського РСЗР з екологічним законодавством ЄС вимагає здійснення переходу від застарілого «принципу використання АС» до «принципу перестороги». Незважаючи на невідкладну необхідність такої зміни за сучасними документом (Методичні рекомендації, 2021) (МР), викладену у п. 17 р. IV цього джерела, використання АС дотепер залишається головним методологічним принципом українського РСЗР. Наразі для реалізації ІУВРБП і розроблення ПУРБ проблема відповідності БПВНГДСЗР вимогам законодавства потребує особливої уваги й спеціальних еколого-правових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, невирішені раніше частини загальної проблеми. З соціально-економічного боку за водним законодавством України діяльність з РСЗР належить до сфери спеціального водокористування в частині скидання ЗР у водні об'єкти (Водний кодекс України, 2022, ст. 48). Загальносистемні вимоги механізму правового регулювання спеціального водокористування та його екологічної безпеки досліджувалися відомими вченими-правознавцями В. І. Андрейцевим, А. П. Гетьманом, Н. Р. Кобецькою, Н. Р. Малишевою, Ю. А. Красновою, А. К. Соколовою, Ю. С. Шемшученком, М. В. Шульгою та ін.

З екологічного боку РСЗР належить до ширшого виду правового регулювання впливу промислової діяльності на довкілля, зокрема, на водне середовище. У документі (Концепція реалізації, 2019), спрямованому на «зменшення, запобігання та контроль <...> скидів стічних вод з концентраціями забруднюючих речовин <...>», згадується про «ряд регуляторних та інституційних причин, що призводять до проблеми забруднення навколишнього природного середовища суб'єктами господарювання в Україні». У порівнянні з екологічним законодавством ЄС там же констатується: «В Україні немає розроблених нормативно-правових актів, що встановлюють перелік найкращих доступних технологій та методів управління для регулювання окремих видів діяльності, а гранично допустимі концентрації та гранично допустимі скиди забруднюючих речовин не відповідають значенням <...>» базових європейських директив. У фундаментальному підручнику (Екологічне право України, 2005, с. 231) зазначається, що «взаємозв'язок двох груп екологічних нормативів [ГДК та ГДС: *примітка авторів* – У.В.І., В.Л.А.] фактично має визначати екологічну політику в кожному конкретному регіоні, а отже, із необхідністю має впливати на соціально-економічну ситуацію як у країні у цілому, так і в регіоні зокрема».

Головні інструменти реалізації нормативних обмежень щодо скидання ЗР містяться у низці підзаконних нормативно-правових актів (ПНПА) українського водного законодавства, правові особливості

яких глибоко не досліджувалися, а порівняння з вимогами чинних законів не здійснювалися. З урахуванням необхідності повної та скорішої реалізації ІУВРБП в українському водному праві методологія РСЗР має розглядатися в контексті екологічної безпеки у водному секторі на рівні басейнів поверхневих вод.

Метою статті є виявлення еколого-правових підстав, обґрунтованості та наслідків використання БПВНГДСЗР, а також сучасних підходів та вимог до методів нормування скидання ЗР. Головне завдання полягає у визначенні відповідності методичних особливостей БПВНГДСЗР вимогам екологічного та водного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шлях для виокремлення БНРСЗР, які наразі залишаються незаконним різновидом нормативів екологічної безпеки водокористування української охорони вод (ст. ст. 36, 38 ВКУ), фактично був відкритий приміткою до терміну 39 «гранично допустимий скид речовини (до водного об'єкта); ГДС» у нормативно-технічному джерелі (ГОСТ 17.1.1.01–77, 1978) та пізніше продубльований перекладом у примітці до терміну 60 у чинному з 01.07.1996 дотепер документа (ДСТУ 3041–95, 1996). Отже, можна стверджувати, що з 1995 р. нормативно-технічний термін ГДС і примітка до нього нетермінологічного характеру змістовно підмінюють законодавче визначення терміну ГДС у ст. 1 ВКУ. Майже одночасно методичним виразом такої підміни стало визначення ГДС у нормативно-правовому документі (Інструкція про порядок, 1994, п. 1.9), чинність якого було припинено лише у 2020 р.

Особливо слід зазначити, що за ст. 1 ВКУ, законодавчий термін ГДС характеризує **просторово зосереджені (точкові)** об'єкти й стосується одного («даного пункту водного об'єкта». Тоді як технічний термін ГДС характеризує **просторове розосередження або низку** декількох місць водокористування у межах водного об'єкта та оптимальний розподіл «маси скидуваних речовин, між водокористувачами» (ДСТУ 3041–95, 1996, термін 60).

Саме згадана примітка заклала підвалини для економічно хибної з дати прийняття ВКУ та екологічно сумнівної діяльності з так званого «басейнового принципу визначення нормативів ГДС забруднюючих речовин». БНРСЗР та БПВНГДСЗР отримали назви, які наразі дезорієнтують водокористувачів та викривляють справжній зміст відповідних понять. Через деякий збіг слів БНРСЗР та БПВНГДСЗР можуть помилково сприйматися і розумітися як такі, що належать сучасному ІУВРБП. Термін ІУВРБП з 2016 р. визначено у ст. 1 та у ст. 13¹ ВКУ, він застосовується у водному законодавстві ЄС з метою здійснення водного менеджменту як антитеза попередньому «управлінню водними ресурсами за адміністративним принципом». За сучасним розумінням прикметник «басейновий» стосовно РСЗР використовується як ознака нормативів, отриманих шляхом, «який передбачає розрахункове визначення впливу всіх випусків зворотних вод до гідрографічної мережі на якість води в усіх контрольних створах, що знаходяться нижче за течією (для водотоків) або поблизу чи в цілому (для водойм), з урахуванням видів водокористування і відповідних їм норм вмісту і ГДК речовин у цих створах, та оптимальний розподіл асимілюючої спроможності водних об'єктів між випусками зворотних вод водокористувачів» (Методичні рекомендації, 2021, п. 17 р. IV).

Насправді за функціональною ознакою БНРСЗР та БПВНГДСЗР стосуються **каскадного режиму скидання ЗР** до гідрографічної мережі з різних випусків (скидів). Виходячи з особливостей скидання ЗР у водний об'єкт, БПВНГДСЗР слід було б назвати більш точно: «**розрахунок нормативів ГДС для каскадного скидання ЗР** різними випусками зворотної води» (КРНГДСЗР). БПВНГДСЗР використовувався у попередньому галузевому нормативному джерелі (Інструкція про порядок, 1994) дія якого зупинена з 09.10.2020, а змістовно викривлена назва залишилася.

Початкова мета застосування БПВНГДСЗР, яка чітко викладена у (Інструкція про порядок, 1994, п. 2.14), полягає у досягненні «оптимального розподілу між водокористувачами маси речовин, допустимої до скиду зі зворотними водами у водні об'єкти басейну або його ділянки, **що забезпечує мінімізацію сумарних витрат на досягнення ГДС**» [виділено авторами: У.В.І., В.Л.А.]. Сучасні аргументи на користь БПВНГДСЗР та випадки його використання наведено у (Інструкція про порядок, 1994, р. IV). У згаданих джерелах визначено поділ усіх видів нормативів ГДС на два різновиди: точкові, які встановлюються без «застосування басейнового принципу», та басейнові. З економічної (господарської) точки зору точкова ГДС має суб'єктом **один** водокористувач, якому належить певний скид (випуск) зворотної води, що містить ЗР. У ранішніх джерелах зазначалося, що при встановленні ГДС без застосування басейнового принципу, кожний водокористувач використовує усю АС водного об'єкта, не залишаючи запасу для лежачих нижче водокористувачів, що призводить до збільшення витрат на водоохоронні заходи. Суб'єктом басейнових ГДС є **сукупність водокористувачів (більше одного)**, яким належать усі скиди ЗР, що охоплюються регулюванням за даним розрахунком ГДС.

Головними особливостями, які випливають з аргументів щодо попереднього варіанту БПВНГДСЗР (ГОСТ 17.1.1.01–77, 1978), є такі: 1) цільова спрямованість на оптимізацію

народногосподарських витрат для досягнення ГДС; 2) критерієм оптимальності є прагнення мінімальності загального обсягу витрат; 3) ресурсом для варіацій скидання ЗР з усіх джерел є АС водного об'єкта (одна для усього об'єкта).

У сучасному варіанті БПВНГДСЗР (Методичні рекомендації, 2021) зберігається поділ усіх нормативів ГДС на два зазначених різновиди: точкові та басейнові, а цільову спрямованість на еколого-економічну оптимізацію народно-господарських витрат на досягнення ГДС змінено на **довільність вибору критерію оптимальності «виходячи із специфіки задачі, що розв'язується»** [виділено авторами: У.В.І., В.Л.А.]. Більше того, пропонується «застосовувати критерій відносного пропорційного використання асимілюючої спроможності водного об'єкта на одиницю витрати зворотних вод». Але відсутній конкретний вираз цього критерію та його точний зміст, який належить водогосподарській галузі. Незмінним залишається **ставлення до АС, як до однієї величини для усього водного об'єкта**. Найбільш важливим для розуміння принципового ставлення джерела (Методичні рекомендації, 2021) до використання АС є витяг з його п. 4.5 Додатку 2, де стверджується про порушення права «суб'єкта водокористування на «отримання квоти» асимілювальної спроможності водоприймача для здійснення водовідведення». У базових Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Про охорону навколишнього природного середовища, 2022) (ЗУПОНПС) та ВКУ відсутня будь-яка згадка про зазначене право.

Квотування АС і ставлення до неї як до корисної властивості (економічного ресурсу) усього водного об'єкта (водоприймача) в цілому, або, як запропоновано вище, розрахункового каскаду скидів, слід визнати помилковим, зокрема, через те, що АС є локальною характеристикою властивості певного місця, де розташовано даний скид ЗР, на водному об'єкті. Ця властивість характеризує не басейн в цілому або його фрагмент, а конкретну ділянку, безпосередньо прилеглу до даного скиду. Особливості АС як властивості ділянки водного об'єкта, зокрема, зони змішування (ЗЗ) досліджено у статті (Уberman & Васьковець, 2021). Слід зазначити, що оригінальне нормативно-термінологічне визначення АС у (ДСТУ 3041–95, 1996, термін 71) для потреби обґрунтування БП було викривлено у наразі скасованому документі (Інструкція про порядок, 1994, п. 1.7).

Про право на «отримання квоти» АС водоприймача задля здійснення водовідведення слід зазначити наступне. Термін та поняття «асимілюючої спроможності» у ВКУ відсутні. За ч. 1 ст. 48 ВКУ (Водний кодекс України, 2022) скидання ЗР належить до спеціального водокористування. Права водокористувачів на здійснення спеціального водокористування визначено у ст. 49 ВКУ. Серед цих прав немає жодної згадки про «отримання квоти асимілюючої спроможності». Мало того, дозвіл на спеціальне водокористування видається кожному водокористувачу індивідуально, а до заяви на одержання дозволу на спеціальне водокористування додаються «нормативи гранично допустимого скидання (ГДС) забруднюючих речовин у водні об'єкти із зворотними водами (з **розрахунком на кожний випуск (скид) окремо**)» [виділено авторами: У.В.І., В.Л.А.] (Водний кодекс України, 2022, абз. 3 ч. 6 ст. 49). Діяльність державних органів щодо квотування АС для водокористувачів та спільна діяльність первинних водокористувачів щодо скидання ними власних ЗР до одного водного об'єкта з різних випусків законодавчими актами України не передбачена.

Отже, право експлуатувати корисні властивості наданих суб'єкту господарювання природних ресурсів, яке передбачено абз. 1 ч. 1 ст. 152 Господарського кодексу України (Господарський кодекс України, 2022), не порушується і може реалізовуватися у режимі використання точкових ГДС. Тому ставлення до АС як до спільної подільної між водокористувачами корисної властивості наразі слід вважати незаконним і виходити з того, що АС є локальною характеристикою властивості певного місця на водному об'єкті, яка характеризує не басейн в цілому або якийсь його зв'язаний фрагмент, а конкретний пункт (створ).

Дотримуючись обов'язків, визначених у ст. 44 ВКУ, зокрема, встановлених нормативів ГДС ЗР (за п. 3 ч. 1 ст. 44 ВКУ), певний водокористувач виходить з того, що ці нормативи розроблено відповідно до вимог п. 3 Порядку (Порядок розроблення нормативів, 2017). Такі ГДС за п. 8 (Правила охорони, 1999) (Правила) забезпечують дотримання санітарно-гігієнічного та рибогосподарського нормативів якості води, тобто відповідних ГДК речовин у водних об'єктах, вода яких використовується для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення, або ГДК речовин у водних об'єктах, вода яких використовується для потреб рибного господарства (за ч. 1 ст. 36 ВКУ та п. 2 Правил). При цьому і водокористувач, і розробники ГДС та територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, ґрунтуються на вимозі ч. 4 ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Про охорону навколишнього природного середовища, 2022): «Нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі <...> є єдиними для всієї території України». У випадку скидання ЗР це означає, що кожний водокористувач не повинен допускати внаслідок своєї діяльності перевищення рівня відповідної ГДК у воді. Про

важливість цієї вимоги, яка забезпечує **єдність водної політики** на території України, зазначалося у (Екологічне право України, 2005, с. 231). Отже, кожний водокористувач на території України має однакове право на здійснення у встановленому порядку розбавлення у водному об'єкті концентрації ЗР у складі своєї зворотної води до встановленого рівня ГДК у поверхневій воді для відповідної виду використання. Далі це право буде коротко згадуватися як **право на ГДК**. Вочевидь, що користування правом на ГДК повністю забезпечується у випадку визначення точкових нормативів ГДС.

Складнішим є питання про користування правом на ГДК для басейнових ГДС. Хоча у загальному випадку перешкодою на шляху використання БПВНГДСЗР є зазначені вище особливості АС, але можливі окремі випадки, коли лише спільні дії водокористувачів залишаються єдиним шляхом досягнення нормативів ГДК. Можливість виникнення подібних випадків також передбачається у водокористуванні держав ЄС стосовно дотримання екологічних стандартів якості (EQS). Такі випадки розглядаються за окремою процедурою (Technical Background Document, 2010, р. 4): «<...> за обставин, коли якість вище за течією перевищує EQS безпосередньо перед точкою скидання, **може знадобитися фундаментальний перегляд усіх дозволів вище цієї точки**» [переклад і виділення авторів: У.В.І., В.Л.А.]. Це означає, що правове вирішення про спільні дії переноситься на рівень басейнової екологічної політики і його слід передбачати у ПУРБ. Такі можливості детально визначено у п. 7 європейських ПУРБ (Директива 2000/60/ЄС, 2000, Додаток II), але відсутні у вимогах до українських відповідників (Порядок розроблення плану, 2021, Додаток п. 7).

У згаданому вище витязі з (Методичні рекомендації, 2021) зазначено, що в результаті розрахунку ГДС за басейновим принципом «визначається низка лімітованих контрольних створів, в яких максимальна концентрація речовини <...> дорівнює ГДК, а в інших контрольних створах менша за ГДК». Отже, для деяких водокористувачів, які охоплюються БПВНГДСЗР, їх право на ГДК може порушуватися у бік жорсткішої вимоги (тобто ситуативного зменшення концентрації ЗР у воді порівняно з ГДК). Серед обов'язків водокористувачів, визначених у ст. 44 ВКУ, в абзаці 5 зазначено «не допускати порушення прав, наданих іншим водокористувачам». З наведеного випливає, що використання БНРСЗР та БПВНГДСЗР може порушувати право водокористувачів, охоплених басейновим визначенням, на використання нормативів ГДК. Таке порушення виникає внаслідок фактичного **переходу від індивідуального до спільного водокористування** з метою визначення та реалізації нормативів ГДС за басейновим принципом. Економічними наслідками порушення права на ГДК є більш жорсткі вимоги до скидання ЗР, які викликають додаткові витрати на водокористування.

Через об'єктивний характер причини порушення права на ГДК усунення такого порушення можливе двома шляхами: 1) **відмовою** від БНРСЗР і визнанням допустимими лише точкових ГДС; 2) **створенням у ВКУ еколого-правових підстав для спільного водокористування, вважаючи АС локальною корисною властивістю**, в частині скидання ЗР у поверхневій воді з точкових джерел (що включає можливість законодавчого врегулювання поняття АС та застосування каскадних ГДС). Спеціальні дослідження авторів дозволяють кількісно визначити умови виникнення вимог до зменшення нормативів ГДК у низці скидів певного розрахункового каскаду та кількісно оцінити ступінь таких зменшень.

Задля реалізації другого шляху необхідно змінити ВКУ передбачивши можливість спільної діяльності водокористувачів з метою досягнення і сталого існування (підтримання) між ними відповідного еколого-економічного компромісу протягом визначеного часу. Слід зазначити, що загальноправові підстави та законодавчі інструменти для реалізації такої можливості існують у гл. 77 Цивільного кодексу України (Цивільний кодекс України, 2022), де визначаються договірні стосунки між сторонами (учасниками) спільної діяльності. При цьому можна виходити з пропозиції в експертному документі (Зелена книга, 2020, с. 71), де рекомендується використовувати поняття «маржі допустимої концентрації та фактичної». Предметом відповідного договору може бути, зокрема, діяльність зі спеціального водокористування в частині БНРСЗР. Приклад організації подібної діяльності демонструє модельний статут організації водокористувачів у галузі водогосподарської діяльності (Модельний статут, 2022).

Висновки й перспективи подальших розвідок. У статті визначено, що український еколого-правовий підінститут РСЗР ґрунтується на застарілих еколого-політичних принципах. Найбільш дієві інструменти РСЗР, які встановлено у ПНПА, не відповідають вимогам базових законів та містять екологічні помилки. Використання головних термінів БНРСЗР та БПВНГДСЗР призводить до непорозуміння, плутанини й не дозволяє чітко відрізнити різні поняття: «інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом», яке має коріння в європейському законодавстві стосовно водного менеджменту, та «басейновий розрахунок нормативів ГДС», який належить українському лімітаційному регулюванню скидів ЗР. З метою гармонізації із законодавством ЄС запропоновано більш адекватний термін «каскадне скидання ЗР». Виявлено, що центральна ресурсна складова українського БПВНГДСЗР не відповідає вимогам українського екологічного та водного законодавства.

Доведено, що корисна екологічна властивість АС, яка підлягає розподілу за БП, має не басейнову (подільну) еколого-правову природу, а локальну (точкову), яка не дозволяє розподілити АС між окремими водокористувачами та скидами ЗР. Наразі поняття АС та її ресурсна цінність законодавчо не визначені, господарське користування нею – не врегульовано, а права квотування АС не існує. Крім того, реалізація БП вимагає організації спільної діяльності водокористувачів, яка суперечить українським законодавчим вимогам до спеціального водокористування. Повне подолання виявлених законодавчих невідповідностей можливе лише шляхом змін у ВКУ. До перспективних напрямів подальших досліджень належить еколого-правове обґрунтування сучасних методологічних підходів до розроблення нормативів ГДС.

Uberman V., Vaskovets L. Legal features of basin-wide regulation of pollutants discharges into surface waters

The article examines the environmental and legal mechanism of the Ukrainian limitation regulation of pollutant discharges (RPD) into water bodies (WB). The central methodological link of RPD is the «Basin principle of determination of standards of maximum allowable pollutant discharge» (BPDSMAPD). This principle introduced by outdated regulatory & legal and regulatory & technical acts of last century. This basin principle (BP) based on the use of the assimilative possibility (AP) of WB for the environmental & economic purposes of reducing the harmfulness of hazardous substances discharged into WB to the level of maximum admissible concentrations (MAC) in water for various purposes of water use. This RPD method does not meet the requirements for harmonization with modern EU water legislation. The terminological error in the name does not allow differentiate the concept of "basin management principle", which has its roots in EU water legislation, and Ukrainian concept BPDSMAPD. Instead, the term "determination of MAC standards for cascading discharge of P" was proposed. The environmental & legal grounds, justification and consequences of the application of the BPDSMAPD, and requirements for the maximum permissible discharges (MPD) of P in Ukrainian environmental and water legislations identified. Under BP approach the AP phenomenon should be considered as a common beneficial quality of WB for the cascade of P discharges, which is subject to distribution among economic entities in case of special water use. It was determined that in fact the AC has a local (point) not a basin property and is not subject to division. In the environmental and water legislation of Ukraine as and EU, there is no concept of AC, and requirements for the use of AC are not established. Made conclusions that the "right to quota" of AP for water users, on which based the BP, does not exists, and the actual implementation of the BP leads to a violation of the basic legal right to use the same MPC within entire territory of Ukraine. The path to the legal regulation of the cascading discharge of P through the introduction of changes in the Ukrainian water legislation aimed at the organization of joint special water use is proposed.

Key words: environmental legislation of Ukraine, water legislation of Ukraine, water quality regulation, surface water pollution, EU environmental legislation, comparative law.

Література:

1. Водний кодекс України: від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР : станом на 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
2. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики" від 23 жовтня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (дата звернення: 12.11.2022).
3. Методичні рекомендації з розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти із зворотними водами : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.03.2021 р. № 173. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/3331.html>. (дата звернення: 12.1.2022).
4. Концепція реалізації державної політики у сфері промислового забруднення: Схвалено розпорядженням Каб. Міністрів України від 22.05.2019 р. № 402-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
5. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
6. ГОСТ 17.1.1.01–77 (СЭВ 3544–82). Охрана природы. Гидросфера. Использование и охрана вод. Основные термины и определения. Введ. 01.07.78. Изд. офиц. М. : Госстандарт СССР, 1977. 9 с. URL: <https://files.stroyinf.ru/Data/335/33582.pdf>. (дата звернення: 30.08.2021).

7. ДСТУ 3041–95. Гідросфера. Використання і охорона води. Терміни і визначення. Чинний від 01.07.1996. Видання офіційне К. : Держстандарт України, 1995. 27 с. URL: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=74302&minregion=852. (дата звернення: 12.11.2022).
8. Інструкція про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 15.12.1994 р. № 116 : станом на 09.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).
9. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII : станом на 10.07.2022.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).
10. Уберман В. І., Васьковець Л. А. Еколого-правові особливості зон змішування при регулюванні скидання забруднювальних речовин. *International scientific conference "Legal science, legislation and law enforcement: traditions and new European approaches"* : conference proceedings, July 9-10, 2021. Wloclawek, Republic of Poland. "Baltija Publishing". 2021. 212 p. P. 84–88. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-116-9-20>. (дата звернення: 12.11.2022).
11. Господарський кодекс України. від 16 січня 2003 року № 436-IV : станом на 19.08.2022. *Відомості ВР України*. № 18, № 19-20, № 21-22. 2003. Ст. 144. Дата оновлення 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).
12. Порядок розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та Перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об'єкти нормується : Постанова Каб. Міністрів України від 11 вересня 1996 р. № 1100, із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ від 13.12.2017 № 1091. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).
13. Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами : Постанова Каб. Міністрів України від 25.03.1999 р. № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-99-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).
14. Technical Background Document on Identification of Mixing Zones. December 2010. URL: http://www.fwr.org/WQreg/Appendices/Technical_Background_Document_on_the_Identification_of_Mixing_Zones.pdf. (дата звернення: 12.11.2022).
15. Порядок розроблення плану управління річковим басейном : Постанова Каб. Міністрів України від 18 травня 2017 р. № 336 : станом на 08.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2017-%D0%BF#n8>. (дата звернення: 12.11.2022).
16. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 року № 435-IV : станом на 10.10.2022. *Відомості ВР України*. №№ 40-44. 2003. Ст. 356. Дата оновлення 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
17. Зелена книга. Аналіз сфери спеціального водокористування та проведення робіт на землях водного фонду. Серпень 2020. *Офіс ефективного регулювання*. К. 206 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/66/2f/fc/a0/regulation.gov.ua_GB_Analysis%20of%20the%20Sphere%20of%20Special%20Water%20Use%20And%20Works%20on%20the%20Lands%20of%20the%20Water%20Fund.pdf. (дата звернення: 12.11.2022).
18. Модельний статут організації водокористувачів: Постанова Каб. Міністрів України від 27 серпня 2022 р. № 962. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.11.2022).

References:

1. Vodnyi kodeks Ukrainy vid 13.06.1995 roku № 213/95-BP (v redaktsii vid 19.08.2022 roku) [Code of Ukraine «The Water Code of Ukraine»; Code, Law on (last modification 19.08.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Dyrektyva 2000/60/leS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady "Pro vstanovlennia ramok diialnosti Spivtovarystva v haluzi vodnoi polityky" vid 23 zhovtnia 2000 roku [Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text [in Ukrainian].
3. Metodychni rekomendatsii z rozroblennia normatyviv hranychno dopustymoho skydannya zabrudniuiuchykh rechovyn u vodni obiekty iz zvorotnymy vodamy. Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 05.03.2021 r. № 173 [Methodological recommendations for the development of standards for the maximum permissible discharge of pollutants into water bodies with return waters. Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. March 03, 2021 № 173]. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/3331.html> [in Ukrainian].

4. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi promyslovoho zabrudnennia : Skhvaleno rozporiadzhenniam. Kabinet Ministriv Ukrainy vid 22.05.2019 r. № 402-r [Concept of implementation of state policy in the field of industrial pollution: Approved by order of Cabinet of Ministers of Ukraine. May 22, 2019 № 402-o]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk / za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv : TOV Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 2005. 848 s. [Shemshuchenko, Yu.S. (Gen. Ed.). (2005). Environmental law of Ukraine. Academic course: textbook. Kyiv: LLC "Yuridichna dumka" Publishing House] [in Ukrainian].
6. Ohrana prirody. Gidrosfera. Ispolzovanie i ohrana vod. Osnovnyie terminy i opredeleniya. GOST 17.1.1.01–77 (SEV 3544–82). Vved. 01.07.78. Izd. ofits. M. : Gosstandart SSSR, 1977. 9 s. [Nature protection. Hydrosphere. Use and protection of water. Basic terms and definitions. GOST 17.1.1.01–77 (SEV 3544–82). Input 01.07.78. Official Edition. M.: Gosstandart USSR, 1977. 9 p.]. URL: <https://files.stroyinf.ru/Data/335/33582.pdf> [in Russian].
7. Hidrosfera. Vykorystannia i okhrona vody. Terminy i vyznachennia. DSTU 3041–95. Chynnyi vid 01.07.1996. Vydannia ofitsiine. K. : Derzhstandart Ukrainy, 1995. 27 s. [Hydrosphere. Use and protection of water. Terms and definitions. DSTU 3041–95. Valid from 01.07.1996. Official Publication. K.: Derzhstandart of Ukraine, 1995. 27 p.]. URL: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=74302&minregion=852 [in Ukrainian].
8. Instruktisiia pro poriadok rozrobky ta zatverdzhennia hranychno dopustymykh skydiv (HDS) rehovyn u vodni obiekty iz zvorotnymy vodamy : Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy vid 15.12.1994 r. № 116. [Instruction on the procedure for developing and approving maximum permissible discharges (MPD) of substances into water bodies with return waters: Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine. December 15, 1994. No. 116]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94#Text> [in Ukrainian].
9. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy [On environmental protection: Law of Ukraine] vid 25 chervnia 1991 r. № 1264-XII: stanom na 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
10. Uberman V. I., Vaskovets L. A. Ekoloho-pravovi osoblyvosti zon zmishuvannia pry rehuliuванні skydannya zabrudniuvalnykh rehovyn [Uberman V. I., Vaskovets L. A. Environmental and legal features of mixing zones in regulating the discharge of pollutants]. *International scientific conference "Legal science, legislation and law enforcement: traditions and new European approaches"* : conference proceedings, July 9-10, 2021. Wloclawek, Republic of Poland. "Baltija Publishing". 2021. 212 p. P. 84–88. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-116-9-20> [in Ukrainian].
11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. vid 16 sichnia 2003 roku № 436-IV (v redaktsii vid 19.08.2022 roku [Code of Ukraine «The Economic Code of Ukraine», Code, Law on 19.08.2022 (last modification № 2479-IX vid 29.07.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [In Ukrainian].
12. Poriadok rozroblennia normatyviv hranychno dopustymoho skydannya zabrudniuuyuchykh rehovyn u vodni obiekty ta Perelik zabrudniuuyuchykh rehovyn, skydannya yakykh u vodni obiekty normuietsia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 veresnia 1996 r. № 1100, iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoiu KM vid 13.12.2017 № 1091. [The procedure for developing standards for the maximum permissible discharge of pollutants into water bodies and the List of pollutants whose discharge into water bodies is regulated: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. September 11, 1996 № 1100, with changes introduced in accordance with the Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine. December 13, 2017 No. 1091] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Pravyly okhorony poverkhnevyykh vod vid zabrudnennia zvorotnymy vodamy : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 25.03.1999 r. № 465 [Rules for the protection of surface water from pollution by return water: Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine. March 25, 1999 № 465] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-99-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Technical Background Document on Identification of Mixing Zones. URL: http://www.fwr.org/WQreg/Appendices/Technical_Background_Document_on_the_Identification_of_Mixing_Zones.pdf.
15. Poriadok rozroblennia planu upravlinnia richkovym baseinom: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 18 travnia 2017 r. № 336 [The procedure for developing a river basin management plan: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine. May 18, 2017 № 336] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2017-%D0%BF#n8> [in Ukrainian].
16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV [Code of Ukraini «The Civil Code of Ukraine»; Code, Law on January 16, 2003 № 435-IV (last modification 10.10.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
17. Zelena knyha. Analiz sfery spetsialnoho vodokorystuvannia ta provedennia robot na zemliakh vodnoho

fondu. Serpen 2020. Ofis efektyvnoho rehuliuвання. К. 206 с. [The Green Book. Analysis of the sphere of special water use and work on the lands of the water fund. August 2020. Office of Effective Regulation. Kyiv. 206 p.]. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/66/2f/fc/a0/regulation.gov.ua_GB_Analysis%20of%20the%20Sphere%20of%20Special%20Water%20Use%20And%20Works%20on%20the%20Lands%20of%20the%20Water%20Fund.pdf [in Ukrainian].

18. Modelnyi statut orhanizatsii vodokorystuvachiv: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 27 serpnia 2022 r. № 962 [Model charter of the organization of water users: Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine. August 27, 2022 № 962]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.11.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

Янішевська К. Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-3648-5543
k.yanishevaska@jur.sumdu.edu.ua*

Крисько А. С.,

*студент Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-6305-2591
artem2004krysko@gmail.com*

У статті досліджено загально-теоретичне поняття колабораціонізму та його генезу, а саме його появу та розвиток під час Другої світової війни та сучасної української держави. Проаналізовано основні риси вказаного явища, які полягають у наявності суб'єктів колабораційної діяльності та чітко вираженому характері завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму. Також класифіковано та виокремлено окремі види колабораційної діяльності. Так, залежно від бажань та переконань, які мають на меті громадяни, то найбільш поширеним серед науковців є поділ колабораціонізму на: вимушений, добровільний та ідеологічний. Окремо розглянуто вказане кримінально-правове явище у контексті нещодавно введених змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. У роботі також з'ясовано, що під колабораціонізмом як явищем кримінально-правового характеру вбачається одразу ж комплекс варіацій дій якими б міг би займатися «колаборант» або «група колаборантів» – відповідно те населення, що з тих чи інших причин співпрацює з окупаційною владою та військовими. Крім цього, у статті приділена значна увага явищу колабораціонізму в сучасних умовах збройної агресії РФ, визначено склад кримінального правопорушення за вчинення колабораційної діяльності. Зокрема, проаналізовано доповнення до Кримінального кодексу України, а саме статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», в якій міститься поняття колабораційної діяльності, різноманітні її форми, а також покарання за вчинення дій, що підпали б під дію вказаної норми. Охарактеризовано склад вказаного кримінального правопорушення, визначено його суб'єктивні та об'єктивні ознаки, а також можливі проблеми з відмежуванням від суміжних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, окупаційна влада, вимушений колабораціонізм, добровільний колабораціонізм, колаборант.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави ми стаємо свідками не просто іншого способу життя, але й абсолютно зміненої реальності, яка створює нові нагальні проблеми, що, в свою чергу, викликає необхідність в їх дослідженні та вирішенні. Зміни стосуються і юридичної сфери. Так, широкої уваги серед правників та науковців набирає дослідження такого поняття як «колабораціонізм», яке з'явилося з початком утворення незаконних терористичних формувань у 2014 році й набуло актуальності через повномасштабне вторгнення ворога на територію нашої держави. У зв'язку з останньою подією 15 березня набув чинності Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», а саме у Кримінальному кодексі України було визначено поняття колабораціонізму та його форми, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного цією статтею. Так, дослідження загальнотеоретичних аспектів колабораціонізму, його класифікація на сьогодні є нагальним питанням, адже розкриття обраної тематики в умовах воєнного стану та збройної агресії дозволить краще ознайомитися з цим явищем – та в свою чергу виокремити можливі засоби протидії й боротьби з ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення зі змістом останніх наукових публікацій і досліджень свідчить, що дослідженням поняття «колабораціонізму», його ознак та окремих рис знаходилося в полі зору таких вчених як Письменський Є., Долгорученко Д., Гончаренко О., Горобець В., Кузнецов В., Кузьменко О., Берднік І., Головка М., Чальцева О. та інших. Щодо кримінально-правових питань колабораціонізму, то вони досліджувалися такими вченими, як Ю. Баулін, Р. Мовчан, А. Музика, М. Рубашенко, М. Хавронюк.

Метою роботи є визначення й дослідження загальнотеоретичних аспектів колабораціонізму та надання їм класифікації як кримінально-правовому явищу.

Виклад основного матеріалу. У минулому, поняття «колабораціонізм» хоч і не було юридично закріпленим явищем, проте як феномен політико-правової дійсності окупованої Франції часів Другої світової війни став предметом численних наукових досліджень багатьох вчених світу. Саме Франція у ті часи стала місцем народження колабораціонізму, як поняття, що означало співпрацю з ворогом чи окупаційною владою. Післявоєнне облаштування європейського світу потребувало вирішення проблем щодо покарань тих осіб, які допомагали чи співпрацювали з нацистами, тобто потрібно було визначитися з мірою відповідальності та покаранням за таку діяльність. Так, у повоєнній Франції «державна зрада» або колабораціонізм охоплювали такі дії як носіння зброї, змова з іноземною державою, змова з ворогом держави, постачання ворогові озброєння, людської сили, коштів, надання різноманітної військової чи іншої інформації ворогу. Щодо СРСР, то на окупованих територіях під час Другої світової війни колабораціонізм був доволі поширеним явищем серед населення, а покарання за такі дії були дуже суворими. Співпраця з ворогом була найтяжчим антирадянським злочином на той час. Саме повномасштабний наступ ворога у лютому 2022 року змусив українських законодавців звернутися до криміналізації такого поняття як «колабораційна діяльність».

Повертаючись до України, то поняття «колабораціонізму» як юридичного, політичного та кримінально-правового явища, то вперше воно почало широко використовуватися та вводиться після анексії Кримського півострову, подій на Сході України та повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року (Долгорученко, 2022).

Спочатку вітчизняними законотворцями в статті 10 проекту Закону «Про забезпечення прав та свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території» було заявлено пункти про співпрацю з державою окупантом, проте слово «колабораціонізм» на той час ще не використовувалось у нормативних документах та серед авторів законопроекту. У 2019 р. Верховною Радою України було ухвалено в цілому законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», проте слід зауважити, що всі спроби по утвердженню закону про колабораційну діяльність так і не були не завершеними. На те було три головні причини: відсутність чіткого розмежування між видами колаборації, неточність й розмитість формулювань проектів закону, тодішня політична еліта проросійського характеру в Україні впевнено заперечувала прийняття цих законів в будь який із версій. Проте ситуація змінилась з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни, коли нарешті було задокументовано та затверджено зміни до ККУ (Чальцева, 2022).

Переходячи до теоретичних аспектів, варто зауважити що сучасне поняття колабораціонізму є змістовним соціально-психологічним та етичним явищем-феноменом, що охоплює деякі із форм державної зради-співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, країною-агресором через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності. Загальною метою колабораційної діяльності є завдання значної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та безпеці країни. Проаналізувавши вищезазначене, можна виокремити основні риси та загальні ознаки колабораціонізму, зокрема це:

- наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країни, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;
- чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму (Письменський, 2020).

Щодо видів колабораціонізму залежно від бажань та переконань, які мають на меті громадяни, то найбільш поширеною серед науковців є наступна класифікація на: вимушений, добровільний та ідеологічний.

1. Вимушений колабораціонізм – здійснення співпраці з окупаційною владою не з проявів власного бажання, так, наприклад, під час Другої світової війни на окупованих територіях створювалися так звані «єврейські гетто», де примусово німецьким командуванням формувалися з числа євреїв місцеві адміністрації – юденрати та поліцейські підрозділи, що виконували вказівки наглядачів. Проте, участь у так званих юденратах та поліцейських підрозділах з числа жителів гетто не гарантувала врятованого життя «вимушеним колаборантам», а лише відтермінувала їх страшний кінець.

2. Добровільний колабораціонізм – форма колабораційної діяльності, при якій населення за власним бажанням та власними переконаннями співпрацює з країною-агресором задля завдання шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності країни. Прикладом цього може бути добровільна служба у військових формуваннях країни-агресора, допомога окупаційним адміністраціям і т.д.

3. Ідеологічний колабораціонізм. За переконаннями частково спільна з двома попередніми формами колабораціонізму, адже вимушено відбувається через ідеологічні переконання, але й поєднуються добровільним характером безпосередньої діяльності (Колабораціонізм, 2021).

О. Гончаренко виокремлює наступні види колабораціонізму:

1. Военний колабораціонізм, який є одним з найпоширеніших та найвідоміших способів співпраці з окупантами: служба у військових підрозділах ворога, поліцейських органах, каральних структурах, розвідка, надання певної військової інформації, допомога противнику зі зброєю в руках. Так наприклад, військові однієї країни в силу власних переконань або примусово ставали в ряди іншої держави та допомагали їй військовим шляхом.

2. Політико-адміністративний колабораціонізм, який проявляється шляхом співпраці з окупаційними органами влади. Так, наприклад, у часи Другої світової війни у невеличких сільських населених пунктах призначались спеціальні старости, які надавали інформацію відповідним військовим формуванням, співпрацювали з країною-агресором. Сьогодні ця практика теж застосовується, під час збройних конфліктів на окупованих територіях країною-агресором призначається не лише власні представники для здійснення керівництва територією, але й певний відсоток місцевого населення-колаборантів для кращого функціонування усіх процесів життєдіяльності та кращої взаємодії з місцевими.

3. Побутовий колабораціонізм, який є однією з найпростіших форм колабораційної діяльності, і полягає у встановленні товариських, дружніх відносин між окупантами та місцевим населенням (Гончаренко, 2019).

4. Економічний колабораціонізм, за якого передбачається застосування співробітництва у різноманітних сферах та галузях економіки. Будь який людський ресурс під час війни є вкрай важливим, проте розраховувати лише на робочу силу без навичок та вмінь – є неправильним. Тож, навіть у часи війни важливим є пошук професійних кадрів: інженерів, сільськогосподарських фахівців, кваліфікованих спеціалістів. Крім цього, важливим є співробітництво з усіма сферами економіки, тобто з власниками різноманітних підприємств, керівників структур, головними фахівцями, які дають змогу ефективно налагодити роботи на економічно важливих під час війни спорудах та базах.

5. Культурно-духовний колабораціонізм. Важливим важелем під час війни, збройного конфлікту або ж навіть просто звичайної підтримки тоталітарного та суворого режиму в країні є пропаганда та культурно-духовна робота з населенням. У контексті колабораційної діяльності це також є поширеним методом взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колаборантів до просвітницько-культурної роботи та так званого «промивання мізків». Однією з найпоширеніших форм культурного співробітництва була діяльність окупаційної преси в Україні. Багато газет і журналів так чи інакше допомагали нацистам і їх союзникам деморалізувати, дезорієнтувати і відверто вводили в оману місцеве населення. Також цей вид колабораціонізму своє втілення реалізував й на базі музейних установ, театрів, бібліотек, церков та інших закладів культури тодішнього місцевого населення (Горобець, 2020).

Розглянувши основні загальнотеоретичні та історичні аспекти колабораціонізму, стає зрозуміло, що під колабораціонізмом як явищем кримінально-правового характеру вбачається одразу ж комплекс варіацій дій якими б міг би займатися «колаборант» або «група колаборантів» – відповідно те населення, що з тих чи інших причин співпрацює з окупаційною владою та військовими.

Слід зауважити, що тривала проблема кримінально-правової протидії колабораціонізму нарешті набула законодавчого вирішення 5 березня 2022 року в Україні після набрання чинності Закону № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення

кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Згідно з цим доповненням, до Кримінального кодексу України було додано нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», де чітко було визначено поняття колабораціонізму, різноманітні його форми, а також кримінальну відповідальність за вчинення дій, що підпали б під колабораціонізм, всі напрямки можливої співпраці з окупантом.

Основною метою вказаного нормативно-правового акту було встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність і її різновиди, а також обмеження доступу до заняття певної категорії посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування й введення відповідних покарань для осіб, які співпрацювали з державою-агресором (Поляков, Щурат, 2022).

Проаналізувавши зміст доповненої статті та низки положень до Кримінального кодексу України, можна зазначити, що колабораційною діяльністю згідно з законодавством визнається:

1. публічна підтримка агресії проти України або заперечення її факту: публічне заперечення збройної агресії проти України та окупації частини території; заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора, окупаційної адміністрації, співпраці з ними; невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях.

2. організація й проведення політичних заходів та спільна інформаційна діяльність з державою-агресором, окупаційною владою: проведення чи взяття участі у різноманітних заходах політичного характеру: з'їздах, зборах, мітингах, демонстраціях на підтримку держави-агресора й окупаційної влади; інформаційна діяльність зі створення, використання, поширення інформації спільно з державою-агресором та окупаційною владою.

3. пропаганда в закладах освіти: підтримка та пропаганда військової агресії проти України; підтримка країни-агресора та окупаційної влади; впровадження стандартів освіти держави-агресора.

4. співпраця та зайняття посад в окупаційних та воєнізованих формуваннях країни-агресора, передача різноманітних матеріальних цінностей країні-агресору (Кримінальний кодекс України, 2001).

Говорячи про склад кримінального правопорушення, то безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності та її різновидів є завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності, зовнішньому та внутрішньому суверенітету України, її обороноздатності, економічній й інформаційній безпеці. Суб'єктивна ж сторона колабораційної діяльності полягає у прямому умислі, тобто особа розуміє, що дії які вчиняються нею несуть шкоду внутрішній та зовнішній безпеці України, її інтереси. Тобто, правопорушник-колаборант усвідомлює й передбачає тяжкі суспільно-небезпечні наслідки свого діяння – й бажає їх настання. Визначаючи мотиви колабораційної діяльності правопорушника, то можна дійти висновку, що вони бувають кардинально різноманітні. Це може бути як особиста користь, помста чи ідеологічні переконання людини, вимушеність і т.д. (Кузнецов, Сийплові, 2022).

Щодо решти складових, то детально проаналізувавши досліджувану статтю у Кримінальному кодексі України – можна чітко виокремити суб'єкт колабораційної діяльності, яким є фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років і яка є громадянином України. Кардинально інша ж ситуація з об'єктивною стороною деяких з зазначених моделей кримінального правопорушення, а саме державною зрадою. До прикладу, «навмисного переходу громадянина України, що перебуває на окупованій території, на бік держави-окупанта з наданням йому допомоги, а також його представникам, включаючи організаторів незаконно утворених структур владного управління, у провадженні підривної діяльності проти України період окупації», – існує певна подібність складів кримінального правопорушення державної зради та колабораціонізму, що в свою чергу викликає проблему можливого ухилення зрадників від більш суворого покарання й не дозволяє чітко відмежувати його від складу державної зради (Берднік, Головка, 2022).

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що сьогоденна складна ситуація в країні є викликом для усіх сфер її життєдіяльності. Від збройної агресії Російської Федерації страждає соціальна інфраструктура, населення, бізнес. Проте навіть у такі складні часи, коли всі мають стояти пліч-о-пліч з'являються ті, хто з радістю або в силу своїх переконань, цінностей починає співпрацювати з державою-агресором, тобто займаються колабораційною діяльністю. І хоча прийняття нещодавніх змін до Кримінального кодексу України мало б вирішити всі проблеми щодо кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення, на практиці з'явилися нові, пов'язані з відмежуванням даного правопорушення з суміжними правопорушеннями. Проведене дослідження надало загальні уявлення про поняття колабораціонізму як суспільного та кримінально-правового явища та його основні класифікації, що в подальшому сприятиме вдосконаленню теоретичних та практичних аспектів кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Yanishevska K., Krysko A. General theoretical aspects and classification of collaboration activities as a criminal phenomenon

the paper examines the general theoretical concept of collaboration and its genesis, namely its appearance and development during the Second World War and the modern Ukrainian state. The main features of this phenomenon are analyzed: the presence of subjects of collaboration activities and the clearly expressed nature of harming state sovereignty and territorial integrity through various forms of collaboration. Certain types of collaboration activities are also classified and highlighted. Thus, depending on the desires and beliefs that citizens pursue, the most common among scientists is the division of collaboration into forced, voluntary, and ideological. This criminal law phenomenon is considered separately in the context of the recently introduced amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding establishing criminal liability for collaboration activities. The paper also found that collaboration as a phenomenon of criminal law is immediately seen as a complex of variations of actions that a "collaborator" or "a group of collaborators" could engage in – the population that, for one reason or another, cooperates with the occupation authorities and the military. In addition, the paper pays considerable attention to the phenomenon of collaboration in the current conditions of armed aggression of the Russian Federation. It defines the composition of a criminal offense for committing collaboration activities. In particular, the amendments to the Criminal Code of Ukraine, namely Article 111-1 "Collaboration Activity," which contains the concept of collaboration activity, its various forms, and penalties for committing actions that would fall under the specified norm, are analyzed. The paper describes the composition of the specified criminal offense, identifies its subjective and objective features, and possible problems with distinguishing it from related criminal offenses.

Key words: collaboration, collaboration activity, occupation authorities, forced collaboration, voluntary collaboration, collaborator.

Література:

1. Долгорученко Д. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 56. С. 16–19. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4> (дата звернення: 02.11.2022).
2. Чальцева О. Категорія "Колабораціонізм" як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Наукові рефлексії війни*. 2022. URL: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619> (дата звернення: 08.11.2022).
3. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).
4. Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформ.-дослідн. центр при Верхов. Раді України, 2021. 4 с. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf (дата звернення: 02.11.2022).
5. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Чтиво*. 2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_oho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfhdenos08s30k2n465r4 (дата звернення: 04.11.2022).
6. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. *Електронний науковий фаховий журнал*. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf (дата звернення: 04.11.2022).
7. Поляков Є., Щурат Т. Колабораціонізм в Україні – реалії сьогодення. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 21 лип. 2022 р. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2716/1/П+Щ22.pdf> (дата звернення: 08.11.2022).
8. Кримінальний кодекс України : Кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
9. Кузнецов В., Сийплові М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759> (дата звернення: 08.11.2022).
10. Берднік І., Головко М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінального правопорушення. *Нове українське право*. 2022. № 2. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22> (дата звернення: 09.11.2022).

References:

1. Dolhoruchenko D. Kolaboratsionizm yak fenomen viiny ta naukove poniattia v mezhakh istoryko-pravovykh doslidzhen [Collaboration as a phenomenon of war and a scientific concept within the

- framework of historical and legal research]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 2022. No. 56. Pp. 16-19. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4> (Accessed on: November 02, 2022).
2. Chaltseva O. Katehoriia "Kolaboratsionizm" yak bahatokomponentnyi naratyv v umovakh viiny [The category of "collaboration" as a multicomponent narrative in war conditions]. *Scientific Reflections of War*. 2022. URL: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619> (Accessed on: November 08, 2022).
  3. Pysmenskyi Ye. Kolaboratsionizm u suchasni Ukraini yak kryminalno-pravova problema [Collaboration in Modern Ukraine as a criminal law problem]. *Law Of Ukraine*. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf> (Accessed on: November 02, 2022).
  4. Kolaboratsionizm. Mizhnarodnyi dosvid rehuliuвання, pravovi mekhanizmy ta sanktsii [Collaboration. International Regulatory Experience, Legal Mechanisms and Sanctions]. Information and Research Center under the Verkhovna Rada of Ukraine. 2021. 4 p. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf (Accessed on: November 02, 2022).
  5. Honcharenko O. Problemy instytutitsiinoho vyznachennia termina kolaboratsionizmu, yoho vydiv ta oznak u suchasni vitchyzniani istoriohrafii [Problems of the institutional definition of the term collaboration, its types, and features in modern Russian historiography]. *Chytyvo*. 2019. URL: https://shron1.chytyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutitsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_ioho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfdenos08s30k2n465r4 (Accessed on: November 04, 2022).
  6. Horobets V. Ekonomichnyi ta kulturnyi kolaboratsionizm: formula spivpratsi [Economic and cultural collaboration: a formula for cooperation]. *Military and Historical Meridian. Electronic Scientific Professional Journal*. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf (Accessed on: November 04, 2022).
  7. Poliakov Ye., Shchurat T. Kolaboratsionizm v Ukraini – realii sohodennia [Collaboration in Ukraine is a reality of our time]. *Relevant Issues of Criminal Law Qualification, Documentation and Investigation o Collaboration: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Odesa, July 21, 2022*. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2716/1/П+Ц22.pdf> (Accessed on: November 08, 2022).
  8. Criminal Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed on: November 06, 2022).
  9. Kuznietsov V., Syploki M. Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist yak novyi vyklyk sohodennia [Criminal liability for collaboration activities as a new challenge of our time]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759> (Accessed on: November 08, 2022).
  10. Berdnik I., Holovko M. Osnovni oriientyry vidmezhuвання kolaboratsiinoi diialnosti vid sumizhnykh skladiv kryminalnoho pravoporushennia [The main guidelines for distinguishing collaboration activities from related elements of a criminal offense]. *New Ukrainian Law*. 2022. No. 2. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22> (Accessed on: November 09, 2022).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

**№ 4 (56)
2022**

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Ю.С. Семенченко*

Підписано до друку 14.12.2022 р. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно друк. арк. 9,07. Тираж 150. Замовлення № 1222/523.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.